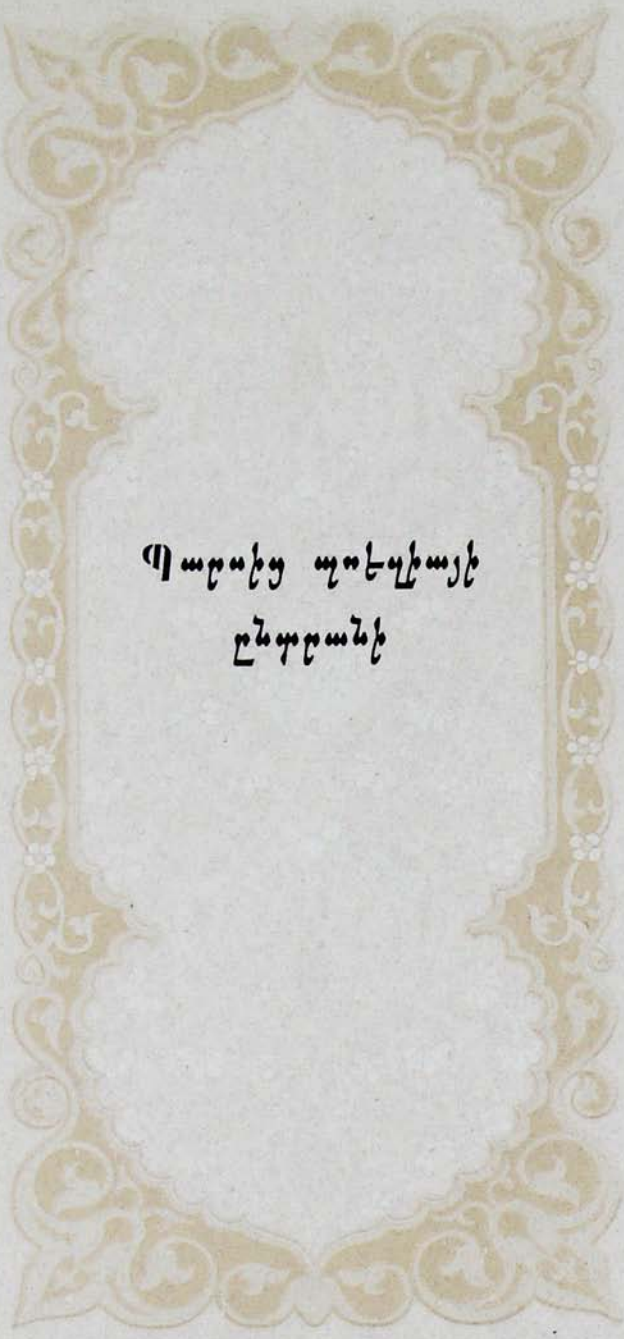

Պատգամից
պատկարների
ընդարձակումն

Գիրքը տպագրվում է
Անահիտ և Հերոս Քաջբերումիների
մեկենասությամբ

Պարտիզ առեւելանի
ընդհանի

7-35
հղ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՊԱՐՍԻՑ ՊՈԵԶԻԱՅԻ
ԸՆՏՐԱՆԻ

ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆԻ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՄԲ

Պարսկերենից տողացի թարգմանեց,
առաջաբանը գրեց և ծանոթագրեց
ԱՐՄԱՆՈՒԾ ԿՈՋՄՈՅԱՆԸ

ԵՐԵՎԱՆ - 2004

Պ 354 Պարսից պոեզիայի ընտրանի. Եր.: «Մուղնի», 2004, 128 էջ:

Այս ընտրանիում ընթերցողը կգտնի պարսից միջնադարյան միստիկ բանաստեղծների մոր թարգմանություններ:

Միստիցիզմը որպես գերզգայական երևույթ իր առեղծվածային էությունը մշտապես եղել է մարդկության հետաքրքրությունների ոլորտում: Այստեղ պարզաբանվում են իսլամական միստիցիզմի (սուֆիզմ) իմացաբանության, գեղագիտության և ծիսականության այն առանձնահատկությունները, որոնք ձևավորել են բանաստեղծների արվեստը:

Թարգմանական նյութի ընտրությունը և հետազոտության հարցադրումները կայացել են Ա. Կոզմոյանի դասախոսությունների արդյունքում:

Գիրքը հասցեագրված է ինչպես միջնադարագետ արևելագետներին, հայագետներին և մշակութաբաններին, այնպես էլ ընթերցող լայն շրջաններին:

Այս գրքի ոչ մի հատված չի կարող վերահրատարակվել առանց հրատարակչության գրավոր թույլտվության:

© Ս. Կապուտիկյան

© Ա. Կոզմոյան

© ՄՈՒՂՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՐՄԻՑ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՊՈԵԶԻԱՆ ՍՈՒՖԻԶՄԻ
ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳԵՂԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
(ՌՈՒՄԻ, ՀԱՖԵԶ)

*Ես եմ, դու ես, ես ու դու,
Գիշերում այս դյուխական,
Մենք մենակ ենք, - ես ու դու,
Ես էլ դու եմ՝ ես չկամ...*

Վ. Տերյան

Կան անուններ, որոնք ընդդիմանում են արժևորող բառերին, անուններ, որոնց կողքին դրված լուրաքանչյուր մակդիր գունագրկում է այն՝ արտահայտելով երևույթի միայն մեկ երանգը, միայն մեկ միտք: Այդ է պատճառը, որ ապավինելով պարսից հայտնի ասացվածքին, թե՛ «Ոսկու հարզը ոսկերիչը գիտի», միջնադարյան պոեզիայի այս ընտրանին ներկայացնում ենք առանց ավելորդ գնահատականների՝ բավարարվելով թարգմանչի արդեն ամեն ինչ ասող անվամբ՝

Սիրվա Կապուտիկյան:

Ամեն անգամ՝ նոր թարգմանությունն ներկայացնելիս, կանգնում ենք նույն հարցի առջև. հնարավո՞ր է արդյոք այլ մշակութային աշխարհի արժեքների համակարգի, գեղագիտական և կրոնական գիտակցության, պատկերային մտածողության և նրա նուրբ զուգորդությունների, օտար ժողովրդի հոգեկան կերտվածքի և քաղաքակրթական այլ երևույթների ճշմարիտ ըմբռնում, առավել ևս՝ համարժեք

այլալեզու վերարտադրում: Եվ ամեն անգամ, մտովի վերականգնելով համաշխարհային գրականության ծիրում դասականի արժեք ստացած թարգմանությունների մի աստղաբույլ, կրկին համոզվում եմք, որ թարգմանությունը քաղաքակրթությունների ճշմարիտ ճանաչման և փոխներթափանցման հզոր գործոններից մեկն է, այն խաչմերուկը, որտեղ հանդիպում են դարերը, սերունդները, նաև՝ մեծությունները:

Այլ հարց է հաջողվածի և անհաջողի, դասականի և միջակի խնդիրը, ինչի նկատմամբ զգայուն է նախ՝ ընթերցողը, ապա՝ ժամանակը: Ժողովրդի գնահատականն ու հիշողությունն են ժամանակի մեջ կենսունակ պահում և բյուրեղացնում թարգմանական արվեստի գործը, վերածում այն իր հոգևոր ժառանգությանը, առավել հարուստ և անխոցելի դարձնում սեփական քաղաքակրթությունը:

Այսօրվա հայ ընթերցողը, ոչ վաղ անցյալում ուսերից թոթափելով մեծ ընտանիքում ապրելու «բեռը», հայտնվել է իրեն անծանոթ և անհաղորդ մի նոր հասարակության մեջ: Վերարժևորման ելևէջներում և կորսված կողմնորոշումներում շվարած՝ նա իրավունք ունի թերահավատորեն մտածելու, որ պարսից միջնադարյան պոետը չի կարող սպելանի դառնալ իր հոգսին: Եվ կսխալվի՝ իր համար պարզելով մի հին ու մաշված ճշմարտություն՝ դասականները ժամանակից դուրս են:

Եթե ասվածին ավելացնենք նաև այն, որ նրանց գաղափարներում կարելի է ժամանակակից մոդեռնիստական ուղղություններին բնորոշ բազմաթիվ երևույթների արմատներ որոնել, ապա կարծում եմք, առավել կգրավենք այսօրվա ընթերցողին՝ մերձեցնելով երկու պատմամշակութային երևույթները՝ միջնադարը և ժամանակակիցը:

Իրականում պարսից բանաստեղծների մոտ ընթերցողը կարող է հայտնաբերել ոչ միայն իր այսօրվա կենսաձևի մոդելը, այլ նույնիսկ «շուկայական հարաբերությունների» տերմինաբանությունը: Ահավասիկ 12-րդ դարի ազատախոհ բանաստեղծ Խաղանի Օիրվանիին վերագրվող նամակի մի քանի տողը.

«Ինչպե՞ս են ձեր գործերը, ինչպե՞ս է ձեր կյանքը. այնտեղ, որտեղ դուք եք, ինչպիսի՞ն է մարդկություն կոչվածի

պահանջարկը, ինչպիսի՞ն է հավատարմության շուկայական գինը, գիտության ապրանքին ի՞նչ գին են տալիս: Այնտեղ, որտեղ ես եմ, մեծագույն լնացում է»:¹

Երեք դար ավելի ուշ Ալիշեր Նավոյին մեզ է հասցնում իր ժամանակի պատկերը. «Դպրանցում գիտություն, առաքինություն ու ճշմարիտ գիտելիք կա այնքան, որքան մահմեդական հավատ՝ քրիստոնեական վանքում, հոգեմվիրում՝ աղոթքի մարդկանց մոտ այնքան, որքան գինետանը՝ աստվածավախություն... մարդկանց մեջ մարդկայնության հետք չկա. ոչինչ չի երևում, բացի չարագործությունից»:²

Իսկ ավելի վաղ, երբ Խորենացին ազդարարում էր, թե. «...վրդովվեց խաղաղությունը, արմատացավ անկարգությունը, խախտվեց ուղղափառությունը, հիմնավորվեց տգիտությանը չարափառությունը...»³ (բոլոր ընդգծումները մերն են - Ա.Կ.), նույնպես մարդու և աշխարհի փոխհարաբերությունն էր արտահայտում, դրամից բխող անզորության և մեճության տազնապով, որի կերպափոխությունը 20-րդ դ. մարդուն կանգնեցրեց գոյաբանության բարդ փիլիսոփայության (existentialism) առջև: Ինչպե՞ս գոյատևել և արարել հավատի, գիտության և հումանիզմի կործանման պայմաններում: Ահա այն դրամատիկ երկընտրանքը, որ հաղորդակից է դարձնում բոլոր մշակութային աշխարհներին և բոլոր սերունդներին:

Մեճության ֆենոմենը խարսխված է մարդկության պատմության արմատներին: Չգիտենք՝ հասցնո՞ւմ էր արդյոք կենսաբանական Ես-ը պահպանելու հնքում բնության մեջ ապրող մարդը գիտակցել իր մեճությունը, սակայն միջնադարի մարդը լուծումներ էր որոնում: Նա իր հոգեկան բնագրային պահանջմունքի մի մասը լրացնում էր Աստծո գոյությամբ, որը, սակայն, չէր փրկում մեճության սարսափից, քանի որ անլուծելի էր մնում մահվանը հակադրվելու, ինչ-որ կերպ Ես-ը հավերժացնելու անհատապաշտական ձգտումը: Եվ մարդու պրպտող միտքը դրա լուծումը տեսավ Աստծո հետ միանալու և նրա մեջ տաքրալուծվելով՝ հավերժանալու գաղափարում, ըստ էության իռացիոնալ մի երևույթ, որի անունն է միստիցիզմ:

Միստիցիզմը (mystika-խորհրդավոր, գաղտնածիսային) որպես կրոնափիլիսոփայական աշխարհայացք, ունի հնագույն և խոր արմատներ: Այն մշտապես ուղեկցել է և՛ հնագույն հավատքային ձևերին, և՛ համաշխարհային բոլոր կրոններին՝ հարմարվելով նրանց և տարափոխվելով: Եվ, չնայած գաղափարաբանական դրսևորման տարբեր ձևերին, միստիցիզմի հիմնական նպատակը, այն է՝ շփումը, մերձեցումը կամ «հանդիպումը»⁴ Աստծո հետ հուզավառության, էքստազի (extasis) միջոցով, մնացել է անփոփոխ: Միաձուլումը Աստծո հետ գերզգայական ոլորտին պատկանող երևույթ է, և ամեն միստիկ յուրովի է զգում նրա հետ միացման պահերի բերկրանքը և հոգեվիճակը (trance):

Սուֆիզմը (արաբ. սուֆ՝ կուպիտ, բրդյա քուրձ)⁵ միստիցիզմի այն տարատեսակն է, որ ձևավորվել և բարձրացել է իսլամի հողի վրա: Օեշտադրումն արդեն իսկ ենթադրում է, որ այն մեծապես հենված է Ղուրանի դրույթներին, շարիաթին⁶, որտեղից սերում է սուֆիզմի հայտնի երրորդությունը՝ շարիաթ => հոգու կատարելագործման ուղի => ճշմարտություն:⁷

Սուֆիզմը կոչվում է նաև իսլամական միստիցիզմ:

Արդեն 8-րդ դ. սկսած՝ սուֆիզմը մերձեցնում էր մարդկային հոգիները, նվաճում բազմաթիվ երկրներ, քալլ առ քալլ ձևավորում իր աշխարհագրությունը:

Իրանում 11-13-րդ դդ. արդեն սուֆիզմը մուտք էր գործել հոգևոր աշխարհի ամենաբազմազան ոլորտներ, ձևավորել բազմաթիվ մշակութաբանական պատկերացումներ և ինստիտուտներ⁸: Սուֆիզմի տարածման հուժկու գործիք դարձավ պոեզիան, որ իր ժանրային և պատկերավորության ողջ համակարգով պատվաստվեց նրա գաղափարներին: Այդ է պատճառը, որ առանց սուֆիզմը ճանաչելու անհնար է հասկանալ պարսից պոեզիայի այն հզոր շերտը, որ համաշխարհային գրականության մեջ հայտնի է որպես «Աստվածային սեր»: Առավել ևս՝ անհնար է պատկերացում կազմել պարսից միջնադարյան գրականության զարգացման ընթացքի, պարբերականացման, համաշխարհային գրականության մեջ ունեցած նրա տեղի և դերի մասին:

Ասվածը չի ենթադրում, թե պարսից միջնադարյան գրականության մեջ զարգանում էր միայն կրոնափիլիսոփայական ուղղությունը: Աշխարհիկ գրականությունը շարունակում էր իր բնականոն ընթացքը, սակայն սուֆիզմի ազդեցությունն այնքան մեծ էր, որ հաճախ այն հեղինակները, որոնք սուֆի չէին և չէին կիսում այդ գաղափարները, երբեմն տուրք էին տալիս այդ շատ մոդայիկ այլաբանական կաղապարներին և ոճին:

Այս ծաղկաքաղում ներկայացված պարսիկ պոետները կա՛ն դասական սուֆիներ են, կա՛ն էլ մեծապես խարսխված են սուֆիզմի իմացաբանական համատեքստին և այլաբանության գեղագիտությանը (Բաբա Թահեր,⁹ Ռումի¹⁰, Հաֆեզ¹¹, Ջամի¹²): Պոետների վերջին դասի մասին պարսիկ հայտնի բանաստեղծից մեկն ասում է, թե կրում են «միստիցիզմի հոտն ու համը»¹³: Ահա թե ինչու փորձում ենք ներկայացնել սուֆիզմի այն հիմնական գծերը, որոնք ձևավորում էին սուֆի բանաստեղծի ինտելեկտուալ իմացաբանական աշխարհը և պոետիկան:

Սուֆիական պոեզիայի ամենասկզբնային առանձնահատկությունը խորհրդանիշն է, այն պայմանական լեզուն, որ ստեղծվեց պարսից բանաստեղծության ավանդական պոետիկայի և սուֆիզմի գաղափարների սինթեզից: Այլ կերպ ասած՝ պարսից աշխարհիկ բանաստեղծության պատրաստի գեղարվեստական արտահայտչամիջոցները «հարմարվեցին» նոր բովանդակությանը՝ ստեղծելով մի այլ որակ, որ կոչվեց սուֆիական: Այսպիսով, չխախտելով բանաստեղծության սովորական պատկերների համակարգը և ժանրային ձևերի առանձնահատկությունները, միստիկները պոեզիա ներմուծեցին կրոնափիլիսոփայական գաղափարների մի հզոր համալիր: Սովորական պատկերների տակ սուֆիները թաքցնում էին այլախոհ մտքերը, որոնք սկզբնական շրջանում հակադիր էին ուղղափառ իսլամի դրույթներին: Այդ հանգամանքը նույնպես նպաստեց սուֆիների խորհրդանշական լեզվի ստեղծմանն ու կայացմանը: Սուֆիզմի կոնֆորմացումը և «հաշտեցումը» իսլամի հետ տեղի ունեցավ ավելի ուշ:

Պարսից բանաստեղծության վաղեմի պատկերները և դրանց հետ կապված ամենամուրթ և մեքենայորեն ձևավոր-

վող զուգորդությունները, սովորական կերպարները, ֆունկցիոնալ երևույթները բարձրանում էին փիլիսոփայական կատեգորիաների մակարդակի: Սիրելի, յար, ընկեր, մոմ, լույս, սեր, հանդիպում, բաժանում, միացում, գիշեր, ցերեկ, տուն, հանգրվան, գինի, գավ, գինետուն, վարդ, սոխակ, խրախճանք, խոսրոպեներ, շուրթեր, աչքեր և բազմաթիվ այլ հասկացություններ սուֆիական պոեզիայում վերաիմաստավորվում և դառնում էին պայմանականություն (code), մտածողության այլ համակարգ: Դա բանաստեղծությունը երկիմաստ մեկնաբանելու հնարավորություն է տալիս: Իրականում հեղինակի գաղափարախոսությանն անտեղյակ ընթերցողը չի տարբերում սուֆիական երկը սովորական՝ սիրայինից:

Ասվածի մոդել կարող է ծառայել Ջալալ ադ Դին Ռումիի ամեն մի բեյթը¹⁴:

*Մեկը եկել ու ընկերոջ դուռը ծեծում է փոթկոտ,
Ներսից ասին. «Դու ո՞վ ես, որ կանգնել ես այս դռան մոտ»:*

*«Ես եմ», - եղավ պատասխանը. ներսից ասին՝ «ես գնա,
Քեզ պես խակը դեռ արժան չէ՝ իմ սեղանին հյուր դառնա»:*

*Տհաս սիրտը բաժանվելուց, տառապելուց է թրծվում,
Թե՛ն չէ սիրո կեղծն ու ճիշտը ո՞նց հասկանա աշխարհում:*

*Գնաց խեղճը ու թափառեց, անցավ գյուղ ու քաղաքով,
Այրվեց, վառվեց ու կարոտեց բաժանումի կրակով:*

*Այրվեց, վառվեց ու կարոտեց, թրծեց հոգին ցավի մեջ,
Ու ետ եկավ նույն դռան մոտ ու նույն դռանը կանգնեց:*

*Տազնապում էր՝ թե երբ բացվի ներսից փակը դարպասի,
Հանկարծ նորից չվրիպի, նորից սխալ խոսք չասի:*

*Ներսից հնչեց նույն հարցումը. «Ո՞վ ես, ի՞նչ ես, ո՞վ անցորդ»,
«Դու ես, - եղավ պատասխանը,- դու ես կանգնել դռան մոտ»:*

«Եթե ես եմ,- լսվեց ներսից,- ու ես էլ դու ես, ապա Մեկ հոգի ենք, թե չէ տանս երկու հոգու տեղ չկա:

Ասեղի նեղ անցքով երկու թել անցկացնել չփորձես, Բանի որ մենք մեկ ենք արդեն, այդ նեղ անցքով մտիր ներս»:

Այս բանաստեղծության առաջին՝ անմիջական ըմբռնումը ընկերության մեջ ճշմարիտ մվիրումն է, երկրորդը՝ սիրո մեջ կամքի դրսևորումը: Ցանկության դեպքում կարելի է ընկալել նաև որպես խոհափիլիսոփայական և խրատական մի պատկեր:

Սակայն վկայակոչված բանաստեղծության իրական իմաստը սուֆիի ներքին էության որակական փոփոխությունն է:

Փորձենք վերծանել այն:

«Մեկը»՝ սուֆին է (*adeptus*), որի հոգևոր ողջ գործունեությունն ուղղված է *ընկերոջ*՝ Աստծո հետ համդիսմանը, քանի որ, ըստ սուֆիզմի տեսության, աշխարհը և ամբողջ կենսական գոյը Աստծո արտաֆեղումն է (*emanatio*): Աշխարհը Աստծո կողմից միաստիկական մի էներգիայով է ստեղծվել, հետևաբար Աստված ամենուր է, և ամեն ինչ նրա մի մասնիկն է կազմում:¹⁵ Մարդը նրա հետ կապի ցածր սանդղակներից մեկում է գտնվում և քանի որ նրանից է «բաժանվել», ապա ինտուիտիվ կերպով նրան հասնելու և իր միասնությունը նրա հետ վերականգնելու ձգտումն ունի:

«Ընկերը կամ սիրեցյալը» (Աստված)՝ անտարբեր է այն ադեպտի մկատմամբ, ով իր անմիջական ճանաչմանը և հայեցմանը ոչ հասու մեկն է, կատարելագործման անձնուրաց ճանապարհը (թարիղաթ) չի անցել: Ինչպես Պլատոնն է ասում, «...անմաքուրին չի թույլատրվում հպվել մաքուրին»:¹⁶ Կատարյալին մերձենալու համար կատարյալ պետք է դառնալ: Իսկ կատարյալը մեկն է՝ Աստված, հետևաբար «Ես»-ը արսուրդ է: Ուրեմն՝ դուրը թակում է պատահական մեկը:

«Խսակը» գնում է, կատարելագործման կայաններում (մադամ) հոգեֆիզիկական վարժանքների մեջ կոտորում է անհատականությունը, բաժանման ցավի մեջ այրում է նյութական մարմինը և հասկանում, որ «Ես»-ը ունայնությունն է, իսկ «Դու»-ն՝ հավերժություն:

«Այրվելը» նյութական մարմինը չզգալու, նրանից դուրս գալու, վերջնականորեն Աստծո մեջ տարրալուծվելու պահն է, որ կոչվում է ֆանա (annihilation)¹⁷: Դրան հաջորդում է հարատևումը (բաղա): Ջամին գրում է.

*Անէության աշխարհից գոյության կողմը ընկա.
Օտարական մի անցորդ՝ այս կյանքի հողմը ընկա.*

*Ասին՝ Ջամի, ի՞նչ կուզես այս կողմերում, ասացի՝
Անէություն... ուր իսպառ գոյության հետքը չկա:*

Անէանալու և ոչնչանալու այլաբանությունից է գալիս սուֆի բանաստեղծների հակումը այրվող մոմի, ինչպես նաև մոմի և թիթեռի դրամատիկ սիրախաղի նկատմամբ: Երբ թիթեռը միանում է մոմի կրակին և այրվում նրա բոցի մեջ, ապրում է սիրային էքստազի պահ: Այդ ժամանակ անհետանում են մարդուն նյութական աշխարհի հետ կապող բոլոր եզրերը, և անհատը վերածնվում է նոր որակով՝ որպես Աստված և Առաջնային: Սուֆիները հենց այդպես էլ հայտարարում էին ի լուր աշխարհի. «Ես Աստված եմ»: Համաշխարհային միաստիցիզմի պատմությանը հայտնի են նահատակ սուֆիներ Հոսեին Հալաջը և Բայազիդ Բասթամին:¹⁸

«Թափառելը» նույնպես խորհրդանիշ է. այն ցույց է տալիս միստիկի հոգևոր կատարելագործման ճանապարհի բազմաթիվ հանգրվանները (մանգել), որոնց հետևողական հաղթահարումը տանում է դեպի Աստծո «Տուն»:

Մեկնաբանման նման բանալի տալիս է Բաբա Թահերի քառյակը.

*Ես այն ռենդա՞¹⁹ եմ, որին դերվիշ են ասում,
Չունեմ տանիք ու ապաստան, պատ ու սյուն.*

*Լուսանում է՝ պտտվում եմ քո տան շուրջ,
Գիշերները՝ գիշերում եմ ավազում:²⁰*

Սուֆիները (նաև՝ դարվիշ, ռենդ, դալանդար), մախաղը ուսից կախ, թափառում էին միջնադարյան արևելքի քաղաքներ-

րում և ծայրամասերում, տարածում իրենց գաղափարները և նվաճում մարդկային սրտերը: Դրանք հիմնականում «զանգվածային» սուֆիզմի ներկայացուցիչներ էին, հաճախ՝ ապադասակարգային տարրեր: Այդ կերպ հանապազօրյա հաց վաստակելը, մտրացկանությունն ու ծայրադքատությունը հոգու վարժանքի ձև էր, միստիցիզմի էությանն անհարիր հպարտությունը, ինքնասիրությունն ու արժանապատվությունը կոտրելու միջոց:

Սիրտը սուֆիզմում կարևոր դեր ունի: Այն մասն է հայելու, որի մեջ արտացոլվում է աստվածային լույսը, բայց Աստծո պատկերի արտացոլման համար այն հարկավոր է համապատասխան ձևով փայլեցնել: Ըշմարտության ճանապարհը բռնած մարդու բոլոր ջանքերն ուղղված են այդ հայելին փայլեցնելուն, այսինքն՝ «բարոյական կատարելագործման»²¹:

Ջամին սիրումի-Աստծուն ուղղակի լույս է անվանում, իսկ մնացյալ ամեն ինչ՝ հայելիներ, որոնք այդ լույսի բեկման տարբեր դրսևորումներն են: Աստվածային էությունը մեկն է (զաթ), իսկ ատրիբուտները՝ (սէֆաթ) տարբեր:

*Իմ սիրումին մեկն է, դիմացը, սակայն,
Հարյուր հազար հայելի կա զանազան.*

*Նրա դեմքը յուրաքանչյուր հայելի,
Ծույց է տալիս՝ ի՞ր մաքրության համաձայն:*

Ջալալ ադ Դին Ռումին միստիկի հոգևոր ճանապարհի ողջ փիլիսոփայությունը տեղավորել է մի կարճ տողի մեջ.

Խամ էի... թրծվեցի... այրվեցի...²²:

Սա կարելի է կոչել սուֆիի հոգեֆիզիկական կատարելագործման «երրորդություն»:

Սուֆիզմում, բացի իսլամական սկզբից (Ալլահը լույսն է երկնքի և երկրի),²³ ակնհայտ է և՛ միթոսայականության, և՛ նեոպլատոնական գաղափարների ներկայությունը (Աստված լույս է, հոգին լույս է), պանթեիստական տեսության անդրադարձը (Աստված ամենուր է), հնդկական փիլիսոփայության

տարրերի, ասկետիզմի առկայությունը, որ մեկ անգամ ևս ապացուցում է, թե սուֆիզմում բեկվում են մեզ հին աշխարհից ծանոթ ոչ իսլամական բազմաթիվ փիլիսոփայական ուսմունքներ, սկզբունքներ և տեսություններ: Հետևաբար, վստահորեն կարելի է սուֆիզմը անվանել տարահամակարգ և բազմածես մի ուսմունք՝ ուղղված Աստվածային էության մեջ սուբյեկտի տարրալուծմանը:

Ահա հատված Ռումիի դազալից.²⁴

*Երանելի էր այն պահը, երբ մենք՝ փարված իրարու
Երկու պատկեր, բայց թե հոգով մենք մեկ էինք - ես ու դու:*

*Այգու բերքը, հավքի երգը անմահություն էր բերում,
Պարտեզի մեջ մենք էլ ասես մի երգ էինք - ես ու դու:*

*Աստղերն ամեն մեր շուրջն էին, ու մենք՝ լուսին նրանց մեջ,
Աստղերի հետ աստղերի պես բերկրում էինք - ես ու դու:*

*Առանց «եսի», առանց «դուի», ձուլված էինք, վերացած,
Հեռու, հեռու, ասես ուրիշ երկրում էինք - ես ու դու:*

*Թռչունները ուրախության երգեր էին գեղգեղում,
Ու նրանց հետ ասես մենք էլ երգում էինք - ես ու դու:*

*Բայց, ո՛վ զարմանք, երբ մենք իրար գրկում էինք այս պահին,
Ես իրաքում էի, իսկ դու՝ Խորասանում - ես ու դու...*

Հենց առաջին բեյթի (մաթլա) մեջ ակներև է բանաստեղծության մետաֆիզիկական հիմքը, նյութականի և հավերժականի հարաբերությունը: Աստղերը, լուսինը պայմանականություններ են, որ ապահովում են դազալի սիրային միջավայրը, մյուս կողմից՝ որպես սուֆիական եզրույթներ, ընդգծում մեծ տիեզերքի և լուսի գաղափարը: Դրանք միաժամանակ խորհրդանշում են նաև երեկո, գիշեր՝ կապված սուֆիական ծիսականության հետ: Հայտնի է, որ հոգեվարժությունները, առանձին թե խմբակային, ինչպես նաև շփումը և միաձուլու-

վը Աստօծն հետ սովորաբար իրականանում էին գիշերները: 4-րդ և 5-րդ բեյթերը սուֆիզմի հիմնական վարդապետության բանաստեղծական արտահայտությունն են. չկան սուրբեկներ, կա Միասնություն: Զարմանքը վերջին բեյթում միայն փիլիսոփայական և գեղագիտական երևույթ չէ. այն միասնական վիճակներից (հալ) մեկն է: Երբ սուրբեկտը թողնում է իր էմպիրիկ Ես-ը, նրան պատում են զմայլանքն ու զարմանքը: «Հենց որ հոգին զգում է այն աշխարհի ազդեցությունը, անմիջապես ընկնում է հուզմունքի և բաքոսային խանդավառության մեջ, լցվում բուռն սիրո կրքով»: «Նա երկրային սիրահարի նման, որ սովորաբար ջանում է իր սիրո օբյեկտին մնամվելով, առավել գեղեցիկ և առավել շնորհալի դառնալ, ձգտում է մնամվել բարձրային»²⁵:

Համաշխարհային գրականությունը հարուստ է կրոնափիլիսոփայական քնարերգության նմուշներով, միասնիկ գրողների գիշերային «հանդիպումների» գաղտնիքներով, սիրո ամենավառ արտահայտություններով: Հաճախ անթաքույց են նրանց ջանքերը՝ նկարագրելու իրենց ողջ էությունը համակած տիեզերական ամբողջության տրոփյունը: Այս ամենի հենքի վրա մեզ այլևս մտորելու տեղիք չի տալիս «Երգ երգոցի» քնարերգությունը և հասկանալի է դառնում նրանում գաղափարականի և զգայականի հրաշալի ներդաշնակությունը:

Ռումիի դազալի փիլիսոփայական տրամաբանությունը մասնիկի ձգտումն է ամբողջին և միասնականորեն՝ հավերժացումը:²⁶ Այդ գաղափարը ամենադրամատիկ գույներով է նկարագրվում եղեգի երգում, որին կտրել են արմատից՝ մայր եղեգնուտից և դարձրել սրինգ:²⁷

*Ականջ դրեք դուք սրինգին, տեսեք, թե ինչ է առում,
Նա բաժանման իր մորմոռից, իր ցավերից է խոսում:*

*Թե՛ այն օրը, երբ ինձ իմ մայր եղեգնուտից կտրեցին,
Կին, տղամարդ, ծեղ ու մանուկ ինձ հետ իմ վիշտը լացին:*

*Հիմա էլ ես սիրտ եմ փնտրում՝ վառված այդ նույն կրակից,
Որ պատմեմ իմ ցավը նրան, որ դառնա ինձ կարեկից:*

*Ամեն էակ, որ արմատից պոկված, ընկած է հեռու,
Ուր էլ գնա, վերադարձի պահն է անվերջ փնտրելու:*

Երջանիկ սերը գրեթե հազվադեպ երևույթ էր պարսից միջնադարյան պոեզիայում: Ավանդական էր սիրեցյալի բարեմասնությունների խորքի վրա ձևավորված «ոժբախտ» սիրահարի կերպարը՝ միշտ մերժված, միշտ բաժան իր սիրեցյալից: Մինչդեռ կարելի է եզրահանգել, որ սուֆիզմի հետ պոեզիա մուսք գործեց փոխադարձ սիրո գաղափարը, երբ չկան սուբյեկտներ, այլ կա երջանիկ Միասնություն (վահդայթ ալ վուջուդ): Ինչ վերաբերում է սուֆիական բանաստեղծական արվեստին, ապա ակնհայտ են կրկնությունները, ալիտերացիաները և ասոնանսները, միապաղաղ, երկարաձիգ-երգային չափը, որոնք հոգեբանական մեծ դեր ունեին հատկապես ի բնե միստիկ էություններին զմայլելու, նրանց մեջ անհասկանալի կարոտի զգացում առաջ բերելու և էքստազի նախապատրաստելու գործում: Կարծիք կա, որ Ռումիի քնարերգությունը նրա կողմից ստեղծվել է հենց սուֆիական հավաքույթների (մաջլես) ժամանակ: Հոգեֆիզիկական վարժանքների կատարահերթը (se'anse) կոչվում է զեքր (հիշատակում, Աստծո անունը տալ):

Սերը Աստծո անկապտելի հատկամիջն է:

*Կեցցե սերը, կեցցե սերը, որ մեր սերն է, ո՛վ Բստված,
Ինչ հրաշք է, և ինչ բախտ է, որ նա մերն է, ո՛վ Բստված:*

*Ինչքան ջերմ ենք, ինչքան ջերմ ենք, սիրո արևն է մեր մեջ,
Մերո՞ գաղտնի ենք ու մերո՞ բաց ենք, սիրո տերն ենք,*

ո՛վ Բստված:

*Վանդակում չենք, էլ ինչո՞ւ ենք գամվել-կպել այս կյանքին,
Ի՞նչ շղթա է, որ ցանցել է մեր ոտքերը, ո՛վ Բստված:*

Լույսի գաղափարը, որ իր դասական ձևն էր ստացել զրադաշտական կրոնի՝ Միթրայի (Միհր) պաշտամունքում, համամարդկային երևույթ է՝ հատկանշական բոլոր պատմական ժամանակաշրջաններին և քաղաքակրթական աշխարհ-

ներին: Լույսն իր բոլոր տարափոխություններով՝ փայլ, ջերմություն, զույն ևն, սուֆի բանաստեղծների պոետիկայում առաջնային տեղ է զբաղեցնում: «Աստված լույս է» դրույթը մեծապես ձևավորում է միստիկ բանաստեղծների էսթետիկան և առանձնապես բինար մտածողությունը (լույս-խավար, կյանք-մահ, լավ-վատ, արև-փոշեհատիկ, ամբողջ-մաս) և հակաթեզերի նկատմամբ սերը, որն, ի դեպ, մաս մեր Նարեկացու պոետիկայի ակնհայտ dominans-ն է:

Սուֆիզմի մշտական ուղեկիցն էր ասկետիզմը (askesis): Այն սկսվում էր ճգնակյացի կոպիտ, բրդյա հագուստից և ավարտվում էր ինքնագրկման և տանջածեսի ամենաբարդ և բազմազան ձևերով: Պատահական չէ հայոց մեջ տարածված ժողովրդական «շալե շապիկ» խոսքը:

Սուֆիզմի հայտնի բանաձևերից մեկն էր. «Մոմի պես փափուկ, ասեղի պես մերկ և մազի պես բարակ», որ մշակվում էր՝ «Ես»-ը կտրել հոգևոր ուսուցչի (մորջեղ, փիր, շեյխ) ձեռքերում, հրաժարվել նյութական բարիքներից ու ինչքից և հոգևոր վարժանքների մեջ մաշել մարմինը: Ի դեպ՝ սուֆիի կամքի դրսևորման առաջին պայմանը, որ ասկետիզմի հոգին էր, մարդկային ցածր կրքերը, ցանկասիրություն կրող Ես-ը (նաֆա) մեղցնելու պարագան էր:

Սուֆիներին նախը երբեմն ներկայանում էր իբրև մարմնից անկախ կենսաբանական երևույթ: Օրինակ, «սև շան, աղվեսի կամ մկան» կերպարանքով:²⁸

Բարա Թահեր.

*Աչք ու սիրտս մեղքի մեջ են գցում ինձ,
Աչքս տեսնում, սիրտս տանջվում է թախծից:*

*Մի սուր սարքեմ, խրեմ անկուշտ աչքիս մեջ,
Սիրտս փրկվի նրա նայած - տեսածից:*

Միջնադարյան սուֆիական երկերում հատուկ գլուխներ են նվիրված հոգեվարժության տարբեր ձևերին: Հետաքրքիր է պատանհների հայտնի՝ «Ան նազար ֆի ալ ահդաս»: Գեղեցիկ պատանհները սուֆիական եղբայրություններում դիտվում էին որպես առաջնային անփոփոխ էության (substantia)

դրստորում, և նրանց գեղեցկության մեջ սևեռվելով՝ միատիկը առնչվում էր Աստծուն: Մանչի նկատմամբ զգայական բռնկումներն ու այլ դրստորումները բացառվում էին: Դա մի փորձաքար էր սուֆիի կամքը ստուգելու: Տանջածեսի այդ ձևին մասնակցում էին միայն թրծված սուֆիները:²⁹

*Մեռեք, մեռեք ու մահացեք սիրով արքած, սիրո մեջ
Սիրով արքած մահանալը երանություն է անշեջ:*

*Մեռեք, մեռեք ու մահացեք, մի վախեցեք այս մահից,
Պոկվեք հողից, ու կսկսի կյանքը անդորր ու անվեճ:*

*Մեռեք, մեռեք ու մահացեք, փախեք նյութից ու կրքից,
Նյութ ու կրքի կապանքներում հոգին գերի է ու խեղճ:*

*Քյունգն առեք ու խորտակեք զնդանները մարմնավոր,
Թե խորտակեք, արքա եք դուք ու շահնշահ եք մի պերճ:*

13-րդ դ. գերմանական միատիցիզմի ջատագով, փիլիսոփա և աստվածաբան Մայստեր Էկհարտի հետ կապված մի ավանդագրույց պատմում է, թե փիլիսոփան մի օր տեսնում է հրաշալի, մերկ պատանու և հարցնում, թե որտեղից և ուր է գնում: Տղան պատասխանում է, որ Աստծո մտոից է, գնում է Աստծո մոտ, կգտնի նրան այնտեղ և կթողնի բոլոր իրերը: Ինքը արքա է, և իր արքայությունն իր սրտում է: Մայստեր Էկհարտը նրան հագուստ է առաջարկում, որից նա հրաժարվում է՝ ասելով. «Այդ դեպքում ես չեմ լինի արքա»³⁰:

Այս գեղեցիկ մանրապատումը բերվեց միայն նրա համար, որ մեկ անգամ ևս ընդգծվի քրիստոնեական և իսլամական աշխարհների իրական խորքային ընդհանրությունները: Հաճախ երևոյթը ծնող արմատներն են հասկանալի դարձնում, որ երկու քաղաքակրթությունները մերձեցնողն ավելին է, քան օտարողը:

Սուֆիզմը ընդունում էր երկու տեսակի սեր՝ ճշմարիտ (էշիս - է հադիդի) և թվացյալ (էշիս - է մաջազի): Ուշադիր քննության դեպքում պարզ է դառնում, որ ամեն տեսակ սեր փաստորեն սեր է Աստծո նկատմամբ, քանի որ գոյություն

ունեցող ամեն ինչ նրա մի մասնիկն է կամ նրա արտացոլումը:³¹ Սիրո այս սպեկուլյատիվ ըմբռնումից է գալիս երկրայինը մերժելու, ավելին՝ ատելու գաղափարը:

Ոչ որ, ոչ որ չի թափանցում շերտերի մեջ իմ ներսի, Թափանցի՛ էլ, նա հասու չէ գաղտնիքներին իմ լուսի:

Իրավ է, որ հոգին մարմնին խառնված է մշտապես, Բայց մարմինը նյութեղեն է, հոգին վսեմ է ու վեա:

«Մարմինը բանտ է» դրույթը հանգեցնում է մահից չվախենալու սկզբունքին, քանի որ մահը միայն կաղապարի կորուստ է, միմչդեռ հոգին հավերժ է:

Ռուսիի «Սիրո մեջ մեռեքը» ոչ այնքան կենսաբանորեն մեռնելու հորդոր է, որքան էքստազի պահն ապրելու և մարմնից «դուրս գալու» կոչ: Ավելին՝ արհեստական մահը՝ ինքնասպանությունը, չէր ընդունվում միստիկների կողմից: Դա ճշանակում էր հակադրվել Աստծո կամքին:³²

Բարբա Թափեր.

*Սիրահարը էլ մահից չի վախենում,
Դատից, բանտից ու ահից չի վախենում:*

*Սիրահարը սոված գայլի նման է,
Հովիվների հարայից չի վախենում:*

Քանի որ հոգին կարող է հասու լինել Աստծուն միայն աստվածակերպ դառնալով, ապա պարզ է, որ անհրաժեշտ է երկրորդ ծնունդ:³³ Մտածողության այս համատեքստում է ձևավորվում սուֆիի վերածնունդը: Ռուսին իր կենսագրության այն հատվածը, որն ապրել է առանց իր հոգևոր ուսուցչի՝ Ծամսի, անվանում է մեռած վիճակ: Նա գրում է. «Մեռած էի, կենդանացա, ողբում էի, ուրախացա»:³⁴

Ռուսի.

*Երբ շիրիմ իջնես, դու մի մորմոքա, թե անցա անհետ,
Ինձ սպասում է մի գերերջանիկ վերին հանդիպում:*

*Իմ հողաթմբին մնաս բարովի խոսքեր մի ասա,
Քանի որ նորից իրար կտեսնենք վերջ՝ դրախտում:*

*Երբ հողում սուզվեմ, իմ համբարձվելը դու պատկերացրու,
Արևամուտին արևագալ է անվերջ հաջորդում:*

*Քեզ թվում է, թե ես մայր եմ մտնում, ո՛չ, ծագում եմ ես,
Քեզ գերեզմանը մի բանտ է թվում, ինձ՝ թևարձակում:*

*Այն ո՞ր հատիկն է՝ հողին ընկնելիս չի ծլում նորից,
Մարդ-հատիկն էլ է հողից դուրս գալիս ու նորից ծաղկում:*

Վերածննդի գաղափարը ատկա է բոլոր միաստիկների գիտակցության և հոգեֆիզիկական զգացողություններում:

Սուֆիի կատարելագործման ճանապարհն ուներ յոթ սանդղակ:³⁵ Սուֆին, ժամանակի ընթացքում հաղթահարելով հերթական աստիճանը, քայլ առ քայլ մոտենում էր իր նպատակին, դառնում կատարյալ մարդ (էնսան-է քամել): Սուֆիզմի բազմաթիվ դպրոցներում և տեսություններում միաստիկի կատարելագործման կայանների հայեցակարգը միևնույնը չէր, ինչը, սակայն, սկզբունքային տարբերությունների չէր հանգեցնում: Մեծագույն սուֆի բանաստեղծ Ֆարիդ ադ Դին Աթթարը իր «Թուշունների գրույցը» հայտնի պոեմում մեկ առ մեկ բացահայտում է յոթ փուլերի էությունը, մինչև Աստծո հետ միանալու և նրա մեջ անէանալու պահը:³⁶ Այդ ի նկատի ունի Զալալ ադ Դին Ռումին, երբ գրում է.

Սիրո յոթ քաղաք անցավ Աթթարը,

Մենք դեռևս այդ ճամփի առաջին կետմանում ենք:³⁷

Առաջին աստիճանը մեղքի թողությունն է, զղջումը (թոբե), որը ծնվում է աղոթքով և վերածվում հոգեկան տվայտանքի, ինքնաձաղկման, բողոքի, ողբի ևն:

Սկզբնական շրջանում՝ մինչև սուֆիզմի հզոր ուսմունքի վերածվելը, իսլամական միաստիցիզմն ուներ մի ուղղություն, որը միայն ողբասացությամբ էր արտահայտում սերը Տիրոջ նկատմամբ և այդ ձևով թողություն հայցում գործած մեղքե-

րի համար: Այդ ողբասացները Հարուն ալ-Ռաշիդի կնոջ՝ Ջուբայդայի պալատում հատուկ կարգավիճակ էին զբաղեցնում և գիշեր-ցերեկ Ղուրան էին կարդում: 9-րդ դարի հեղինակներից մեկը գրում է, թե գիշերային Բաղդադի փողոցներում ամեն կողմից լսվում էր ղուրանասացների ձայնը, որ հոսում էր, ինչպես ջուրը ջրհորդամներում³⁸:

Աղոթքի տարբեր ձևերը (բարձրաձայն, մտովի, ցերեկային, գիշերային, ներքողային, երախտագիտական, խնդրողական ևն), ինչպես նաև միաստիկների պոեզիային բնորոշ (այդ թվում նաև՝ Նարեկացուն) կրկնությունները, հարակրկնությունները, հակադրությունները, խտացումները ևն, տեխնիկական միջոցներ են՝ համապատասխան վիճակի մախապատրաստվելու և Աստծո հետ առնչվելու համար:

Ղուրան կարդալը և այն լսելը (սամա՛) հոգեվարժության ամենատարածված ձևերից մեկն էր: Ծելխերի վկայությամբ՝ մի գիշերվա ընթացքում 70 հազար անգամ կրկնում էին Ղուրանի «Թահիլի» կոչվող աղոթք-բանաձևը. լա-իլախա-իլ լա-լ լլախ... (Չկա Աստված բացի Ալլահից... ևն):³⁹

Հադիսը⁴⁰ ազդարարում է. «Եթե դուք իմանայիք այն, ինչ գիտեմ ես (Մուհամադը), դուք կմոռանայիք ծիծաղել և շատ կողբայիք»:⁴¹ Իրավամբ, սուֆիզմը՝ որպես գաղափարախոսություն, մեծապես ձևավորվել է իսլամի և Արա սուրբ գրքի՝ Ղուրանի հողի վրա:

Ջարմանալի չէ վաղ շրջանի «ժողովրդական» սուֆիզմի շատագույ, դարվիշ Բաբա Թահերի դրքեյթիների ընդօժված թախծոտ տրամադրությունը: Դրանք մի այնպիսի տրամադրությամբ են համակված, որ անգլիացի հետազոտող Հերոն Ալենը Արան մվիրված իր ուսումնասիրությունը կոչել է «Բաբա Թահերի ողբը»⁴²: «Թախիծը» սուֆիի մոտ այն հոգեկան վիճակն է, որը գալիս է Արա կատարած մեղքերի սուր զգացողությունից և անձի անկատարությունից:

*Սիրտս վերք է, սիրտս վերք է, սիրտս վերք,
Բժիշկ բերեք, հեքիմ բերեք, ճար արեք...
կամ*

*Մի շինական եղել, հնձում էր դաշտը,
Լացող աչքով, բայցև հնձում էր դաշտը.*

*Եվ հնձում էր, և մրմնջում՝ «Ա՜խ, ափսո՛ս»,
Որ կակաչից ամայացնում էր դաշտը:*

11-13-րդ դդ. արդեն կայացել էին սուֆիական եղբայրությունները և միաբանությունները՝ իրենց ողջ ծիսական համակարգով, ներքին կառուցվածքով, հարաբերությունների աստիճանակարգով, էթիկետը պահպանելու պարտավորությամբ և համընդհանուր բարոյական նորմերի խիստ կիրառմամբ: Ավելին՝ ստեղծված էին նաև սուֆիի վարքագիծը ձևավորող կանոնագրքեր:

Այդօրինակ կանոնագրքի մի նմուշ պահպանվել է նաև հայոց մեջ: 13-րդ դ. Երզնկայում գործել է «Երիտասարդաց միություն», որը, ինչպես պարզվում է, գերծ չի եղել նաև կրոնական-աղանդավորական ազդեցությունից: Նրա անդամների վարքն ու վարվելաձևը կարգավորող կանոնադրությունը մեզ է հասել «Սահման և կանոնք միաբանութեան եղբարց...» անվամբ⁴³: Կանոնադրությունը կազմել է Վարդապետ Հովհաննես Երզնկացին: Պահպանվել են տեղեկություններ, որ Երզնկայում էին ապաստանել բազմաթիվ աղանդավորներ, որոնց հոգևոր ուսուցիչը Գորգ անունով մեկն էր⁴⁴, որը միայն մտքում և ծածուկ էր արտասանում «Հայր մերը»: «Ո՛չ ասել շրթմամբ Հայր մեր լերկինս...» երևույթը ներքին աղոթք էր, հոգեվարժության ձևերից մեկը, որ, օրինակ, սուֆիական «Նաղշեբանիե» եղբայրությունում նույնպես կիրառվում էր: Լուսթյան և հզոր կենտրոնացման այս ձևը ընդհանրություններ ունի նաև բյուզանդական «հսիխազմ» կոչվող միստիկական ուղղության հետ, որը ձևավորվել էր ավելի վաղ՝ 4-7-րդ դդ.:

Տարբեր եղբայրություններում տարբեր ծիսակարգ էր կիրառվում: Սովորական էր տանջածեսի վերոհիշյալ ձևը՝ աղոթքների անընդմեջ կրկնությամբ, Ղուրանի հատվածների և բանաստեղծությունների երգատիպ ընթերցմամբ (recitare), եղեգից պատրաստված սրինգի նվագով, պարով: Ջալալ ադ-Դին Ռումիի «Մեվլևիե» կոչվող օրդենում ընդունված էր «Պոտովող դարվիշների» պարը, այլոց մոտ՝ երգը, ծափը, շոբերի պատառոտումը ևն:

Սակայն, ինչպես ամեն ինչ ունի իր սկիզբը, զարգացումն ու ավարտը, սուֆիզմն էլ ետևում էր թողնում մեծ տեսաբան-

Անրի և բանաստեղծների ժամանակը: Չնայած այն որոշ երկրներում մինչև օրս էլ գոյություն ունի, սակայն 14-րդ դարն արդեն համարվում է սուֆիզմի անկման սկիզբ:

Բազմաթիվ երկրներում սուֆիզմի անկումը տարբեր ժամանակաշրջան էր ներառում և տարբեր ձևով դրսևորվում, սակայն ինչպես Ա. Արբերին է սրամտում, կար մի ընդհանրություն, որ բնորոշ էր բոլորին՝ խաբեբայությունը թաքցնել մտքի թոփչքի քողով, ապրել՝ խայտառակ, գործել՝ անպարկեշտ, խոսել՝ անհասկանալի: Այդ էր (ուշ շրջանի սուֆիի - Ա.Կ.) հեշտ ճանապարհը դեպի փառք, հարստություն և իշխանություն:⁴⁵

14-րդ դ. Իրանն ապրում էր իր պատմության ծանր շրջաններից մեկը: Մոնղոլների ավերիչ արշավանքները, երկրի անկախության կորուստը, իշխանության համար դաժան հաշվեհարդարները, երկպառակություններն ու իրար հաջորդող գահակալներն իրենց նույնքան արագ փոփոխվող բարքերով և օրենքներով համատարած հուսալքություն էին տարածում: Թվում է, թե այդ ամենը պիտի նպաստեր միստիցիզմի աշխուժացմանը, սակայն սուֆիզմն այնքան էր հեռացել իր նախկին «դեմոկրատական» գաղափարներից, որ կորցրել էր ազդեցությունը լայն զանգվածների վրա: Հենց այդ շրջանի սուֆիներին պարսից հայտնի գրականագետներից մեկն անվանում է «քարոզիչներ, որոնք չէին հետևում իրենց քարոզներին»:

Այդպիսին էր պատմական իրավիճակը 14-րդ դ. Օիրագում, ուր պալատին և արքունական միջավայրին մերձակից ապրում և ստեղծագործում էր Հաֆեզը: Օիրազը, ի դեպ, ծայրամասային լինելու «առավելությամբ», որոշ չափով զերծ էր մնացել մոնղոլների ավերածություններից, մեծ կոտորածներից և թալանից:

Երբ Հաֆեզը մտավ գրական ասպարեզ, կարծես թե բոլոր խոսքերն արդեն ասված էին: Պարսից և՛ աշխարհիկ, և՛ կրոնափիլիսոփայական գրականությունն անցել էր իր ճանապարհի փառավոր հատվածը: Բանաստեղծական արվեստում արդեն ստեղծված էին չափանիշներ. Ֆիրդուսին՝ Էպոսում, Օնորին՝ դասիդե-ներբողում, Նիզամին՝ աշխարհիկ, իսկ Սա-նային և Աթթարը՝ միստիկական պոեմում, Խայամը՝ քառյա-

կում: Ղազալը, որի արմատները գնում են դեպի Ռուսաքի, նոր բովանդակություն և գեղագիտություն էր ստացել Ռուսիի, բյուրեղացել և ձևական օրենքների մեջ կանոնարկվել Սաս-դիի արվեստում:

Ի՞նչ էր մնում Հաֆեզին, եթե ոչ ետ բերել հինը, վերադառնալ անցած արժեքներին: Իսկ հետահայաց արվեստը միայն գեղագիտական խնդիր չէ, այն իր մեջ կրում է նաև հոգևոր որոշակի կողմնորոշումներ:

Սակայն Հաֆեզն իր խոսքն ուներ ասելու: Նա գալիս էր դազալի ժանրային ձևը իր անկրկնելի բարձրությամբ հասցնելու և հետնորդների համար չափանիշ դառնալու, մի բանաստեղծության մեջ թեմաների ինքնակա (spontaneus) բազմազանությամբ իր ժամանակակիցներին և հետագոտողներին ապշեցնելու, դազալի ձևի և ներքին կառուցվածքի միջև դարեր ի վեր հաստատված կայունությունը խախտելու, բեյթերին ազատություն տալու, ժանրային համակարգում դազալի անվերապահ առաջնությունը հաստատելու:

Հաֆեզի վերլուծաբանները, որպես կանոն, սկսում են մի խնդրից: Սուֆի՞ էր նա, թե՞ ոչ: Այդ հետաքրքրությունը գալիս է ոչ այնքան նրա հոգևոր կողմնորոշումներն ու կենսագրական դիմագիծը ճշտելու ցանկությունից, որքան բանաստեղծությունը ճիշտ ըմբռնելու անհրաժեշտությունից: Եթե սուֆի է, ուրեմն՝ պոետիկայի բոլոր մակարդակներում առկա է այլաբանությունը, եթե սուֆի է, ուրեմն՝ մեր մտքից իսպառ պիտի հանենք նրա պոեզիային հատուկ աշխարհիկ ազատախոհությունը:

Մենք հավակնություն չունենք այդ խնդրին վերջնական պատասխան տալու, մանավանդ որ տարակարծ ուսումնասիրողների շարքում կան մեծ հեղինակություններ և նրբագեղ պոեզիայի գիտակներ: Սակայն վստահ ենք, որ եթե անգամ Հաֆեզը սուֆի կամ սուֆիամետ է, ապա նրա սուֆիզմը բարձրանում է անցյալի մեծությունների ընդերքից (Սանայի, Աթթար, Ռուսի), որը խորապես ճանաչված էր նրա կողմից, բայց ոչ ապրած, քանի որ սուֆիզմը ակտիվ հոգեֆիզիկական գործունեություն էր, իսկ Հաֆեզի՝ մեզ հասած կցկուր կենսագրությունը, այնուհանդերձ, այլ բան է ասում: Նա կյանքի մեծ մասն անց է կացրել շահական պալատին մերձ

և ըստ որոշ աղբյուրների՝ կյանքի վերջին շրջանում միայն որդեգրվել սուֆիական եղբայրության:

Օստեբըրը հենվում են Ջամիի կարծիքի վրա, որը Հաֆեզի մահից ընդամենը 25 տարի հետո է ծնվել: Ըստ նրա, սուֆիական պոեզիայի դիվանների մեջ չկա ավելի լավը, քան Հաֆեզինը:

Սակայն 20-րդ դարի Հնդկաստանի մեծ բանաստեղծ և փիլիսոփա, պոետիկայի գիտակ Մուհամադ Էլբալը գրում է. «Ես խորապես համոզված եմ, որ Հաֆեզը իրական քնարերգու է և նրա պոեզիայից սուֆիական ճշմարտություններ քաղելը մնում է նրա հետագա մեկնաբանների խղճին»⁴⁶: Պարսից հայտնի գրականագետ Աբդ ալ Հոսեին Ջադիճուբը, որ Հաֆեզի կյանքի և գործի լավագույն վերլուծաբաններից է, իր «Ռեանդերի նրբանցքում» աշխատության մի հատվածում Հաֆեզին մեկնաբանում է «Մզկիթի և զինետան միջև» վերնագրի տակ:⁴⁷ Մեկ այլ քննության մեջ նա գրում է, թե անկարելի է Հաֆեզի Դիվանի բոլոր դազալները վերագրել նրա միստիկափիլիսոփայական գաղափարներին և այդ կերպ մեկնաբանել դրանք, քանի որ դա կմվագեցնի մեծ բանաստեղծի արվեստի կարևորությունը և արժեքը: Ըստ նրա, Հաֆեզի ողջ Դիվանում, ամենամիստիկական դազալներում անգամ կան բեյթեր, որոնք ակնհայտորեն ընդգծում են այդօրինակ մեկնաբանման անհմտությունը:⁴⁸

Իրավամբ, Հաֆեզի ողջ պոեզիան հաստատում է, որ նա երկփեղկված էր՝ աշխարհիկի և միստիկականի, ազատախոհության և հնազանդության, իրականի և այլաբանականի միջև: Հաֆեզը միջնադարյան մտածող էր՝ ձևավորված և դաստիարակված Ղուրանի պատկերացումներով և բարոյագիտությամբ: Նրա ապստամբ և ըմբոստ ոգին վերագրել անհավատությանը, սուֆիական վարիացիաները՝ միստիցիզմին, իսկ հուսահատությունը՝ միստիզմին, նշանակում է կտրել Հաֆեզին իր միջավայրից և ժամանակից: Մեծությունները, կամա թե ակամա, իրենց մեջ ներառում են դարի և ժամանակի ոգին, նաև ցավալի հակասությունները:

Այդ ամենից ելնելով՝ փորձենք սուֆիզմի ընդհանուր խորքի վրա քննել նրա պոետիկայի մի քանի առանձնահատկությունները:

Հաֆեզի կենսագրությունից չնչին տեղեկություններ են մեզ հասել: Դրա փոխարեն ժողովուրդը բազմաթիվ ավանդազրույցներ է հյուսել նրա անվան շուրջ: Այսօր դժվար է կուսիել, թե դրանցից որոնք են ճշմարիտ, և որոնք՝ մտացածին: Փաստն այն է, որ նրա դազալներին վերագրվել է մոզական մի ուժ, անհասկանալի մի զորություն, որի մնանը մենք տեսնում ենք մեր ժողովրդի մեջ Նարեկացու նկատմամբ: Հաֆեզին անվանել են «գաղտնիքների լեզու» (լեսան ալ դեյր), «առեղծվածների թարգման» (թարջուման ալ ասրար) և նրա բանաստեղծությունների Դիվանով⁴⁹ բախտ են գուշակել:

Ավանդագրույցը հավաստում է, թե Օռջան, որ Հաֆեզին ժամանակակից և բարեկամ շահերից մեկն էր, և ինքն էլ բանաստեղծություններ էր գրում, դիտողություն է անում Հաֆեզին, թե նրա դազալներում թեմայի միասնություն չկա, բեյթերը իրարից անկախ են, որն էլ հակասում է պերճախոսության և պոետիկայի արվեստի օրենքներին: Հաֆեզը պատասխանում է, թե այդ ամենով հանդերձ, իր դազալները շրջում են աշխարհում, իսկ որոշ մարդկանց բանաստեղծություններ դուրս չեն գալիս քաղաքի դարպասներից:⁵⁰

Ղազալներից մեկն ավարտվում է նմանօրինակ տրամադրությամբ.

*Ով անճարակ դու հանգաթուխ, մի նախանձիր Հաֆեզին,
Մարդուն տրված ձիրքն ու փայլը Աստծո՛ր շնորհն է միայն:*

13-14-րդ դդ. Ղազալը արժանաբիշատակ է նաև նրանով, որ վերջին բեյթում պարտադիր բիշատակվող հեղինակի անունը (թախալոս) հնարավորություն է տալիս գովերգել իրենց տաղանդը, դրվատել սեփական արվեստը (ֆախր):

Վերոհիշյալ լեզենդը հետաքրքիր է ոչ այնքան որպես շահի և բանաստեղծի ավանդական հակադրություն, որքան հաֆեզյան ղազալի ակնառու յուրահատկության փաստում, երևույթ, որ կոչվում է բանաստեղծության մեջ բեյթի անկախություն (կամ՝ desintegration):⁵¹

*Թե Օիրազի փերու փայլից պիրուս բոցերը հուրհրան՝
Իր մի խայի համար կտամ Սամարղա՛նդը և Բուխարան:*

*Բե՛ր, մատովակ, խմեն գինին: Դրախտն ի՞նչ է, երբ աչքիս դեմ
վարդաստաններն են Օիրագի, Ռոքնարանդն է և Մոսալլան:*

*Հե՛յ, գնչուներ, բիրտ աղմուկով համբերանքս այնպես տարաք,
ինչպես թուրքերն են թալանում քեֆի սեղանն առատությամ:*

*Երբ Զուլեյխան հանկարծ տեսավ գեղեցկությունը Հովսեփի,
Նա էլ ցնցվեց սիրո ուժից, մետեց քողը պարկեշտությամ:*

Հանրահայտ դազալի այս հատվածում անգամ ակնհայտ է բեյթերի ինքնուրույնությունը: Այստեղ բազմաթիվ թեմաներ և մոտիվներ են միահյուսվում: Առաջին բեյթը պարսից բնագրում հնչում է.

*Եթե Օիրագի այն թուրքը գրավի իմ սիրտը,
Նրա հնդկական խալիմ կնվիրեմ Սամարղանդը և Բուխարան:*

Հետաքրքիր է առաջին բեյթում թուրքերի գեղեցկության դրվատումը, իսկ երրորդում՝ Հաֆեզի կողմից բազմիցս կրկնվող ավարտության մասին ակնարկը: Թուրքերի էթնիկ առանձնահատկությունների անդրադարձը պարսից միջնադարյան պոեզիայում հատկապես այդ հակադրությամբ է ակնառու:

Կարծիքներ կան այն մասին, որ առաջին բեյթը մերթող է՝ մվիրված իշխանավոր այրերից մեկին: Հնարավոր է նաև պատանու գեղեցկության դրվատում, որը չէր հակասում պոետիկայի կանոններին, ավելին, այն վաղուց ի վեր ավանդույթի ուժ էր ստացել: Հաճախ գեղեցիկ թուրք պատանիները ծառայում էին արքունիքում և իշխանական տներում, և նրանց էր հանձնվում մատովակի պարտականությունը:

Մի սրամիտ լեզենդ մշտապես ուղեկցում է այս դազալը: Ասում են, երբ Լեմկ Թեմուրը լսել է այն, շատ է զայրացել: Նա իր մոտ է կանչել բանաստեղծին ու հարցրել, թե այդ ինչ իրավունքով է նա սիրեցյալի մի խալիմ մվիրում այն քաղաքները, որոնք մվանելու համար դաժան պատերազմներ է մղել: Հաֆեզը, որ արդեն աղքատ դարվիշ էր, ինքն իրեն մատնացույց անելով՝ պատասխանում է, թե առատաձեռնությունն ու շոպլությունն են իրեն հասցրել այդ վիճակին:

Պարզվում է, որ պրովանսյան տրուբադուրները նույնպես Արևելքի և Եվրոպայի հանրահայտ քաղաքները նվիրել են իրենց սիրեցյալներին: «...Այդպիսին է սիրային բառապաշարը, որի միջոցով նա (բանաստեղծը- Ա.Կ.) վարում է իր սիրային խոստովանությունը: Սիրուհին նրա համար թանկ է առավել, քան Անդալուզիայի և Արևելքի քաղաքները⁵²»:

*Գինետնից մզկիթ եկավ մեր առաջնորդը հոգու,
Երբ առաջնորդն է այսպիսին, էլ ինչ անենք ես ու դու:*

*Մենք՝ սաներս, էլ ոնց պիտի Մեքքայի կողմը նայենք,
Երբ առաջնորդն իր աչքը միշտ ուղղում է գինետուն:*

*Մենք էլ իր պես գինետա՛նը կմաքրվենք մեղքերից,
Ի սկզբանե այս է եղել, զուր են աղոթք ու երդում:*

*Եթե խելքը հասկանար, թե սիրտն ինչքան է երջանիկ,
Ինքն էլ իսպառ կխենթանար խոպոպներիդ թակարդում:*

*Այն օրից, երբ տեսանք դեմքը- շքեղ այսօր՝ Ղուրանի,
Այն օրից մենք ուրիշ թավսիր,⁵³ ուրիշ մի գիրք չենք կարդում:*

*Քո քար սրտով այս գիշերում կհասկանա՞ս երբևէ,
Թե ինչու ենք լուսադեմին մենք տանջահար ու արթուն:*

*Լռի՛ր, Հաֆեզ, սիրո նետը կտրում, աշխարհ է անցնում,
Խնայիր քեզ ու խուսափիր դու այդ նետից մահաթույն:*

Այստեղ թեմաների և դրանցից բխող մոտիվների ընդհանուր ուրվագիծը հետևյալն է.

Կեղծ բարեպաշտություն. կրոնի և շարիաթի օրենքների անտեսում. խելքի և սրտի ամենօրյա խոհափիլիսոփայական հակադրություն:

Սեր՝ գեղեցկուհու նկարագրություն, այդ գեղեցկության հետևանք հանդիսացող տառապանք, բանաստեղծական ինքնագիտակցություն՝ վերջին բեյթում գրական կեղծամվան հիշատակումով:

Ողջ դագալը կառուցված է սուֆիզմի տերմինաբանության վրա:

Հոգևոր առաջնորդ (փիր)՝ սուֆիի կատարելագործման դժվարին ճանապարհի ուղեկից:

Սան (մորեղ)՝ հոգևոր ուղու ճամփորդ-աշակերտ:

Գինետուն (մեխամե, խարաբաթ-է թարիղաթ)՝ Աստծո սիրով արբեմալու վայր և հոգու կատարելագործման վիճակ:

Խելք՝ սուֆիի համար անընդունելի ֆենոմեն, քանի որ Աստծո սերը չի տրվում գիտակցության և ճանաչողության:

Սիրտ՝ գիտակցության և սրտի կրոնափիլիսոփայական բանավեճի նյութ, որտեղ գիտակցությունը հոգեմարմնական ոլորտում է, իսկ սիրտը՝ մարմնական:

Խելքի և սրտի տրամաբանական զուգորդությունը իր հերթին ձևավորում է մի նոր այլաբանություն՝ սթափություն և արբածություն: Այն գալիս է սուֆիզմի երկու տարբեր դպրոցներից: Բայազիդ Բասթամին իր էքստազը համարում է արբածություն (սոքր), իսկ Ջունեյդ Բաղդադին՝ սթափություն (սաֆվ):⁵⁴

Խենթություն՝ Աստծո սիրուց խելագար (այստեղից՝ շատ տարածված սուֆիի նույնականացումը Մաջնունի հետ):

Թակարդ (շղթա, կապանք)՝ անհատական հոգին աստվածային հոգու միացմանը խանգարող ունայն մարմին կամ աշխարհիկ կյանք:

Դեմք՝ աստվածային լույս:

Գիշեր, լուսադեմ՝ հոգեվարժության և տանջածեսի ժամ ևն:

Քնարերգությունը պատմական երևույթ է: Ինչպիսի ավանդական ձևեր էլ այն ստանա, միևնույն է, նրա արժեքը որոշվում է պոետի անհատականության միջոցով անցած ժամանակի բարքերի խտացմամբ: Այստեղ, կարծում ենք, սուֆիզմի ընդգծված տերմինաբանությունը դարի ոճն էր և այլաբանության մի խաղ: Հաֆեզի բանաստեղծությունը իր նախորդների նվաճումների թանձրացումն է, ժամանակի բանաստեղծական արվեստի ողջ համալիրը, իսլամական կրոնափիլիսոփայական գիտակցության կուտակումը: Այն, Հաֆեզի տաղանդի հետ պատվաստված, մեզ է ներկայանում որպես մի նոր որակ և ամբողջացում պարսից քնարերգության

միասնականությունը: Սակայն եթե այդ դազալի վրայից հանենք միստիցիզմի շղարշը, ապա՝ առաջին երկու բեյթը անթաքույց երգիծանք է, ավելին՝ սարկազմ: «Դրսից՝ քահանա, ներսից՝ սատանա» տարբերակն արդեն անկում ապրող սուֆիզմում հոգևոր ուսուցչի իրական կերպարի մի փաստումն է: Հայտնի է, որ 14-րդ դարի սուֆիզմում հոգևոր ուսուցիչ-աշակերտ հումանիստական «բիճնոնը վերանել էր ավտորիտար ինստիտուտի»:⁵⁵ Սա մեզ ծանոթացնում է հաֆեզյան ժամանակաշրջանի բարոյագիտական չափանիշներին (կեղծ բարեպաշտություն) և գեղագիտական արժեքներին (այսօր, թաֆսիր):

Զարմանալի չեն Ղուրանի բազմաթիվ արձագանքներն ու հիշատակումները (allusion): Նախ՝ Հաֆեզը միջնադարյան պոետ էր և չէր կարող իր մեջ չկրել դարի կրոնական գիտակցությունը, մյուս կողմից՝ նա մանկուց անգիր գիտեր Ղուրանը, որը մշտապես մեքենայորեն ուղղորդում էր նրա երևակայությունը: Հենց նրա կեղծանունն էլ գալիս է հիշողություն (հեֆզ) բառից:

«Հաֆեզի դազալը սովորաբար թեմաների մի փունջ է՝ միավորված խիստ միջնորդավոր, երբեմն թաքնվող զուգորդական կապերով, որոնք դազալին հաղորդում են որոշակի միասնություն: Միասնություն ոչ թե տրամաբանական-ուսցիոնալ, այլ զգացմունքային միասնություն, տրամադրության միասնություն»:⁵⁶

Նրա Դիվանի առաջին դազալը, որի առաջին տողն արաբերեն է, բազմաթիվ թեմաների մի խուրճ է: Այն համարվում է սուֆիական, եղել և մնում է հետազոտողների քննության նյութ՝ սկսած Հաֆեզի Դիվանը կանոնարկող Սուտիից (16-րդ դ.) մինչև մեր օրերը:⁵⁷ Միստիկական բովանդակությամբ հանդերձ, այդ դազալը հաֆեզյան «պոլիթեմատիկ» դազալի դասական մտուշ է, ուր բեյթերը բացարձակապես անկախ են (Տե՛ս էջ 57 ծանոթ.76-78):

Հաֆեզյան դազալի այդօրինակ յուրահատկությունը կարելի է համեմատել 20-րդ դ. սողեռնիստական գրականության ոճերից մեկի հետ, որը կոչվում է «Գիտակցության հոսք»: Գիտակցության մեջ ձևավորված մտքերը, զգացումները, ապրումները, զուգորդությունները հեղեղի մեծ անընդհատ ընդ-

միջում են իրար և արտաստվոր կերպով միահյուսվում այնպես, ինչպես դա տեղի է ունենում երազում:⁵⁸

Հաֆեզի դազալի հենքի վրա ձևավորվող բազմամիստ գուգորդությունների և այլաբանությունների ցանցը, գուգահեռներ ծնող դուրանյան ու դիցաբանական մեջբերումները, այլ բանաստեղծների պոեզիայի արձագանքը, բառախաղերը, ինչպես նաև ուժեղ հանգը, ուղիֆները,⁵⁹ ձայնաներդաշնակությունը, հաճախ ուրիշի ուղղակի խոսքի մուտքը, ժողովրդական լեզուն և դարձվածաբանությունը նրան դնում են ոչ միայն դժվար մեկնաբանվող, այլ նաև դժվար թարգմանվող հեղինակների շարքը:

Լսենք Հաֆեզի դազալի ներդաշնակությունը.

*Սարվէ չամանէ ման չէրա մեյլէ չաման նեսիքոնադ,
Համդհամէ գոլ նեսիշավադ, յարէ սաման նեսիքոնադ...*

*Իմ երկնաճեմ առհի յարս ինչո՞ւ դաշտում չի լինում,
Վարդին՝ ընկեր ու հասմիկին՝ խորհրդատու չի լինում:*

*Երեկ գիշեր տրտնջացի խոպոպներից իր անսիրտ,
Ասաց՝ «Դե ի՞նչ, սանձել նրանց հոսքը հորդուն չի լինում»:*

*Իսկ իմ սիրտը թեթևամիտ նրանց ցանցում խճճվել,
Այդ խճճված ճամփից նրան ետ բերել տուն չի լինում...*

Երկիմաստությունն ակնհայտ է: Տան ճամփան (Աստծո հանգրվանը) կորցնում են նրանք, ովքեր ճշմարիտ նվիրյալ չեն, իրենց հոգում աշխարհիկին տեղ են տալիս: Խոպոպը Աստծո ատրիբուտներից է, ըստ տեսաբանների՝ այն մթությունն է, որը քողի ձևով արարչին անջատում է մարդուց: Ղազալը ուղեկցվում է միստիկական իմաստը պահպանող եզրույթների մի համալիրով՝ առհի, վարդ, սեթևեթանք, սիրտ, հոնք ևն:

Միստիկական տրամաբանություն է ստացել նաև վարդի և սոխակի ապերջանիկ պատմությունը, որ մարդկային և աստվածային սիրո սուֆիական մոդելի արձագանքն է. վարդը այդ գեղեցկության արտացոլումն է, իսկ սոխակը՝ հարատևորեն նրան ձգտողը:

*Բլբույն վարդին էր սիրահար, իսկ վարդը յարն էր փշի,
Ու երեքն էլ տառապում են ու չեն հասնում միմյանց:*

Սակայն մի՞թե այդ եզրերը միայն թաքնված՝ երկրորդ իմաստի ճշման են: Ինչո՞ւ մտածել, որ դարերի խորքից եկող պատկերների լեզուն միայն մտքերը թաքցնելու համար է: Այն էլ այն բանաստեղծի արվեստում, ում կենսագրությունից հայտնի է, որ նա իր ստեղծագործական կյանքը չի համատեղել կրոնափիլիսոփայական գործունեության հետ:

Անկախ բոլոր մեկնաբանություններից և միստիցիզմի որոնումներից՝ «Դաշտային ճոճի» դազալում մենք ակնհայտորեն խաղ, կատակ, հումոր, հեզմանք, սրամտություն, կենցաղային զվարճալի իրավիճակ ենք տեսնում, սեփական տաղանդի, խոսքի վարպետության, պատկերի ճկունության ցուցադրում:

Հաֆեզի ոճը նրբաճաշակ և ծեփծեփուն է՝ հեռացած նախկին, խորասանյան կոչվող պարզ ոճից: Այն կոչվում է իրաքյան, որի առանձնահատկություններից մեկը բարդացումն է:

Հաֆեզի դազալի բազմապիսի հարցադրումները կամ որևէ կերպ խարսխվում են սիրո թեմային, կամ էլ բեկվում են նրա մեջ:

Ահավասիկ հաֆեզյան շարժուն սիրային պատկերներից մեկը.

*Ծիծաղադեմ ու հերարձակ, ու աչքերը՝ գինուցած,
Գավը՝ ձեռքին, խինդը՝ շուրթին, լուսաշաղախ, կրծքաբաց,*

*Հայացքի մեջ՝ կանչող կայծեր ու հեզմախառն մի ժպիտ,
Կեսգիշերին եկավ-կանգնեց գլխավերևս հանկարծ:*

*Գլուխն ինչպես ամպհովանի, նա ինձ վրա խոնարհեց,
«Խենթ սիրահար, ես այստեղ եմ, իսկ դու քնած ես», -ասաց:*

Եթե այսօրինակ դազալների վրայից հանենք հնարավոր միստիկական կաղապարը, ապա կտեսնենք, որ թվարկված մանրապատումները քաղաքային էմանսիպացիայի հրաշալի արտահայտություն են, ազատախոհության ցույց, միջնադարյան կնատյացությանը՝ մարտահրավեր: Էլ չենք խոսում այն

մասին, որ գեղեցկուհու «վարքը» դուրս է մահմեդական բարոյագիտության սահմաններից: Անկարելի է չհիշել Քուչակի հայտնի հայրենը.

Այս ծով, անատակ գիշերս ի բուն՝

Ես երկու շրջան մանեցի.

Խօջ եարս այլ ի միտս ընկա,

Թե՛զ մ'ելայ, զջահրաս վերուցի,

Փարչիկ մ'այլ անուջ գիճի,

Խօջ եարիս դուռն գնացի.

-Խօջ եար, ա՛ն, զդուռըդ բաց,

Ձիւն եկեր, ոտիս կու մըսի.⁶⁰

Սերեռը, որ համաշխարհային պատմագրության մեջ առաջինն էր, որ տեղեկացրեց Մուհամադի և նրա քարոզչների մասին, գրում է. «...Մահմեդը օրենսդրեց չուտել լեշ, չխմել գինի, չխոսել սուտ, չանել պողմկություն»⁶¹: Ի՞նչ արմատներից էր սնվում իսլամական քաղաքակրթության հողի վրա ձևավորված Հաֆեզի ձգտումն ու սերը գինու, խոպոպի, պանդոկի, գիշերային խրախճանքների, գինարբուքի, անկարգ և թափառական ունեղի կերպարի մկատմամբ: Եթե այդ ամենը սուֆիական-միստիկական մտքերի կող չէր, ուրեմն՝ ըմբոստության, հակադրության, իրականությանը ձեռնոց մետելու մի միջոց էր: Իսկ գուցե միջնադարյան պերճախոսության արվեստի քարացած կանոններն էին կողմնորոշում բանաստեղծին. ավանդական թեմաները, կայուն կաղապարները, պատկերները և ձևանմուշները, ինքնակա զուգորությունների շղթան, որոնց վրա հզոր անհատականությունները ստեղծում էին մորը: Լսենք ինչ են ասում միջնադարյան պոետիկայի գիտակները: Նիզամի Արուզի Սամարղանդին (12-րդ դ.) հարդրդում է, որ պոեզիայի արվեստում ոչ մեկը չէր կարող հասնել կատարելության, մինչև անգիր չիմանար 20.000 տող իր մախորդների և 10.000՝ իր ժամանակակիցների բանաստեղծություններից⁶²: Իսկ Ռաշիդ ադ Դին Վաթվաթը (12-րդ դ.) պոետիկայի խնդիրներին մվիրված իր երկասիրության մեջ գրում է, թե սեփական իմաստասիրական մտքերը, խրատական ու ուսուցանող հորդորները, ինչպես նաև ճակատագրից

և ժամանակից դժգոհությունն ու բողոքը գեղարվեստական արտահայտչամիջոցներ են և կոչվում են միավորող խոսք (ալ քյալան ալ ջամի):⁶³ Ահա որստեղից է սնվում Հաֆեզի համ-
նարը:

Գիճիճ առեղծված է՝ իր մեջ կուտակած արբեցնող, մո-
ռացնող, բուժող, զվարթացնող, նաև մարդկանց հավասարեց-
նող հատկություններով: Անգլիացի գրող Հ. Չեպերթոնը իր
«Օմար Խայան և սուրբ գիճի» էսսեում գրում է. «Խմեք ուրա-
խությունից և երբեք՝ վշտից»: Չեպերթոնյան հումորով և լայն
ընդհանրացմամբ⁶⁴ նա խայամյան սկեսպտիկ, «անուրախ» գի-
նուն հակադրում է երջանիկը՝ կենսահաստատունը:

Սակայն իրականում մարդուն գիճուն հանձնող բոլոր տե-
սակ տրամադրությունները սնվում են նույն արմատից, որ
կոչվում է «Ունայնություն»:

*Արի ու տես, որ մեր հույսի բերդն անկայուն է այնքան,
Գիճի տուր ինձ, այս կյանքի մեջ ոչինչ չկա անասամ:*

«Մենք տեսք ենք անում, իբրև մեր կյանքը հուսալի հիմք
ունի և ուշադրություն չենք դարձնում մեզ հետապնդող ան-
հանգստությանը, տագնապին և շփոթությանը»:⁶⁵ Սա բոլորո-
վին էլ Հաֆեզի մտքերի արդիականացումը չէ, որ գտնում
ենք նրանից 600 տարի հետո սթրեսների պատճառը որոնող
Զ. Ֆրոյդի աշակերտ Էրիխ Ֆրոմի մոտ:

Հաֆեզ.

*Լսիր խոսքս, միտքդ պահիր ու փոխանցիր ամենքին,
Այդ խոսքը ծեր մի իմաստուն ինձ պատգամեց մի անգամ:*

*Մի տրտնջա, որ աշխարհը քեզ ուզածդ չի տալիս,
Քանզի դու չես որոշողը աշխարհի կան ու չկան:*

*Գոհացիր քո ունեցածով, դա՛ է կամքը բարձրյալի,
Գիտցիր, և ի՛ն՝ և քո՛ առջև փակ է դուռը ընտրության:*

*Մի՛ պահանջիր, որ ընկերդ հավատարիմ մնա քեզ,
Ծեր հարսնացու է աշխարհը, փոփոխվում է միշտ փեսան:*

Այս դազալի իմաստն ու գեղագիտությունը ձևավորվում է դուրանյան և մերձդուրանյան թեմաների վրա (Տե՛ս էջ 63, ծանոթ. 86-89). հրեշտակի խոսքը, երկնային գահը, այս և այն կյանքը, աշխարհի՝ ծեր հարսնացու լինելու պատկերը, ունեցածով գոհանալու գաղափարը, որ մերձակից է Մուհամմադի «իմ աղքատությունն իմ հպարտությունն է» հայտնի հադիսին: Առկա է ճակատագիրը նյութականացնելու երևույթը և դրանից բխող ուսուցողական գուգորդությունների շղթան: Ղազալի մի քանի բեյթի ընդգծված բարոյագիտությունն ունի հետևյալ կառույցը. առաջին տողում՝ խրատ և հորդոր, իսկ երկրորդում՝ խտացված ընդհանրացում՝ աֆորիզմ:

Ընդգծված սոցիալական բողոքը, ժամանակի ամթաքույց արձագանքը մի նոր՝ քաղաքացիական քնարերգության երանգ սովեց Հաֆեզի դազալին:

*Սիրողների էլ չեմ տեսնում, շողն ու սերը ի՞նչ եղան,
Ընկերության վերջը եկա՞վ, ընկերները ի՞նչ եղան:*

*Կենաց ջրերը ցամքեցի՞ն, կորա՞վ լույսի մարգարեն,
Վարդի սրտից արյուն կաթեց, գարնան ամպերն ի՞նչ եղան:*

*Ո՛չ որ, ավա՜ղ, չի հարցնում ճիշտն ու սուտը ընկերոջ,
Ըջմարտախոսն ի՞նչ օրն ընկավ, ազնիվ բարքերն ի՞նչ եղան:*

Ինչ ճիգ ու ջանք էլ գործադրենք, միևնույն է, այս մտուցները կընդդիմանան ամեն տեսակ միստիցիզմի, հնազանդության, հարմարվողության, ինչ կտրվածքով էլ վերլուծենք, կմնան որպես խոռվք, որպես դրամա, որպես անցյալի կարոտախտ: Այս դազալը նույնպես առանց Ղուրանի և մերձդուրանյան թեմաների գիտության կորցնում է իր խորքը և բազմիմաստ գուգահեռները (Տե՛ս էջ 78, ծանոթ. 96, 99, 100, 101):

Հաֆեզի արվեստը պարսից պոեզիայի ավանդույթների կուտակման մի պողոթկում է: Վաղուց ուսումնասիրված է Հաֆեզի ազդեցությունը իր մախորդներից, ինչպես նաև ազդեցությունը իր ժամանակակիցների և հետնորդների ոճի կալսցման վրա: Ի դեպ, «ազդեցություն» կոչվածն էլ պարսից

պոետիկայի օրենքներում ոչ միայն թույլատրելի էր, այլ նաև խրախուսելի: Այն մեծ տատանում ուներ. կարող էր լինել պատասխան, ոճապատճենում, մնանակում ևն: Միջնադարյան պոետիկայի տեսաբան Ար-Ռադոյանին գրում է, որ բանաստեղծը մեկ ուրիշի բեյթը կարող է տեղադրել իր ստեղծագործության մեջ, որը հարգանքի դրսևորում է և ոչ թե լուրացնելու ցանկություն⁶⁶:

Կրկին վերադառնանք մոմի և ցայգաթիթեռի տարածված և սիրված պատկերին: Այն ունի հաստատուն ավանդույթ և գալիս է դեռևս 10-11-րդ դդ.:⁶⁷

Բազմաթիվ պոետներ անդրադարձել են այդ թեմային՝ ամեն մեկը յուրովի ծառայեցնելով այն իր նպատակին:

Արքունական բանաստեղծ Մոեզգիի Դիվանում պահպանվել է հետաքրքիր մի քառյակ.

*Եթե դու ես լուսինն ու մոմն այս աշխարհում,
Ինչի՛ս է իմ այրում-հատնումն այս աշխարհում.*

*Թե դու՛ ես մոմն - ինչո՞ւ եմ ես այսպես այրվում,
Թե լուսին ես՝ ինչո՞ւ եմ ե՛ս, ե՛ս փոքրանում.⁶⁸*

13-րդ դ. խրատաբան բանաստեղծ Սաադին իր «Բուսթանում» մոմի տխուր մի պատկեր ունի.

*Գիշեր է խոր, չեմ մոռանում, քուն չի գալիս իմ աչքերին,
Թովոում է թիթեռը թուխ և ասում է մեղրամոմին.*

*Սիրահար եմ քո թեժ բոցին և վառվում եմ ես նրա մեջ,
Դու ինչո՞ւ ես այդպես այրվում և արտասվում այդպես անվերջ:
Եվ ասում է մոմը նրան,- ով մոլորված իմ մրցակից,
Բաժանեցին ինձ իմ սիրած, իմ քաղցրահամ մեղրահացից:*

*Ծանոթ չեմ քեզ վիշտը սիրո, սիրո հուրը հավերժական,
Գեթ մի վայրկյան կանգ առնելու համբերություն չունես անգամ:
Բոցից թռած ամեն կալծից, փախչում ես դու թեև տալով,
Ես կանգնում եմ, միևնչև այրվեմ ու վերջանամ արտասվելով:*

Թե՛ իմ սիրո կրակը թե՛ լոկ թևերն է այրել քո թուխ,
Տես, ինձ այրել ամբողջովին, խորովել է ոտից-գլուխ:

Ծով մի մտիր, զգուշացիր ալիքներից դու մոլեգին,
Իսկ թե մտար, կյանքդ հանձնիր մորիկներին ու տարերքին:

Ասում էր մոմն արտասովելով՝ թիթեռնիկին տազնապահար,
Եվ արցունքներն էին հոսում նրա դալուկ այտերն ի վար:⁶⁹

Հաֆեզ

Օր ու գիշեր քուն չի գալիս իմ վշտակեզ աչքերին,
«Բեզմից բաժան՝ օր ու գիշեր արտասովում եմ, ինչպես մոմ:

Համբերանքիս թելը կտրեց վշտի մկրատը անգուրթ,
«Բո անթեղած կրակներից ես այրվում եմ, ինչպես մոմ:

Ո՞վ կհիմանար իմ գաղտնիքը, եթե արցունք չթափեմ,
Չբոցկլտար, սեր չստկայծեմ իմ արցունքը, ինչպես մոմ:

Սրտիս պատրույզը բարակել, հյուծվել է քեզ տենչալուց,
Մեր բաժանման մորմոքներից հալհում եմ, ինչպես մոմ:

Թե մինչև լույս ինձ փարվանան լուր չբերի հաշտության,
Հրի կտամ ես աշխարհի հիմն ու սյունը, ինչպես մոմ...

Ընդհանրապես մոմի փոխաբերությունը ամմիջապես տասնյակ ակնհայտ զուգորություններ է ձևավորում, որոնցից առաջինը լույսի գաղափարն է: Հետո գալիս են մոմի այն հատկանիշները, որոնք ծնում են ցավային-ֆիզիկական զգացումներ՝ այրվել, մաշվել, հալվել, մեռնել, լաց լինել, դեղին դեմք ունենալ (տանջվել), փափկել ու ճկվել, սևսիրտ դառնալ (պատրույզ) ևն: Սակայն մեր ընկալմամբ, գուցե սուբյեկտիվ՝ այդ ամենից վեր բարձրամում է գորշության մեջ պայծառ, սակայն տխուր մեմության գաղափարը:

15-րդ դարի պարսից մատենագիր Դովլաթշահ Սամար-դանդին մի հետաքրքիր տեղեկություն է հաղորդում Հաֆեզի ժամանակակից, արքունական բանաստեղծ Սալման Սալաջի

մասին: Մի անգամ սուլթանական տան գիշերային խրախուսանքից հետո Սափաջը տուն է վերադառնում ծառայի ուղեկցությամբ, որի ձեռքին մոմ էր՝ ոսկե մոմակալի մեջ: Տեղ հասնելուն պես Սափաջը ծառայից վերցնում է այն և մտնում տուն: Երբ հաջորդ օրը ծառան գալիս է մոմակալի ետևից, Սափաջը մոմակալի փոխարեն սուլթանին մի բանաստեղծություն է ուղարկում, որի մուտքը այսպիսին է.

*Իր կրակոտ արցունքների վտակներից այրվեց մոմը երեկ գիշեր,
Այսօր էլ ես ինքս կայրվեմ մոմի նման, թե սուլթանը
մոմակալը ետ ուզի:⁷⁰*

Այս զավեշտական պատմությունը ցույց է տալիս, որ նրբաճաշակ բանաստեղծական պատկերների խաղը հաճախ ենթարկվում էր պահի և հոգեվիճակի տրամաբանությանը, միջոցները նպատակին ծառայեցնելու ցանկությանը:

Մի բազմախորհուրդ այլաբանության քննությամբ տեսնենք «ավանդույթ» կոչվածի կայունությունն ու տարափոխությունը (transformatio):

Ահա Սաադիի խոսքը՝ իրեն բնորոշ խրատական հենքով.

*Ծով մի մտիր, զգուշացիր այլքներից դու մոլեգին,
Իսկ թե մտար, կյանքդ հանձնիր մրրիկներին ու տարերքին:*

Ահավասիկ Հաֆեզը՝ ժամանակի բարքերի թաքնված քննադատությամբ.

*Գիշերը՝ մութ, ծովը՝ անգութ, մենք՝ փոթորկի բերանում,
Այս վիճակը ո՞նց հասկացնես ափին նստած անհոգին...*

Եվ 20-րդ դ. պարսից նոր՝ անհանգ բանաստեղծության հիմնադիր Նիմա Յուշիջը.

*Ով մարդիկ, որ նստել եք ափին զվարթ ու երջանիկ,
Մեկը զոհվում է ջրում:*

*Մեկը ձեռք ու ոտքը թափահարում է (օգնության կանչով)
Այս մութ, ահարկու և դաժան ծովում...⁷¹*

Այս է այն կենսունակ հողը, որի վրա մերձեցնում են ճշմարիտ արժեքները դարից դար փոխանցող պոետները:

Այսօր Հաֆեզի պոեզիան նույնքան առեղծվածային է, որքան 700 տարի առաջ՝ իր կենդանության օրոք: Այդ խոսքի «գաղտնիքների» որոնումներում նա հնչում է աշխարհի բազմաթիվ լեզուներով և միավորում ողջ մարդկությանը:

Այս ծաղկաքաղի նոր թարգմանությունները՝ ուղեկից վերլուծությամբ, չեն հավակնում պատասխան տալ պարսից գրականության երկու մեծությունների՝ Ջալալ ադ Դին Ռումիի և Հաֆեզի պոեզիայի բոլոր հարցերին: Սա մի փորձ է՝ լուսաբանելու նրանց բանաստեղծական արվեստի մի նիստը, մեկ անգամ ևս առնչվելու համամարդկային արժեքներին:

Թող ամեն մեկը գտնի Ռումիի և Հաֆեզի պոեզիան ընկալելու ի՛ր բանալին: Հենց դրանում է հանճարների հավերժության առեղծվածը:

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր
Արմանուշ Կոզմոյան

Ջալալ ադ Դին
Ռոմանի

Երանելի էր այն պահը, երբ մենք՝ փարված իրարու,
Երկու պատկեր, բայց թե հոգով մենք մեկ էինք-ես ու դու:

Այգու բերքը, հավքի երգը անմահություն էր բերում,
Պարտեզի մեջ մենք էլ ասես մի երգ էինք- էս ու դու:

Աստղերն ամեն մեր շուրջն էին, ու մենք՝ լուսին նրանց մեջ,
Աստղերի հետ աստղերի պես բերկրում էինք- էս ու դու:

Առանց «եսի», առանց «դուի», ձուլված էինք, վերացած,
Հեռու, հեռու, ասես ուրիշ երկրում էինք- էս ու դու:

Թռչունները ուրախության երգեր էին գեղգեղում,
Ու նրանց հետ ասես մենք էլ երգում էինք-էս ու դու:

Բայց, ո՛վ գարմանք, երբ մենք իրար գրկում էինք այս պահին,
Ես իրաքում էի, իսկ դու՝ Խորասանում- էս ու դու...⁷²:

Կեցցե սերը, կեցցե սերը, որ մեր սերն է, ո՛վ Աստված,
Ինչ հրաշք է, և ի՞նչ բախտ է, որ նա մերն է, ո՛վ Աստված:

Ինչքան ջերմ ենք, ինչքան ջերմ ենք, սիրո արևն է մեր մեջ,
Մերթ գաղտնի ենք ու մերթ բաց ենք, սիրո տերն ենք, ո՛վ Աստված:

Կեցցե լույսը ու լուսինը, կեցցե գինին սրտակից,
Գինին զարդ է, գինին մարմնի կենսաբերն է, ո՛վ Աստված:

Կեցցե հույսը, կեցցե հույզը, որ աշխարհներ է լցնում,
Մերը ծանր, բայց և անուշ, քաղցր բեռ է, ո՛վ Աստված:

Խորտակեցեք պալատները արքաների ուրացող,
Կեցցե փոշին, կեցցե փոշին և ավերը, ո՛վ Աստված:

Ե՛կ խոնարհվենք, ե՛կ խոնարհվենք սիրո առջև և Աստծո,
Ողջը՝ ունայն, սերն ամենից բարձր ու վեր է, ո՛վ Աստված:

Ամեն կողմից, ամեն կողմից թուխպ-թախիծն է թանձրանում,
Սև ձանձրույթը ծանրացրել է մեր թևերը, ո՛վ Աստված:

Վանդակում չենք, էլ ինչու՞ ենք գամվել-կպել այս կյանքին,
Ի՞նչ շղթա է, որ ցանցել է մեր ոտքերը, ո՛վ Աստված:

Անհավատի մութ խարանն է հոգիներում դրոշմվել,
Այդ խարանը քեզ մեզանից օտարել է, ո՛վ Աստված:

Լո՛ւք, լո՛ւք, որ չբացեք թաքուն հրաշքը սիրո,⁷³
Որ հրաշքին չտիրանան օտարները, ո՛վ Աստված:

Մեռեք, մեռեք ու մահացեք սիրով արբած, սիրո մեջ,
Սիրով արբած մահանալը երանություն է անշեջ:

Մեռեք, մեռեք ու մահացեք, մի վախեցեք այս մահից,
Պոկվեք հողից ու կսկսի կյանքը անդորր ու անվեճ:

Մեռեք, մեռեք ու մահացեք, փախեք նյութից ու կրքից,
Նյութ ու կրքի կապանքներում հոգին գերի է ու խեղճ:

Քլունգն առեք ու խորտակեք զնդանները մարմնավոր,
Թե խորտակեք, արքա եք դուք ու շահնշահ եք մի պերճ:

Մեռեք, մեռեք ու վեր ճախրեք, դարձեք լուսին մաքրափայլ,
Այնժամ կզգաք, թե ներքևում կյանքն ինչքան է սնամեջ:

Մեռեք, մեռեք ու բարձրացեք կատարյալի տենչանքով,
Ու կդառնաք դուք կատարյալ, Աստծուն մոտիկ, աստծուն՝ մերձ:

Օ, լուեցեք, լուության մեջ մահն է հանդարտ մոտենում,
Աղմուկները ձեզ չեն թողնում աստծուն ձուլվել մինչև վերջ:

Մեկը եկել ու ընկերոջ դուռը ծեծում է փութկոտ,
Ներսից ասին- «դու ո՞վ ես, որ կանգնել այս դռան մոտ»:

«Ես եմ»-եղավ պատասխանը. ներսից ասին «ես գնա,
Քեզ պես խակը դեռ արժան չէ՝ իմ սեղանին հյուր դառնա»:

Տհաս սիրտը բաժանվելուց, տառապելուց է թրծվում,
Թե չէ սիրո կեղծն ու ճիշտը ո՞նց հասկանա աշխարհում:

Գնաց խեղճը ու թափառեց, անցավ գյուղ ու քաղաքով,
Այրվեց, վառվեց ու կարոտեց բաժանումի կրակով:

Այրվեց վառվեց ու կարոտեց, թրծեց հոգին ցավի մեջ,
Ու ետ եկավ նույն դռան մոտ ու նույն դռանը կանգնեց:

Տազնապում էր՝ թե երբ բացվի ներսից փակը դարպասի,
Հանկարծ նորից չվրիպի, նորից սխալ խոսք չասի:

Ներսից հնչեց նույն հարցումը «-ո՞վ ես, ի՞նչ ես, ո՞վ անցորդ»,
«Դու ես,- եղավ պատասխանը,-դու ես կանգնել դռան մոտ»:

«Եթե ես եմ,-լսվեց ներսից,-ու ես էլ դու ես, ապա
Մեկ հոգի ենք, թե չէ տանս երկու հոգու տեղ չկա:

Ասեղի նեղ անցքով երկու թել անց կացնել չփորձես,
Քանի որ մենք մեկ ենք արդեն, այդ նեղ անցքով արի ներս»:

Երբ որ դագաղս ճանապարհ ընկնի դեպի շիրմատուն,
Ոչ, դու մի՛ կարծիր, որ տխուր եմ ես, դժբախտ ու տրտում:

Ինձ համար մի լա, մի ողբա անհույս, մի ասա «ափսոս»,
Ափսոսը դու ես, որ չար դևերից չունես ազատում:

Երբ շիրիմ իջնեմ, դու մի մորմոքա, թե անցա անհետ,
Ինձ սպասում է մի գերերջանիկ վերին հանդիպում:

Իմ հողաթմբին մնաս բարովի խոսքեր մի ասա,
Քանի որ նորից իրար կտեսնենք վերը՝ դրախտում:

Երբ հողում սուզվեմ, իմ համբարձվելը դու պատկերացրու,
Արևամուտին արևագալ է անվերջ հաջորդում:

Քեզ թվում է, թե ես մայր եմ մտնում, ո՛չ, ծագում եմ ես,
Քեզ գերեզմանը մի բանտ է թվում, ինձ՝ թևարձակում:

Այն ո՞ր հատիկն է՝ հողին ընկնելիս չի ծլում նորից,
Մարդ-հատիկն էլ է հողից դուրս գալիս ու նորից ծաղկում:

Ո՞ր դույլն է իջել ջրհոր ու լիքը չի վերադարձել
Հովսեփին հանում ջրհորից, ապա՛ արքա են կարգում⁷⁴:

Եթե բերանդ փակ է այս կյանքում, բացվում է այնտեղ,
Քանի որ ձայնը անհունի մեջ է խոր արձագանքում:

Հատված «Առեղծվածայնի մասին» պոեմից⁷⁵

Սրինգի երգը

Ականջ դրեք դուք սրինգին, տեսեք, թե ինչ է ասում,
Նա բաժանման իր մորմոքից, իր ցավերից է խոսում:

Թե՛ այն օրը, երբ ինձ իմ մայր եղեգնուտից կտրեցին,
Կին, տղամարդ, ծեր ու մանուկ ինձ հետ իմ վիշտը լացին:

Հիմա էլ ես սիրտ եմ փնտրում՝ վառված այդ նույն կրակից,
Որ պատմեմ իմ ցավը նրան, որ դառնա ինձ կարեկից:

Ամեն էակ, որ արմատից պոկված, ընկած է հեռու,
Ուր էլ գնա, վերադարձի պահն է անվերջ փնտրելու:

Ես, սրինգս, որ ամենքին ձայնակցում եմ խնջույքում,
Զույգն եմ դառնում ես ամենքի, խնդում եմ ու մորմոքում:

Ամեն մեկն ինձ համարում է սրտակիցը իր վշտի,
Սակայն ոչ ոք իմ խորքերում այրվող վիշտը չգիտի:

Ոչ ոք, ոչ ոք չի թափանցում շերտերի մեջ իմ ներսի,
Թափանցի՛ էլ, նա հասու չէ գաղտնիքներիս իմ լուսի:

Իրավ է, որ հոգին մարմնին խառնված է մշտապես,
Բայց մարմինը նյութեղեն է, հոգին վսեմ է ու վես:

Սրինգի ողբը կրակ է, ոչ թե քամի անխորհուրդ,
Ով անմասն է այդ կրակից, ապրելն իր գուր է ու սուտ:

Կրակը՝ սերն աստվածային շունչ է տալիս սրինգին,
Սերը, ինչպես եռքը գինու, հասունացնում է հոգին:

Սրինգն ընկերն է այն մարդու, ով որ յարից վերք ունի,
Նա պատռում է սիրտը ծածկող վարագույրները գաղտնի:

Արինգը և թույն է տալիս և տալիս է հակաթույն,
Նա սրտերին մինջ է բերում, բայցև պահում է արթուն:

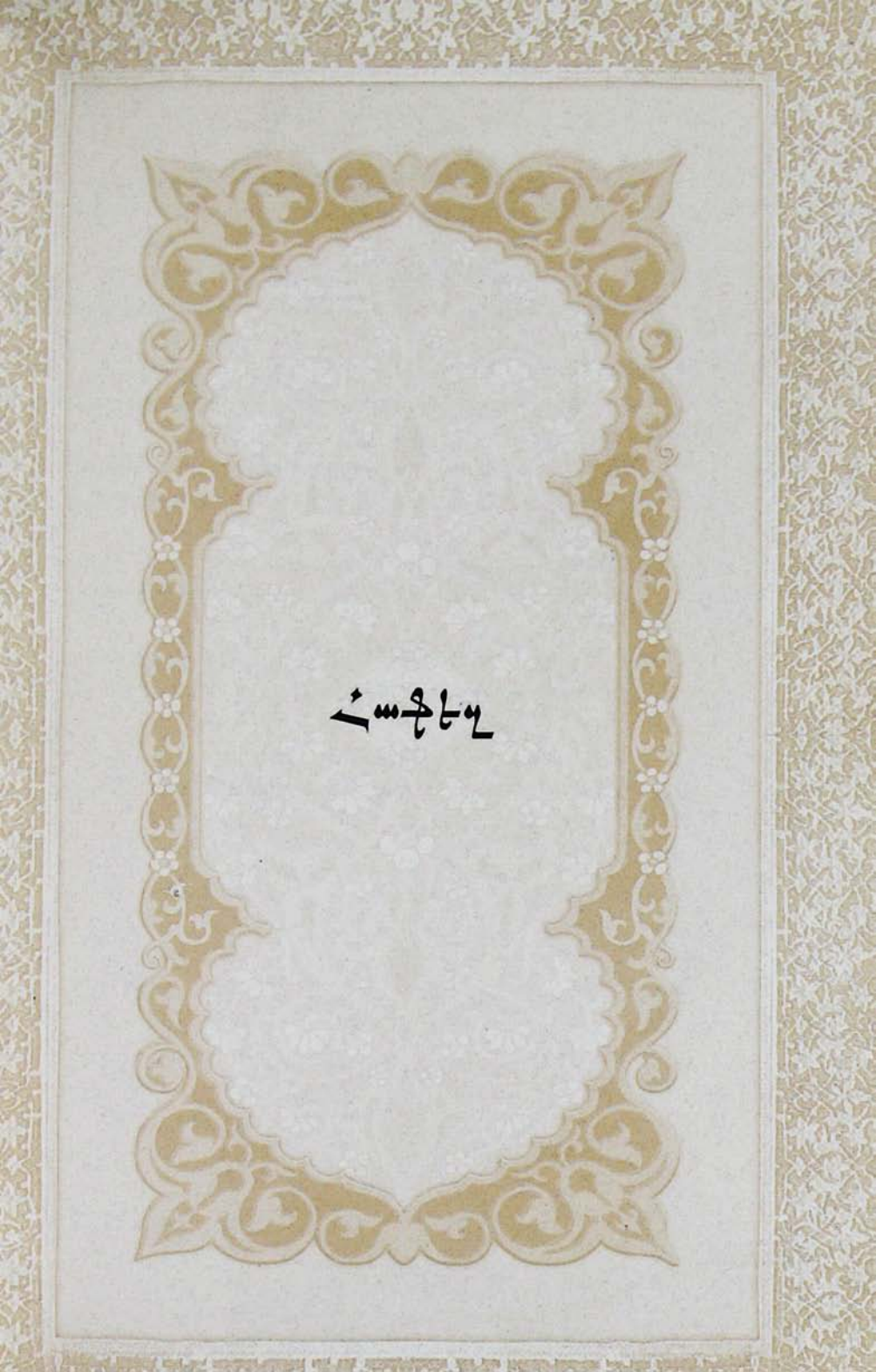
Նա պատմում է սիրո ճամփի տառապանքներն անհամար,
Նա Մեջնունի սերն է պատմում, որ անցնում է դարից դար:

Ողջու՛յն քեզ, սե՛ր, դու մեր հրաշք, հրաշալի մեր տենչանք,
Դու բծիշկն ես մեր թուլության և մեր ուժին՝ ներշնչանք:

Սթափեցնող սպեղանի՛ երբ մեծամիտ ենք ու չոր,
Դու՛ Պլատոն, դու՛ Գալենոս՝ իմաստության մեզ կոչող:

Ու շուրթերս իմ սիրելու տաք շուրթերին թե հանգչեն,
Ես էլ այնժամ արինգի պես կգեղգեղամ, կհնչեմ:

Արդ, լսեցեք, բարեկամներ, պատմությունը սրինգի,
Դա ճշմարիտ ցուացումն է սիրատուչոր մեր կյանքի:

Հաճեց

Բե՛ր, մատովակ, բեր գավերը, տրվենք գինու տարերքին,
Սերը, որ ինձ լույս էր թվում, մթազնել է իմ հոգին:⁷⁶

Չկա մի սիրտ, որ չարյունի քո մազերից մշկաբույր,
Քույրդ է փովել աշխարհով մեկ առավոտ վաղ, լուսայգին:

Ա՛խ, ես ինչպե՞ս արբեմ սիրով, երբ ամեն պահ ինձ կանչում,
Քարավանի զանգն ինձ տանում, մոտեցնում է երկնքին:⁷⁷

Ներկիր գինով գորգն աղոթքի, լսիր ծերին իմաստուն,
Թե՛ ճամփորդ ես՝ տեղյակ եղիր ճամփի կարգ ու օրենքին:⁷⁸

Գիշերը՝ մուրթ, ծովը՝ անգութ, մենք՝ փոթորկի բերանում,
Այս վիճակը ո՞նց հասկացնես ափին մտած անհոգին:

Գողոզությունը ի վերջո վատի համբավ ինձ բերեց,
Ինչպե՞ս ծածկեմ, երբ ամենքը տեղյակ են իմ գաղտնիքին:

Թե՛ մոտեցել ես աստծուն, Հաֆե՛զ, էլ մի՛ հեռանա,
Ու թե՛ հասնես՝ խաղաղ սրտով հրաժեշտ տուր աշխարհքին:

Թե Օհրագի փերու փայլից սիրուս բոցերը հուրհրան՝
Իր մի խալի համար կտամ Սամարղա՛նդը և Բուխարան:

Բե՛ր, մատովակ, խմեմ գինին: Դրախտն ի՞նչ է, երբ աչքիս դեմ
վարդաստաններն են Օհրագի, Ռոքնաբանդն է և Մոսալլան⁷⁹:

Հե՛յ, գնչուներ, բիրտ աղմուկով համբերանքս այնպես տարաք,
ինչպես թուրքերն են թալանում քեֆի սեղանն առատությամ:

Երբ Ջոլեյխան հանկարծ տեսավ գեղեցկությունը Հովսեփի,
Նա էլ ցնցվեց սիրո ուժից, նետեց քողը պարկեշտությամ⁸⁰:

Յարի թովքը մեր անկատար երգ ու գովքին կարիք չունի.
Երբ անթերի է գեղուհին, ներկ ու սնգույր պետք չէ նրան:

Դառը խոսքն էլ քաղցրանում է, երբ հնչում է շաքար շուրթից,
վատն էլ խոսես՝ բերկրանք է ինձ, միայն խոսիր, խոսի՛ր միայն:

Ջա՛նս, լսիր իմ հորդորը ու հաղորդիր ջահելներին,
Իմաստունի ասած խոսքը հարկ է անցնի բերնե-բերան:

Խոսիր գինուց, երգից, խինդից ու մի փնտրիր խորքը գոյի,
Ոչ ոք դեռ չի բացել կյանքի առեղծվածը հավերժական:

Հաֆե՛զ, դու քո տաղը ասա, քո մարգարիտ բառը շարիր,
Որ երկինքը տաղդ ցողի-աստղաբույլե՛ր փոփ վրան:

Գիներտնից մզկիթ եկավ մեր առաջնորդը հոգու,
Երբ առաջնորդն է այսպիսին, էլ ի՞նչ անենք ես ու դու:

Մենք, սաներս, էլ ոնց պիտի Մեքքայի կողմը նայենք,
Երբ առաջնորդն իր աչքը միշտ ուղղում է գիներտուն:

Մենք էլ իր պես գիներտա՛նը կմաքրվենք մեղքերից,
Ի սկզբանե այս է եղել, զուր են աղոթք ու երդում:

Եթե խելքը հասկանար, թե սիրտն ինչքան է երջանիկ,
Ինքն էլ իսպառ կխենթանար խոպոպներիդ թակարդում:

Այն օրից, երբ տեսանք դեմքդ- շքեղ այաթ Ղուրանի,
Այն օրից մենք ուրիշ թա ֆսիր, ուրիշ մի գիրք չենք կարդում:⁸¹

Քո քար սրտով այս գիշերում կհասկանա՞ս երբևէ,
Թե ինչու ենք լուսադեմին մենք տանջահար ու արթուն:

Լռի՛ր Հաֆեզ, սիրո նետը կտրում, աշխարհ է անցնում,
Խնայիր քեզ ու խուսափիր դու այդ նետից մահաթույն:

Ծիծաղադեմ ու հերարձակ, ու աչքերը՝ գինովցած,
Գավը՝ ձեռքին, խինդը, շուրթին, լուսաշաղախ, կրծքաբաց,

Հայացքի մեջ՝ կանչող կայծեր ու հեզնախառն մի ժպիտ,
Կեսգիշերին եկավ-կանգնեց գլխավերևս հանկարծ:

Գլուխն ինչպես ամպհովանի, նա ինձ վրա խոնարհեց,
«Խենթ սիրահար, ես այստեղ եմ, իսկ դու քնած ես», -ասաց:

Սիսիրահարը, որին լուսեղ գավ են տալիս արբեցման,
Կույր անհավատ պիտի լինի, որ չխմի խենթացած:

Ո՛վ քարոզիչ, խմողներին մի՛ այպանիր, քանի որ,
Ի սկզբանե մեզ աշխարհում սուկ այս նվերն է տրված:

Լինի գինի դրախտային թե գինետան թունդ գինի,
Խմում ենք, ինչ մեր գավի մեջ լցնում-տալիս է Աստված⁸²:

Գինու խաղերն էին ու խիտ խոպոպները գեղուհու,
Որ Հաֆեզին դարձրեցին երդմնազանց, պարտազանց...

Թեև գինին բարեբեր է, ու քամին էլ՝ ծաղկասփյուռ,
Թաքուն խմիր, մոհթասեբը հսկող աչքեր ունի բյուր:⁸³

Եթե ձեռքիդ գինու կուծն է, շուրջդ՝ ընկեր-բարեկամ,
Խելքո՛վ խմիր, ժամանակը խիստ խառնակ է, անմաքուր:

Քուրձիդ թևի մեջ թաքցրու գավն ու գավաթը գինու,
Ժամանակը արյունոտ է ու արյունն է դարձել ջուր:

Արցունքներով լվանք գինու հետքը քուրձի վրայից,
Եկել է ժամը ճգնության, չընդհամանք էլ իզուր:

Մի որոնիր ճշմարիտ սեր դու այս շրջված երկնի տակ,
Երբ անարատ գինուն անվերջ խառնում են տիղմ ու մրուր:

Երկնակամարը մի մաղ է, որ միշտ արյուն է մաղում,⁸⁴
Կաթիլները՝ արքաների գլուխներն են մահաբույր:

Իրաքն ու Ֆարսը գերեցիր քո քերթությամբ, ո՛վ Հաֆեզ,
Փառքդ հասավ Բաղդադ, Թավրիզ ու զնգում է ամենուր:

Ո՛վ քարոզիչ, գնա գործիդ, ի՞նչ ես գոռում-գոռոգոռում.
Սիրոսու ճամփան է կորցրել, իսկ դու այդ ի՞նչ ես փնտրում:

Այն ամենից, ինչ աշխարհում արարել է մեծն Աստված,⁸⁵
Մի վայրկյան կա, որ Աստծու քննությանը չի տրվում:

Մի վայրկյան կա, որ կախված է քո շուրթերից շաքարե,
Դրանից դուրս ամեն խրատ ինձ լոկ քամի է թվում:

Քո թաղի հետ ես չեմ փոխի ութ դրախտը երկնքի,
Ես՝ մերժողս ամեն կապանք, տե՛ս, գերին եմ քո սիրուն:

Թեև համբավն հարբեցողի իմ անունը ավիրեց,
Սակայն հենց այդ ավերից է երգիս արմատը սնվում:

Սիրտ իմ, մի՛ լար յարի տված ցավից՝ թեկուզ անարդար,
Լիացիր քո բաժին սիրուց ու մի եղիր աններում:

Գնա՛, Հաֆեզ, ու մի պատմիր սուտն ու ճիշտդ ամենքին,
Կյանքը լի է ցավ ու խինդի ելևէջով անդադրում...

Արի ու տես, որ մեր հույսի բերդն անկայուն է այնքան,
Գիճի տուր ինձ, այս կյանքի մեջ ոչինչ չկա անասաւան:

Ես ծառա եմ այն քաջ մարդուն, որ կապանքը երկրային,⁸⁶
Արձակել է ինքն իր ձեռքով ու փշրել է այդ շղթան:

Երեկ, երբ ես գիճետանը արբած էի, ուժաթափ,
Հայտնվեց ինձ հրեշտակը և ինձ ասաց մեղմաձայն.

-Ո՛վ դու բազե բարձրագնա, կատարների դու արքա,⁸⁷
Տառապանքի այս խորշերում ու՞ր ես գտել ապաստան:

Ո՛վ միամիտ,- հնչեց դարձյալ պարիսպներից երկնային,⁸⁸
Զգիտե՞ս, որ այդտեղ կյանքը որոգայթ է իսկական:

Լսիր խոսքս, միտքդ պահիր ու փոխանցիր ամենքին,
Այդ խոսքը ծեր մի իմաստուն ինձ պատգամեց մի անգամ:

Մի տրտմջա, որ աշխարհը քեզ ուզածդ չի տալիս,
Քանզի դու չես որոշողը աշխարհի կան ու չկան:

Գոհացիր քո ունեցածով, դ՛ա է կամքը բարձրյալի,
Գիտցիր, և ի՛մ, և քո՛ առջև փակ է դուռը ընտրության:

Մի՛ պահանջիր, որ ընկերդ հավատարիմ մնա քեզ,
Ծեր հարսնացու է աշխարհը, փոփոխվում է միշտ փեսան:⁸⁹

Վարդի ժպիտն անապական՝ անդավ սիրո նշան չէ,
Տրտմի՛ր, բլբուլդ սիրահար, քանզի ժամն է տրտմության:

Ո՛վ անճարակ դու հանգաթուխ, մի նախանձիր Հաֆեզին,
Մարդուն տրված ձիրքն ու փայլը Աստծու՛ շնորհն է միայն:

Վարդը՝ կրծքիս, գինի՛ն՝ ձեռքիս ու սիրունիս՝ իմ կողքին,
Տերն աշխարհի՛ մի ծառա է սուկ այս պահիս իմ կողքին:

Մոմ մի վառեք այս մեջլիսում, քանզի այսօր, այս գիշեր,
Լուսնակերես իմ սիրելին, լույս է տալիս իմ կողքին:

Գինի խմենք, այս խնջույքում գինի՛ն հալալ է, սակայն
Հարամ է, երբ, որ վարդաբույր, դու չես գալիս իմ կողքին:

Թող անդադար տալիղ հնչի ու սրինգը գեղգեղա,
Զե՞ որ դու և գինու գավ՛ն է պտույտ տալիս իմ կողքին:

Պետք չեն լուղերը հոտավետ, քանզի օծված մուշկերով
Խոպոպների բույրն է սփռում իմ սիրելիս իմ կողքին:

Ու մի՛ խոսեք դուք շաքարի քաղցրությունից անուշհամ,
Երբ իր շաքար շուրթն է բացում իմ ցանկալիս իմ կողքին:

Խոսք մի բացեք վատ համբավից ու իմ բարքից անպատիվ,
Փառքիս համար պարտական եմ իմ համբավիս՝ իմ կողքին:

Ծվայտ ենք մենք ու գինեմոլ, բայց թե ովքե՞ր են նրանք,
Որ քաղաքում գոհ ու գոռոզ ման են գալիս իմ կողքին:

Հսկիչները օրենքների, որ մտքերի մեջ, թաքուն,
Երազում են ինձ հետ նստել, գինեմոլիս, իմ կողքին:

Առանց գինի ու սիրունի, Հաֆեզ, օ՛ր իսկ մի ապրիր,
Վերջն է ծոմի ու գարունն է հորձանք տալիս իմ կողքին:

Ավետիք Իսահակյանի փոխադրությունը.

Գիճիճ՝ ձեռքիս, վարդը՝ կրծքիս
Անուշ սերս սրտովս.
Չինճաչիճի թագավորը
Խեղճ աղքատ է աչքումըս.
Հիմիկուց դեճ պիտի պաշտեճ
Վարդճ ու աղջիկճ ու գիճիճ:

Ու ականջս միշտ կուզեճա
Լըսել երգեր սրտալի.
Աչքըս կուզե անթարթ ճայել
Անուշ դեմքիդ ճազելի:
Բույրը վարդի ու շուշանի
Ուշք ու միտքըս կը տանի:

Ձէ՛, բույր պետք չէ, քու մազերիդ
Ծղփանքճ իճճ բույրի ծով է.
Ձէ՛, մեղր պետք չէ, քու շրթունքիդ
Ալ-շաքարը իճճ բավ է:
Հիմիկուց դեճ էլ չեճ ապրի
Առանց կիճ ու գիճի:

Իմ երկնաճեմ նոճի յարս ինչու՞ դաշտում չի լինում,
Վարդի՛ն՝ ընկեր ու հասմիկի՛ն՝ խորհրդատու չի լինում:

Երեկ գիշեր տրտնջացի խոպոպներից իր անսիրտ,
Ասաց՝ «Դե ի՞նչ, սանձել նրանց հոսքը հորդուն, չի լինում»:

Իսկ իմ սիրտը թեթևամիտ նրանց ցանցում խճվել,
Այդ խճված ճամփից նրան ետ բերել տուն չի լինում:

Ինչքան էլ որ աղաչում եմ իր հոճքերի աղեղին,
Խոճարհվի ու մի պահ լսի երգս տրտում, չի լինում:

Երբ քայլում ես, ինչպե՞ս է որ քո մշկաբույր փեշերից,
Դաշտովը մեկ իրարանցում ու խլրտյուն չի լինում:

Երբ գեպիտո՛հից խոպոպներիդ բույրն է չորս կողմ սփռվում,⁹⁰
Հանդարտ մնալ, չմոռանալ, խոսք ու խոստում չի լինում:

Սիրոս՝ սիրո խոռվքի մեջ՝ հոգուս էլ չի ծառայում,
Քեզնից հեռու՝ ինքս ինձ հետ էլ հաշտություն չի լինում:

Քեզ պես հրաշք մատուվակը գինու մրուր էլ թե տա,
Տեսնեմ, այդ ո՞ր տղամարդն է, որ դադարգյուն չի լինում:

Մի թողնի լամ, թեև գիտեմ՝ լոկ անձրևի կաթիլից,
Առանց արցունք՝ մարգարիտը ծովի խորքում չի լինում⁹¹:

Սպանվեց Հաֆեզն անհաղթելի քո նազանքից սեթևեթ,
Կսպանվի՛ նա, ով սիրո դեմ խիստ ու արթուն չի լինում:

Իմ լարի հետ բաժանման ժամն ու գիշերը վերջացավ,
Աստղերի հետ անհետացավ լուսաբերը, վերջացավ:⁹²

Իր նազանքները սեթևեթ, որ ձմեռն էր թելադրել,
Գարնան քամին եկավ, ցրեց, ու ձմեռը վերջացավ:

Փառք տանք աստծուն, վարդի թուփը փրկվեց, չեղավ ցրտահար,
Ինքնահավան ձմռան քամու բերած բեռը վերջացավ:

Լույսը բացվեց, պատռեց մութը գաղտնիքների քողարկված,
Ասաց «դուրս եկ», քանզի չքվեց սև ստվերը, վերջացավ:

Գիշերների տված ցավը խրվեց, մնաց սրտիս մեջ,
Գեղեցկուհու շուքի ներքո բեկվեց սերը, վերջացավ:

Ձեմ հավատում, թե վերջացավ ժամանակը դավադիր
Ու չթողած սրտիս վրա իր հետքերը, վերջացավ:

Ով մատուցակ, շնորհ արա, լցրու գավա մինչ պոռնկ,
Ի՛նչ էլ ասեք, գինին բուժեց իմ վերքերը, վերջացավ:

Թեպետև խոսքը Հաֆեզի լսող չկա, բայց կասեմ՝
Տառապանքս - թող օրհնված լինի տերը - վերջացավ:

Լուսադեմին բլբույն հովին իր գանգատը բարբառեց,
Թե՛ իմացա՞ր, վարդի սերը իմ սրտի հետ ի՞նչ արեց:

Նրա դեմքի ալվարդ գույնը սիրտս լցրեց ալ արյամբ,
Վարդաթուփը իր փշերին ինձ խեղճ գերի դարձրեց:

Ես ստրուկն եմ ու դուրբանը թովչանքին այն նազելու,
Որ անքող, առանց ահի իր գանձերը ինձ բերեց:

Օտարների վատությունից բողոք չունեմ, քանի որ
Ամենից վատ հարվածները ինձ ընկերը հասցրեց:

Ինչ հուսացի արքաներից, ողջը խաբկանք դուրս եկավ,
Սիրելիին հավատացի, նա՛ էլ հավատս ցրեց:

Թող օրհնվի ցայգալույսի գեփյունն, որ իր շոյանքով
Սիրուց անքուն հոգիներին անդորրություն նվիրեց:

Բացեց փակված թերթիկները վարդակոկոն սիրուհուս,
Կապայի փեշը ետ տարավ ու լույսով ինձ կուրացրեց:

Մինչ բլբույը կարոտակեզ անհույս իր սերն է ողբում,
Առտվան հովը սեթևեթ սիրո գործն իր կատարեց:

Աչքդ լույս, ո՛վ գինեվաճառ, գինեգործներ, ցնծացե՛ք,
Հաֆեզն էլի գինի խմեց, կեղծ բարքերից հրաժարեց...

Գործս՝ հանձնած բախտանիվին, իր ավարտին չի հասնում,⁹³
Միրտս արնել է վերքերից, դեղ դարմանը չի հասնում:

Ծամփի քամու ձեռքն էմ ընկել, փոշիանում էմ անգոր,
Մինչև պատիվս չեմ զոհում, ձեռքս հացին չի հասնում:

Մինչև որ խեղճ ատամներս հազար հարված չստանա,
Ոսկրոտ մսի մի կտոր իսկ իմ շուրթերին չի հասնում:

Կուշտ էմ կյանքից, սակայն, ասեք, ես, անճարս ի՞նչ անեմ,
Որ մահ տալու աղերսանքս երկնավորին չի հասնում:

Ծակատագրի բռնությունից հուսահուտներն ո՞նց մեռնեն,
Երբ իրենց ձեռքը ուժահատ մահվան օղին չի հասնում:

Մինչև հազար տատասկ ու փուշ չի բուսնում դառն այս հողին,
Վարդաստանի մեջ բացվելու հերթը՝ վարդին չի հասնում:

Տգետների փայլն ու փառքը մինչև աստղերն են հասել,
Գիտունների հառաչանքը աստծու դատին չի հասնում:

Բռնված էմ սիրուդ տենչով իմ սրտի ողջ էությունք,
Ախ, ափսոս որ իմ տենչանքը քո քար սրտին չի հասնում:

Հակոբոսի զույգ աչքերը սպիտակեցին կարոտից,
Եգիպտոսից և ոչ մի լուր իր կարոտին չի հասնում:⁹⁴

Ո՛վ դու գեփյուռ, երբ որ հասնես Արաքս գետի ափերին,
Համբուրիի այն հոփտի հողը, ուր ճեմում է իմ փերին:

Եթե տեսնես գեղեցկուհուս, ինձնից հազար բարև տար,
Ու ականջ դիր ուղտապանին ու քարվանի զանգերին:

Դու համբուրիի պատգարակը, ուր իմ սիրունն է բազմած,
Հայտնիր նրան, որ բաժանման ցավից այրվում եմ կրկին:

Ես, որ խոնարհ լսում էի քարոզները բարեպաշտ,
Որպես պարզև՝ բաժանումի վերքն ստացավ իմ հոգին:

Արդ, քեֆ արա, սեր վայելիր, վանիր ահը քո սրտից,
Հսկիչ այրերն էլ մտքի մեջ համակիր են մեր վարքին:

Սիրտդ հանձնիր գինու գավին, հոգիդ՝ սևաաթ այքերն,
Թող այդ այրերը մշտարթուն չհանձնվեն ոչ մեկին:

Սիրելն, ավաղ, կատակ բան չէ, ո՛վ սիրտ, հիշիր մշտապես,
Սերը սեր չէ, եթե միայն ապավինես դու կրքին:

Ծաքարեղեգնը թութակին հյութ է տալիս քաղցրահամ,
Իսկ ոտն ու թևն իր մեջ սուզում ու խեղդում է ճանճիկին:

Թե իմ յարը գեթ մի անգամ Հաֆեզ՝ անունս ասի,
Այդ շնորհը հերիք է ինձ, որ հասնեմ իմ տենչանքին:⁹⁵

Թե ընկեր ես, միշտ տերը քո տված խոսքին դու եղիր,
Թե խցում, թե վարդաստանում նրա կողքին դու եղիր:

Խելառ քամուն մի վստահիր գալարները խոպոպիդ,
Ոչ թե տանջող, այլ դարմանող նրա վերքին դու եղիր:

Սիրախաղի անուշ լեզուն ամեն հավքի բանը չէ,
Արի, երգիչ, տաղասացը իր հմայքի դու եղիր:

Աստծու սիրուն, ազատիր մեզ ստրկության կապանքից,
Մեր սուլթանը, տիրակալը մեր այս կյանքի դու եղիր:

Մոմի նման դու հավասար լույսդ բաշխիր ամենքին,
Դաշնակողը մեր այս անդաշն վարքութարքի դու եղիր:

Դու Խեզրի հետ ընկերացիր, Ալեքսանդրին մի՛ լսիր,
Թաքուն տերը անմահության սուրբ ակունքի դու եղիր:⁹⁶

Աչքերի խաղն է սիրունու, որ գերում է բոլորին,
Հմայվողը հազարախաղ այդ հրաշքի դու եղիր:

Հարամ որսի վրա երբեք սուր մի քաշիր անզգուշ,
Մի վարանիր, վայելողը քո իսկ փառքի դու եղիր:

Լոիր, Հաֆեզ, և մի ողբա դաժանությունը յարիդ,
Քեզ ո՞վ ասաց գերյալը այդ զմայլանքի դու եղիր:

Երբ սիրով եմ բոցավառվում՝ ես սիրում եմ, ինչպես մոմ,
Մթնում մոլոր անտունների առջևում եմ, ինչպես մոմ:

Օր ու գիշեր քուն չի գալիս իմ վշտակեզ աչքերին,
Քեզնից բաժան՝ օր ու գիշեր արտասվում եմ, ինչպես մոմ:

Համբերանքիս թելը կտրեց վշտի մկրատը անգութ,
Քո անթեղած կրակներից ես այրվում եմ, ինչպես մոմ:

Ո՞վ կիմանար իմ գաղտնիքը, եթե արցունք չթափեր
Զրոցկլտար, սեր չառկայծեր իմ արցունքը, ինչպես մոմ:

Սրտիս պատրույզը բարակել, հյուծվել է քեզ տենչալուց,
Մեր բաժանման մորմոռքներից հալհլում եմ, ինչպես մոմ:

Թե մինչև լույս ինձ փարվանան լուր չբերի հաշտության,
Հրի կտամ ես աշխարհի հիմն ու սյունը, ինչպես մոմ:

Առանց քո լույս գեղեցկության օրս գիշեր է դառնում,
Ախ, քո տված տաք ու պաղից նվաղում եմ, ինչպես մոմ:

Համբերության լեռս փափկեց քո կարոտից անդադրում,
Սիրուդ հրի ու ջրի մեջ մարմրում եմ, ինչպես մոմ:

Մինչ լուսաբաց մի պահ մնաց հրաշք դեմքիդ նայելու,
Ցույց տուր դեմքդ, թե չէ արդեն սպառվում եմ, ինչպես մոմ:

Ո՞վ նազելիս, ինձ պարզևիր նորից սիրո մի գիշեր,
Որ քո լույսը լուսավորի սիրտ ու տունս, ինչպես մոմ:

Հաֆեզ, ավաղ, վառ ես պահում սիրո հուրը մշտակեզ,
Ո՞նց հանգցնես աչքի ցողով, երբ այրվում ես ինչպես մոմ:

Եթե օտար այս տեղերից ես մի օր տուն կգնամ,
Ես առավել փորձով հարուստ և իմաստուն կգնամ:⁹⁷

Այս ճամփեքից թե ողջ-առողջ նորից հասնեմ հայրենիք,
Երդվում եմ, որ հասնելուս պես՝ ես գինետուն կգնամ:

Ու կպատմեմ ի՞նչ հայտնություն արի ես իմ ճամփեքին,
Մենախոսու անգամ գինով ու զվարթուն կգնամ:

Սիրո ճամփի ծանոթներն ինձ սառնությամբ էլ ընդունեն,
Չկարծեք թե կելնեմ նորից, օտարություն կգնամ:

Թե ձեռքս ընկնի իմ պաշտելու խոսրոպների պերճ շղթան,
Այդ շղթան ինձ ուր էլ քաշի՝ հեզ ու նկուն կգնամ:

Երբ տեսնեմ իր կեռ հոնքերը-աղոթատան գույգ կամար,
Ես ծնկաչոք, որպես նրանց երկրպագուն կգնամ:

Երջանիկ եմ ես, Հա՛ֆեզս, նվիրյալս վեզիրի,
Որ այս կյանքից՝ կյանքս տված կին ու գինուն՝ կգնամ:

Լուսաբացին իջա պարտեզ, որ վարդ քաղեմ նորաբաց,
Երբ ականջիս տակ գեղգեղաց սոխակի երգը հանկարծ:

Դժբախտ հավքը ճիշտ ինձ նման վարդի սիրուց էր այրված,
Ու ողբում էր դաշտովը մեկ՝ վարդի տենչով բռնված:

Երջում էի այնուհետև ամբողջ օրը դաշտերում,
Սիրող վարդի ու բլբուլի վերք ու ցավով համակված:

Բլբուլն վարդին էր սիրահար, իսկ վարդը յարն էր փշի,
Ու երեքն էլ տառապում են ու չեն հասնում միմյանց:

Սոխակի երգը այդ պահին ալեկոծեց իմ հոգին,
Ես դարձա լուռ ու մտախոհ, կորավ հանգիստս անդարձ:

Պարտեզներում անհամար են բացվող վարդերը՝ սակայն,
Առանց փշի տված ցավի, դեռ ոչ մի վարդ չի պոկված:

Հաֆեզ, կյանքի բախտանիվից բարի մի բան մի հուսա,
Բարությունից շատ ավելի կյանքը ակունք է չարյաց:

Ահա վասիկ Ավետիք Իսահակյանի փոխադրությունը.

Լուսադեմին վարդ քաղելու
Իջա սիրուն իմ այգին
Եվ լսեցի խեղճ սոխակի
Երգը տրտում, վշտագին:

.

Ա՛խ, նա էլ ինձ պես խելագար՝
Վառված վարդի ջերմ սիրով՝
Ողջ ծաղկոցը կանաչավառ
Լցրել է լաց ու կոծով:

.

Վարդը կախարդ մի հյուրի է,
Վես սիրուհին սոխակի,
Նրա սիրտը չի մեղքանա
Սոխակինն էլ չի սառի:

Կարոտ այքս, համբերանքս ավազներին կնետեմ,
Այրվող սիրտս արցունքներիս այլակներին կնետեմ,

Նեղված հոգուս հառաչանքը կհասցնեմ մինչ երկինք,
Մեղքն Ադամի ու Եվայի՝ կրակներին կնետեմ:

Աղբյուրը մեր ուրախության այնտեղ է, ուր սերն է մեր,
Կերթամ իր մոտ, սիրտս նրա կանգնած տեղին կնետեմ:

Քանդիր հանգույցը կապայիդ, ո՛վ լուսնյակդ լուսափյուն,
Հյուսքերիդ պես՝ իմ գլուխը քո ոտքերին կնետեմ:

Խոցված եմ ես ճակատագրից, գինի տուր ինձ, որ հարբեմ,
Աստղաբույլը կհանգուցեմ, երկինքներին կնետեմ:

Մի կու՛մ գինի այս իմ գավից կտամ բախտին դյուրափոխ,
Տավդի նվազը զրնգուն երկնի գահին կնետեմ:

Հաֆեզ, խառն է ժամանակը, վաղվա օրը՝ անորոշ,
Վաղը ինձ ի՞նչ, ես այսօ՛րս հաճույքներին կնետեմ:

Թուրք ֆալաքը մեզ թալանեց, կերուխումը վերջացավ,
Լուսնի մահիկն էլ բոլորեց ու գավի ձև ստացավ⁹⁸:

Ընդունելի է այն մարդու ծոմն ու հաջի դառնալը,
Որի համար՝ ուխտատեղի, սիրո պանդոկը դարձավ:

Նմաններիս համար տեղը խուլ անկյունն է պանդոկի,
Օրհնվի նա, որի միտքը պանդոկ հիմնել հղացավ:

Հակինթ գինուն դիմակայող՝ սթափ խելքն է մշտապես,
Նա է շահում, ում կյանքում այդ առևտուրը կայացավ:

Նա, որ սրտի արյունով է լվացումը կատարում,
Քո հոգեքերի կամարի տա՛կ նա աղոթել կամեցավ:

Ինչ փույթ, թե շելխը մշտարթուն խոժոռ աչքով մեզ նայեց,
Ու մեր հանդեպ իր տևական քամահրանքը խորացավ:

Երախտապարտ եղիր յարիդ՝ իր լույս դեմքը նայելիս,
Քանզի նրան նայելով է, որ քո աչքը լիացավ:

Սիրո խոսքը դու Հաֆ եզից լսիր, ոչ թե քարոզչից,
Թեև խոսքի ճարտարությամբ նա բոլորից էլ անցավ:

Սիրողների էլ չեմ տեսնում, շողն ու սերը ի՞նչ եղան,
Ընկերության վերջը եկա՞վ, ընկերները ի՞նչ եղան:

Կենաց ջրերը ցամքեցի՞ն, կորա՞վ լույսի մարգարեն⁹⁹,
Վարդի սրտից արյուն կաթեց, գարնան ամպերն ի՞նչ եղան:

Ոչ ոք, ավա՛ղ, չի հարցնում ճիշտն ու սուտը ընկերոջ,
Ծշմարտախոսն ի՞նչ օրն ընկավ, ազնիվ բարքերն ի՞նչ եղան:

Մարդկայնության հանքից վաղուց սաթ ու սուտակ չի ելնում,
Ջերմն արևի, ցողն անձրևի, քամու ջանքերն ի՞նչ եղան:

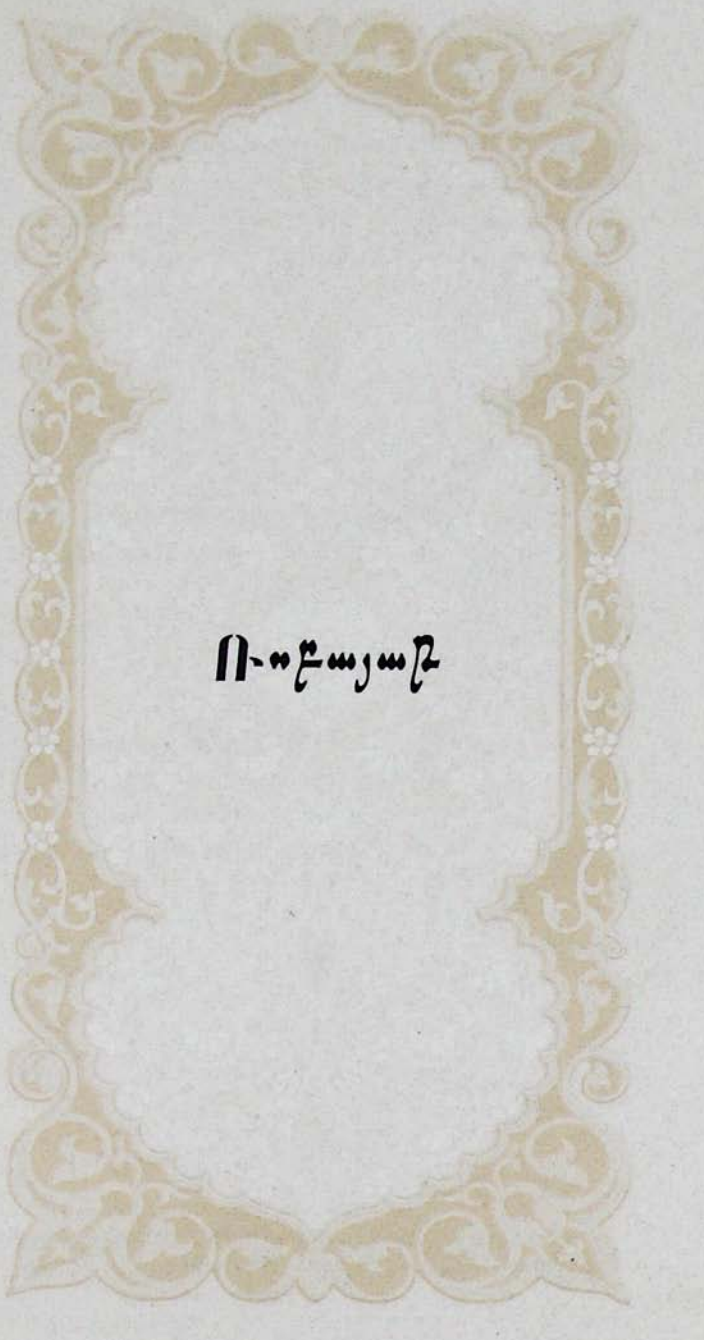
Այս աշխարհը հանգրվան էր սիրո, բարու, գթության,
Գութի վախճանը ե՞րբ եկավ, արդար կարգերն ի՞նչ եղան:

Վեհանձնության մրցարշավը դադարել է գործելուց,
Արշավասույր հեծյալների փայլն ու փառքերն ի՞նչ եղան:¹⁰⁰

Հարյուր հազար վարդ է բացվել, բայց հավքի ձայն չլսվեց,
Բլբուլներին ի՞նչ պատահեց, սոխակները ի՞նչ եղան:

Արուսյակը չի նվագում, ճոխ լեզվա՞կն է չորացել,¹⁰¹
Ու՞ր է հաճույքն արբեցումի, մատովակներն ի՞նչ եղան:

Լոհի՛ր, Հաֆեզ, գաղտնիքն աստծո դեռ հայտնի չէ ոչ մեկին,
Ու՞մ հարցնես, բարի բախտի ժամանակներն ի՞նչ եղան:

Ռեգայաթ

Դու երկնքի գաղտնիքներին դեռ հասու չես, շա՛տ ափսոս,
Դու չես անցել կյանքի ճամփան ամենատես, շա՛տ ափսոս.
Դու, որ ապրել ու չես ջոկում լավն ու վատը աշխարհում,
Քո իսկական բարեկամին ո՞նց ճանաչես, շա՛տ ափսոս:

Աչքս ու սիրտս մեղքի մեջ են գցում ինձ,
Աչքս տեսնում, սիրտս տանջվում է թախծից,
Մի սուր սարքեմ, խրեմ անկուշտ աչքիս մեջ,
Սիրտս փրկվի նրա նայած - տեսածից:

Նորից մթնեց, որ իմ հոգին այրվի,
Նորից հիշի կարոտ ու կին, այրվի, !
Վախենում եմ սիրո համար սիրունի
Սուրբ հավատս բեկվի կրկին, այրվի:

* Սուֆիզմի դրսևորումները պարսից պոեզիայի ժամրային համակարգում առավել ակնհայտ դարձնելու, Ս. Կապուտիկյանի կողմից կատարված միստիկ բանաստեղծների թարգմանություններն ամբողջացնելու նպատակով, ժողովածու են մտել նաև քաղցակեր՝ «Մարգարտաշար»-ից:

Բեկե,

Միրտս վերք է, սիրտք վերք է, սիրտս՝ վերք,
Բժիշկ բերեք, հեքիմ, ճար արեք,
Բժիշկն եկավ, դարման արավ ստիպված,
Երբ որ տեսավ, թե ինչպես եմ սրտաբեկ:

Ծամփան մութ էր, քարոտ, ու ես էլ՝ արբած,
Հանկարծ գավս ձեռքից սահեց, ղնկավ ցած,
Չկոտրվեց՝ աստժո աչքն էր վրան,
Ինչքա՛ն գավեր կոտրվում են՝ դեռ չընկած:

Մի շինական ելել, հնձում էր դաշտը,
Լացող աչքով, բայցև հնձում էր դաշտը.
Ե՛վ հնձում էր, և մրմնջում՝ «Ա՛խ, ափսո՛ս»,
Որ կակաչից ամպացնում էր դաշտը:

Ես այն ունեցն եմ, որին դերվիշ են ասում,
Չունեն տանիք ու ապաստան, պատ ու սյուն.
Լուսանում է՝ պտտվում եմ քո տան շուրջ,
Գիշերները գիշերում եմ ավազում:

Կառնեն գավս ու վարդերով հմայվելու կզնամ,
Զուլալ ջրով ու կանաչով հագեցնալու կզնամ,
Երկու - երեք գավ կխմեն ու կհարբեն ջրափին,
Վայրի - կակաչ սիրուններին սիրտս տալու կզնամ:

Ո՛վ արարիչ, առանց քեզ թող ծաղի՛կն իսկ չծաղկի,
Թե ծաղկի էլ, թող մնա, առանց գույն ու բուրմունքի:
Եթե մեկը՝ առանց քեզ՝ խնդա անհոգ, անիմաստ,
Թող իր սրտի արյունով ներկվի կարմիրն իր դեմքի:

Ծուրթդ՝ շաքար ու մարմինդ՝ զուտ արծաթից է ձուլված,
Թե՛ գաս գիրկս, իմացիր, որ սիրտս բոց է, աչքս՝ թաց.
Վախենում եմ իմ բոցերից հալվի արծաթը մարմնիդ,
Հալվի շաքարը շուրթերիդ՝ արցունքներից իմ անսանձ:

Ա՛խ, առանց քեզ բարձը օձ է իմ աչքին,
Օրը՝ գիշեր, խինդը խոց է իմ աչքին.
Թե՛ առանց քեզ պարտեզ ելնեմ շրջելու՝
Վարդանոցը փշանոց է իմ աչքին:

Աղամորդուն երեք դարդ կա անընդհատ.
Ղարիբության, գերության ու յարի դարդ:
Հեշտ է տանել ղարիբություն, գերություն,
Յարի դարդն է, որ դժվար է, ծա՛նր է շատ:

Իմ աչքերը քո կայանն է, քո տունը,
Աչքիս շուրջը քո ճամփան է, քո հունը.
Վախենում եմ ոտքդ դնես անզգույշ,
Թարթիչներս ոտքդ ծակեն, սիրո՛ւնս:

Ա՛խ, ինձ համար քո քար սիրտը չի այրվում,
Ի՞նչ զարմանամ, կարծր քարը չի այրվում,
Բռնկվում եմ, որ հոգիդ էլ բռնկեմ,
Խոնավ փայտը, որ հոգիդ է, չի՛ այրվում:

Ես որ գինուց ու սիրուց եմ արբեցել,
Էլ ինչո՞ւ եմ քեզնից հեռու մնացել.
Ես, որ երբեք չեմ տաքացել քո հրից,
Էլ ինչո՞ւ եմ ցավի ծխից կուրացել:

Սարի գլխին լուռ նստեցի քանի՛ ժամ,
Որ կակաչը բացվի, քաղեմ, լիանամ:
Այն չբացվեց, չզգաց տենչը իմ սրտի,
Ա՛խ, կակաչն էլ անհավատ է քեզ նման:

Ա՛խ, սիրելիս, առանց քեզ հուսահատ եմ ու նկում,
Աչքս փշով ծածկվել, հող է լցվել իմ աչքում.
Այն ձեռքերը երջանիկ, որ քեզ էին փաթաթված,
Հիմա անճար ճանճի պես զարկվում են ապակում:

Ալ կակաչը կանաչ սարին սոսկ մի շաբաթ է մնում,
Մանուակը քարածայրին սոսկ մի շաբաթ է մնում.
Երկրից երկիր ճամփա ընկա՛ ճաշակեցի ամեն բան,
Գեղեցկուհին հավատարիմ սոսկ մի շաբաթ է մնում:

Դու հեռու ես, ու սրտիս՝ լայն աշխարհում տեղ չկա,
Մարմնիս, հոգուս ցավերին ուրիշ ճար ու դեղ չկա,
Երդվում եմ քո անունով՝ թե երկրում, թե երկնքում
Քեզանից զատ ուրիշ տենչ, ուրիշ թովք ու գեղ չկա:

Եթե մի օր ձայնս հասնեք առ Աստված,¹⁰²
Կասե՛հ՝ տե՛ր, քեզ եմ հղում սոսկ մի հարց,
Ինչո՞ւ մեկին տվել ես բյուր բարիքներ,
Իսկ մյուսին՝ արյամբ հունցած գարեհաց:

Վագր ու առյուծ ասես լինես, սի՛րտ, ա՛յ սիրտ,
Ինձ հետ անվերջ կովի մեջ ես, սի՛րտ, ա՛յ սիրտ.
Ձեռքս ընկնեիր, կթափեի արյունդ,
Որ տեսնեի, թե ի՞նչ գույն ունես, սիրտ, ա՛յ սիրտ:

Թե որ սիրտը սիրունի է, հապա ո՞րն է սիրունին,
Թե սիրունին սիրտ է, հապա էլ ինչ անուն տանք սրտին.
Սիրտ - սիրունի խառնվել են, ձուլվել հոգուս խորքերում,
Սիրտս ո՞րն է, սերս՝ ո՞րը, ինչպե՞ս պարզեմ վերստին:

Վա՛յ այն օրվան, երբ ինձ շիրիմ կդնեն,
Գլխիս վրա հող ու մոխիր կցանեն.
Ոչ ոտք կլնի, որ փախուստ տամ օձերից,
Ոչ ձեռք կլնի, որ մրջյունին փախցնեմ:

Արի՛, սոխակ, մեկտեղ լացենք մեր սերը,
Գու ինձնից առ ցավոտ սիրո դասերը,
Կորած վարդիդ դու լոկ հինգ օր ես ողբում,
Ես իմ յարի՛ն՝ տարվա օրն ու գիշերը:

Սիրահարը էլ մահից չի վախենում,
Դատից, բանտից ու ահից չի վախենում.
Սիրահարը սոված գայլի է նման՝
Հովիվների հարայից չի վախենում:

Գարուն եկավ, սար ու ձորեր կանաչ հանդերձ են հագնում,
Ամեն գարուն մարդու կյանքից մի գարուն էլ է տանում.
Երբ գեղունիք դաշտ են ելնում ժողովելու վարդ ու շուշան,
Ջահելների շիրիմներին վառ կակաչներ են բուսնում:

Չույգ հյուսքերդ զույգ լարերն են ոտքաբիս¹⁰³,
Ի՞նչ ես տանջում հալից ընկած խարաբիս.
Թե սեր չունես, էլ ինչո՞ւ ես հայտնվում
Կեսգիշերիս երազներում ու ճամփիս:

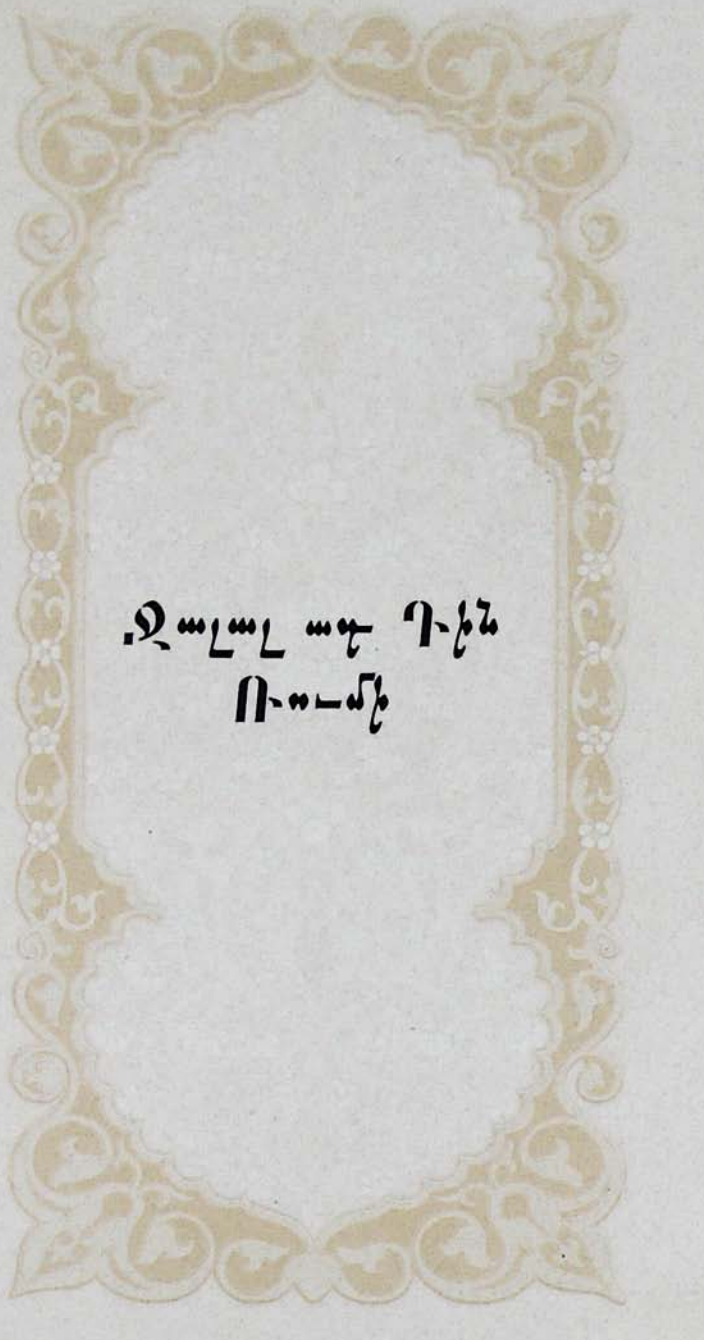
Մի պահ արի՛, հա՛լս նայիր, աչագեղ,
Գեթ մի գիշեր ինձ կյանք տայիր, աչագեղ.
Գլխիդ վարդ ես խփել, ո՛վ իմ բողբոջ վարդ,
Ես ձեռքերս եմ գլխիս խփում վարդի տեղ:

Գանգատ ունեմ իմ սրտից, որ բախտիս դուռն է փակում,
Գանգատ ունեմ իմ սրտից, որ ինձ տանջում է անքուն.
Գանգատ ունեմ իմ սրտից, որ մի վայրի թռչնի պես
Անվերջ՝ դեռ կուտ չկերած՝ հայտնվում է վանդակում:

Ա՛խ, առանց քեզ սի՛րտս հրդեհ է իմ մեջ,
Էլ ուրիշ գործ չունի, այրվում է անշեջ.
Երբ գնացիր, ես մանկան պես անխոհեմ
Ձեռքս գլխիս զարկում, ողբում եմ անվերջ:

Ջալալ ադ Դին
Ռումի

Երբ գիշերը երագիս մեջ երևում ես մինչև լույս,
Ցերեկն էլ ես անվերջ ինձ հետ, թեև անհաս ու անհույս.
Փիղը, երբ որ երագի մեջ իր Հնդկաստանն է տեսնում,
Առավոտյան առավել է տենչում փակից ելնել դուրս:

Գիշերն անցավ, բայց չգիտեմ ես գիշեր է, թե ցերեկ,
Իմ գիշերս ցերեկ դարձավ նրա դեմքից լուսատեք.
Ո՛վ գիշերներ, դուք գիշեր եք, զի չգիտեք դուք նրան,
Ո՛վ ցերեկներ, նրա լույսից դո՛ւք էլ լույս տալ սովորեք:

Զուլալ է իմ սերը, ինչպես զուլալ ջուր,
Իմ սերը ինձ դարձրեց բարձր ու մաքուր.
Թե գցում է սերն ուրիշին դռնեդուռ,
Ես ու սերս մեր սիրելի՛վ ենք ամուր:

Քեն ու նախանձ քո սրտիցը դուրս վանիր.
Գեշ մտքերդ, գեշ բնույթդ այպանիր.
Թե վատ գործ ես բռնել՝ իսկույն կասեցրու,
Լավ համբավդ ավելացրո՛ւ, պահպանի՛ր:

Ես ասացի՝ ա՛չքս. ասաց՝ Ամու-Ռարյա կդարձնեմ.
Ես ասացի՝ սի՛րտս. ասաց՝ արյուն-արցունք կհոսեցնեմ.
Ես ասացի՝ իսկ մարմի՞նս. ասաց՝ երկու-երեք օրում
Խաղք - խայտառակ կանեմ ու քեզ աքսորի դուռ կհասցնեմ:

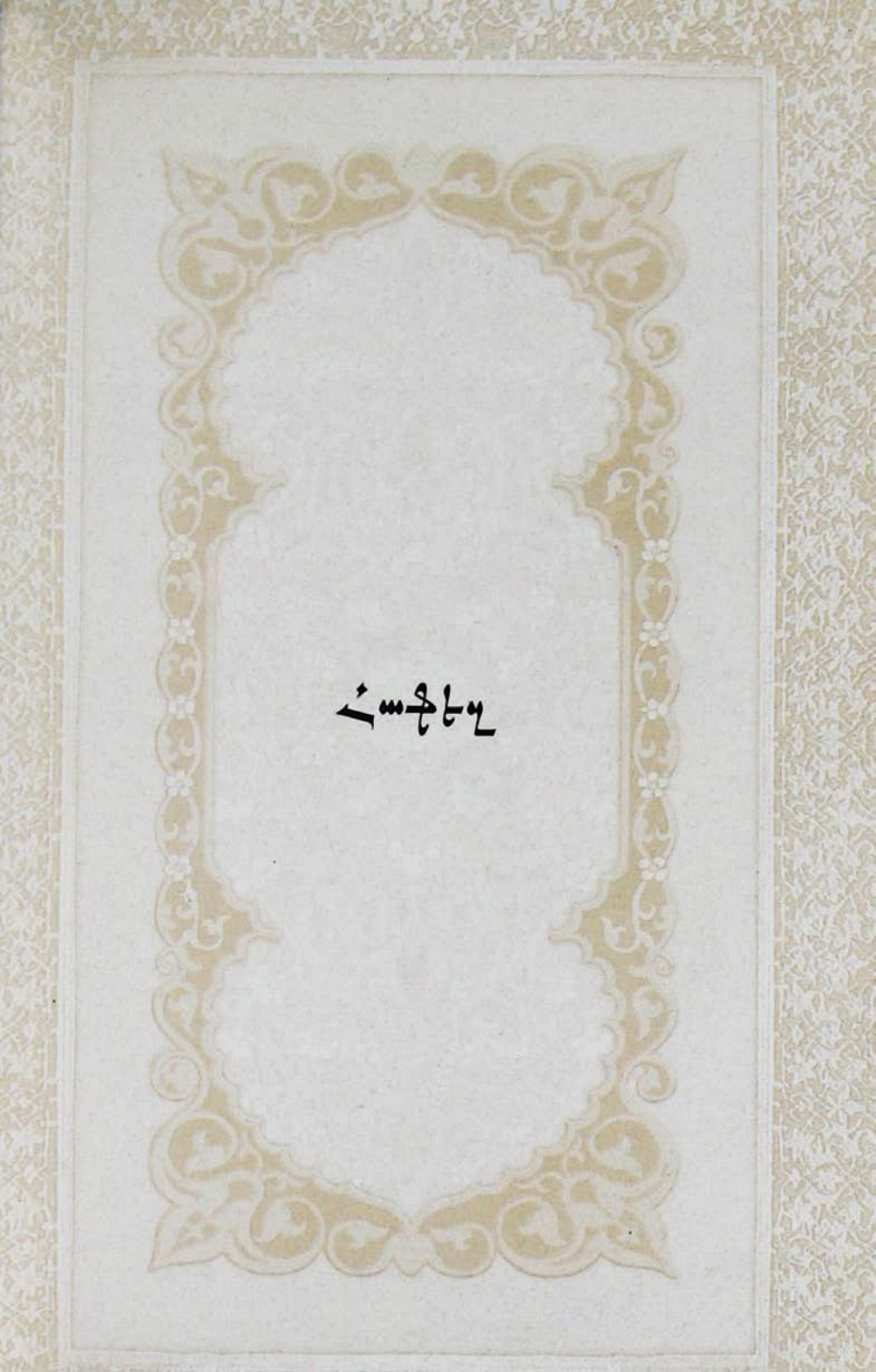
Ասա՛, քամի, դու ի՞նչ տեսար քո ճամփին.
Վառված-տարված մի սիրտ տեսա՞ր քո ճամփին.
Սիրտ, որ հրով ժեռ քարեր է հալեցնում,
Ածուխ կտրած գրանիտ տեսա՞ր քո ճամփին:

Իմ սիրունիկն ամենքի մեջ հույժ թաքուն է, իմացի՛ր.
Մի կես խոսքից ինձ հասկացող, խիստ գիտուն է, իմացի՛ր.
Կրծքիս վրա իջած լուսին, լույսի այուն է, իմացի՛ր,
Հոգու նման՝ իմ խորքերում, իմ մարմնումն է, իմացի՛ր:

Երեկ տեսա իմ հոգյակին սիրասուն,
Ամենքի մեջ նստել, ասում՝ էր, խոսում.
Տենչս զսպած՝ դեմքս դեմքին մոտեցրի՛
Իբր՝ նրա խոսք ու գրույցն եմ լսում:

The image shows the front cover of a book. The cover is a light cream color and is framed by a wide, ornate border in a gold or light brown hue. This border is composed of intricate, repeating floral and scrollwork patterns. In the center of the cover, the title is written in a bold, black, traditional Georgian script. The text is oriented horizontally but appears to be rotated 90 degrees clockwise relative to the page's orientation. The background of the cover has a subtle, repeating floral pattern, similar to the border but less prominent.

საჭიუ

Ընկած սիրո ետևից՝ ես անդադրում տարվեցի,
Բախտի խաղը ի՞նչ է որ, կյանքի՛ խաղում տարվեցի.
Ում կարծեցի ես ընկեր՝ վերջում դարձավ թշնամի,
Այդ ի՞նչ բախտ էր իմ բախտը՝ միշտ աշխարհում տարվեցի:

Քամի՛, շրջիր աշխարհով մեկ ու սիրուս ասքը ասա,
Հարյուր լեզվով սիրուս գաղտնի տեճն ու տանջանքը ասա.
Այնպե՛ս ասա, որ քո խոսքից ուրախները չտխրեն,
Ցավից բացի՛ դեղ ու ճարն էլ, բախտն ու բերկրանքը ասա:

Բացի քեզնից՝ աչքիս ոչ մի ուրիշ սիրուն չի գալիս.
Քո թաղից զատ՝ աչքիս ուրիշ ճամփա ու տուն չի գալիս.
Քո պատկերով քուն եմ մտնում՝ գուցե տեսնեմ երազիս,
Ա՛յս, առանց քեզ, ի՛մ նազելի, աչքերիս քուն չի գալիս:

Ուրախաբեր այն հին գավը ձե՛ոքս տուր,
Ու գավի մեջ գինու լավը ձե՛ոքս տուր,
Գինին, որ պաղ պղպջում է, խենթացնում,
Հանգցնում է սիրո ցավը, ձե՛ոքս տուր:

Մեր խոստացավ ու ինձ սիրո գինին որպես խաղ տվեց,
Երբ արբեցի՝ տառապանքի գավն ու ախուվախ տվեց,
Զույգ աչքերս արցունքով լի ու սիրտս լի կրակով՝
Նրա ճամփի փռչին դարձա, քամին տարավ, շաղ տվեց:

Հարստությունն՝ ինչքան էլ շատ, չարժե մեր այս գրկանքին,
Ոչ մի հաճույք չարժե մեր այս կրած անբավ տանջանքին.
Յոթը հազար տարվա խինդն ու ուրախությունն աշխարհի
Չարժե մեր յոթ օրվա քաշած հեծությանը դառնագին:

Առ խնդաբեր գինու սափորն ու արի՛,
Փախի՛ր մարդու դավից ստոր ու արի՛,
Ականջ մի՛ դիր ասողներին «մի գնա»,
Լսիր միայն սրտին իմ խոր ու արի՛:

Ամաչում է կույս կոկոնը առաջինը քեզանից,
Ծփոթված է նուրբ նարգիզը, այդ անգինը, քեզանից.
Վարդը զուր է չափվում քեզ հետ, նրա ուժն ի՞նչ է քո դեմ.
Երբ լուսնից է իր լույսն առնում, իսկ լուսինը՝ քեզանից:

Ծակատագրի խաղերը միշտ անսահման են, անհատակ,
Այդ խաղերից դողում ենք մենք և աշխարհը բովանդակ,
Ասում են, թե սևը ուրիշ ներկ չի առնում երբևէ,
Հապա ինչպե՞ս սև մազերս դարձան այսպես սպիտակ:

Եթե դու էլ հանկարծ սիրո թակարդն ընկնես ինձ նման,
Հերիք է դա, որ դու գիճու զոհը լինես ինձ նման.
Ու թե ինձ հետ՝ սիրո խենթիս՝ սեղան նստես գեթ մի օր,
Հերիք է, որ անբարոյի անուն հանես ինձ նման:

Այս գիշեր քո սիրո ցավից արյան մեջ եմ քնելու.
Հեռու սեր ու առագաստից՝ խուլ ու խեղճ եմ քնելու.
Չե՞ս հավատում, մոտս դրկիր քո ստվերը - քո հոգին,
Որ տեսնի, թե քեզնից հեռու ես ինչպե՞ս եմ քնելու:

Ամեն մի օր սիրուդ ցավը մի նոր բեռ է ինձ դրկում,
Աչքերիս մեջ մի նոր փուշ է դեմս աշխարհը փակում.
Ես տնքում եմ, իսկ իմ բախտը հիշեցնում է ինձ անվերջ՝
«Քո սիրուց զատ ես շա՛տ ուրիշ հոգսեր ունեմ այս կյանքում»:

Հանք

Թե չխախտես մարդու գոյի թալիսմանը մեծագոր,
Աշմարտության վարագույրը դու չես բացի քո ուժով.
Աշմարտությունը մի ծով է, իսկ խոսքն ու երգը՝ միրած.
Ո՛չ ոք ծովի իր ծարավը չի հագեցրել միրածով:

Իմ սիրուհին մեկն է, դիմացը սակայն,
Հարյուր հազար հայելի կա զանազան.
Նրա դեմքը յուրաքանչյուր հայելի,
Ցույց է տալիս՝ ի՞ր մաքրության համաձայն:

Երբ առանց քեզ գավը տարա շուրթերիս,
Հաճույքի՛ց չէր, որ պարպեցի, սիրելիս.
Սև աչքերդ իմ օրը սև դարձրին.
Օրս մթնեց ու վերջ չեղավ գիշերիս:

Ամեն վայրկյան Չեզելի գովքն եմ ասում,
 Սիրտը կոտրած մարդու վերքով եմ ասում.
 Որ աշխարհը գաղտնիքներս չիմանա,
 Գաղտնիքներս թուղթ ու երգով եմ ասում:

հասկ

Ով որ քո շուրթը տեսավ, քեզ հրակեզ անվանեց,
 Ով որ քո լույս դեմքը տեսավ՝ արեգմատես անվանեց.
 Գեղեցկության քո կերպերը անհամար են, անհաշիվ,
 Բո կերպերից ով ինչ տեսավ, քեզ հենց այդպե՛ս անվանեց:¹⁰⁴

Անէության աշխարհից գոյության կողմը ընկա.
 Օտարական մի անցորդ՝ այս կյանքի հողմը ընկա.
 Ասին, Ջամի, ի՞նչ կուզես այս կողմերում, ասացի՝
 Անէություն... ուր իսպառ գոյության հետքը չկա:

Վա՛յ Երան, ում սերը լքի ու գնա,
Որի այգուց Առհին թեքվի ու գնա.
Ասում ես թե՛ թույլ տուր գնամ, բայց ինչպե՞ս
Կլանքը թույլ տա՛ հոգին պոկվի ու գնա:

Քո շողարձակ դեմքի կողքին լուսիմները ոչինչ են,
Հյուսքիդ կողքին՝ Սալսաքիլի լույս ջրերը ոչինչ են:¹⁰⁵
Քեզ որ տեսա՛ աչքս դարձավ հազար տեղով տեսնող աչք.
Հազար տեղն էլ քեզ եմ տեսնում, մյուսները ոչի՛նչ են:¹⁰⁶

- 1 Vahid Dastgerdi, Namee Khagani be Nezami" Armaghan" 5, 1-9. րատ՝ Бертельс Е.Э., Избранные труды, Низами и Фуззули, М., 1962, էջ 83:
- 2 Е.Э. Бертельс, Избранные труды, Навои и Джами, М., 1965, էջ 102: Ալիշեր Նավոյին Ջամիի աշակերտն էր, որի ստեղծագործությունը գտնվում է ուղրեկական գրականության ակունքներում: Նա գրում էր և՛ պարսկերեն և՛ «թորքի» լեզվով (ծանոթ. 12):
- 3 Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, Թարգմ. ներած. և ծանոթագր. Ստ. Մալխասյանցի, Երևան, 1940, էջ 248: Միջնադարում «փիլիսոփայելու» ձևերից էին ողբի և բողոքի ժանրը, պարսից պոեզիայում՝ սեփական վիճակի նկարագրությունը (դասիդեյե Հալիբ):
 20-րդ դարի էքզիստենցիալիստ Կ. Ցասպերսը նմանօրինակ հոգեկան վիճակը, որում առավելապես գիտակցում են պատմության էությունը և ի վիճակի են արտացոլել տվյալ դարաշրջանի ճգնաժամային պահերը, անվանում է «գոյարանական պարզարանում» (existenzerhellung), երևույթ, որ ոչ այնքան գոյարանության ճանաչողությանն է ուղղված, որքան նրա բողոքարկմանը: Հմմտ. Е. В. Мареєва, С. Н. Мареєв, Экзистенциализм XX века в религиозной и атеистической форме, в сб. Философия XX века, М. 2001, էջ 372: Ցասպերսը մասնավորապես գրում է. «Ճշմարիտը չի սավառնում ամենայնից անկախ, արատրակցիայի ոլորտներում, ինքն իր համար, ինքն իր վրա Հենվելով: Փիլիսոփայական միտքը և նրա մտածողին մենք պետք է որոնենք իրենց կենդանի իրականության մեջ»: Տե՛ս նույն տեղում:
- 4 Zarrinkub Abd al Husein, Pelle pelle ta molaghatе khoda, Tehran, 1375.

5 Բացի վերոնշյալ իմաստից, սուֆիզմ կամ թասավոֆ եղրույթների ծագումը կապվում է նաև՝ սաֆա (մաքուր), սաֆ (չարք) և այլ քիչ Հավանական Հասկացությունների հետ:

6 Շարիաթ՝ մահմեդական իրավական օրենքների համալիր:

7 Շարիաթ - թարիղաթ - հաղիղաթ.

8 Դրանցից էին Հոգևոր ուսուցիչ - աչակերտ (մորեդ- մորչեդ) «բինոմը», սուֆիզմի ծիսական բազմաթիվ ձևերը, ինչպես նաև եղբայրությունների ինստիտուտը:

9 Բաբա Թահեր Օրիանը (պրսկ. բաբա՝ հայր, օրիան՝ մերկ) պարսից քնարերգու բանաստեղծ է, վաղ սուֆիական պոեզիայի ներկայացուցիչ: Նա ծնվել է 10-րդ դ. վերջին Համադանում: Ծննդյան և մահվան թվականներն անհայտ են: Նրա կյանքից մեզ Հասած տեղեկությունները առավելապես ավանդազրուցային են, որ պահպանվել են ժողովրդի հիշողության մեջ: Ըստ այդ աղբյուրների՝ Բաբա Թահերը թափառական դարվիչի կյանք է վարել, կրել է Բաբա պատվավոր անունը, որ ժողովրդի մեջ նրա վայելած հեղինակության ապացույցն է: Ըստ ավանդության՝ եղել է սուրբ այր, լողացել է սառցաջրում, մերկ ոտքերով քայլել սառույցի վրա՝ բողոքելով, որ այրվում է: Հաճախ առանձնացել է Ալվանդ (Օրոնտ) սարի քարայրում, կամ էլ սարալանջին, միստիկական Հոգեվարժանքների համար: Նրա կենսագրությունից Հավաստի այն, որ Բաբա Թահերը Հանդիպել է թյուրք սուլթան, բարեպաշտ և Հավատավոր Թողրուկ Բեկի հետ (1038-1063):

Թահերը գրել է քառյակներ, որոնք կոչվում են ոչ թե ոտբայի, այլ դոբեյթի (երկու բեյթ): Դա պարսից գրական քառյակից տարբերվում է բանաստեղծական չափի նուրբ շեղումով, որ միայն վարպետ և գիտակ ականջը կարող է տարբերել: Թահերի քառյակների պարզ, անպաճույճ, ժողովրդական ոգին այդ պոեզիան մերձեցնում են բանահյուսությանը: Դրան նպաստում է նաև Թահերի պոեզիայի բարբառը, որ կոչվում է Համադանի կամ լորի: Գրական ժառանգությունից մեզ են Հասել միստիկական դասողություններ, մի քանի ոչ բարձրարվեստ

ղաղալ և մոտ 300 դորեյթի: Բարա Թահերի տեքստաբանորեն հավաստի Դիվանը հրատարակվել է Հայտնի գրականագետ Վահիդ Դասթգյարդիի կողմից 1926 թ. Թահրանում: *Divan-e Baba Taher, (Zamime-e sale haftom-e madjale-e Armagan), chap-khane-e Ferdousi.*

- ¹⁰ Զալալ աղ Դին Մուհամադ Ռումին ծնվել է Բալխում (Աֆղանստան) 1207թ.: Նա սերում է մահմեդական աստվածաբանություն հայտնի գիտակի ընտանիքից: Երկար տարիներ Մերձավոր և Միջին արևելքում հոր հետ շրջագայելուց հետո հաստատվել է սելջուկների մայրաքաղաք Իկոնիայում (Ռում, այստեղից էլ նրա Ռումի գրական կեղծանունը), որը մշակութային և կրոնական կյանքի կենտրոն էր: Փայլուն կրթություն է ստացել և՛ Հումանիտար, և՛ բնական գիտությունների բնագավառում: Հոր մահից հետո՝ 24 տարեկան հասակում, փոխարինել է նրան տեղի Հայտնի մադրասեում և անմիջապես ընդունելություն գտել հեղինակավոր կրոնական գործիչների կողմից՝ ստանալով սուֆի շեյխի տիտղոս: Նրա կյանքում ճակատագրական է եղել հանդիպումը թափառական սուֆի շեյխ Շամս-է Թարրիզի հետ (Թավրիզի արև), որի նկատմամբ սերը պաշտամունքի բնույթ է կրել: Ռումին նշանավոր է իր «Մասնավի»-ով, որ պոեմի ժանրի անվանումն է (աա, բբ, գգ, դդ հանգավորումով): Այն մեծ կտավի ստեղծագործություն է՝ գրված սրամիտ առականների ձևով, նուրբ հումորով, բարոյախրատական հենքով: Թելադրված է Ռումիի և գրառված՝ նրա աշակերտների կողմից:

Ռումին սուֆիզմի մեծագույն ջատագով է: Նա իր ստեղծագործ կյանքն ուղեկցել է միստիկական հոգևոր պրակտիկ գործունեությամբ: Երկերում ցուցաբերել է կրոնական գիտելիքների, բանահյուսական աղբյուրների և սյուսեաների խոր իմացություն: Նրա քնարական ստեղծագործությունների Դիվանը կոչվում է «Դիվան-է Քյարիր» (Մեծ ժողովածու), կամ, ի հիշատակ իր հոգևոր ուսուցչի, «Դիվան-է Շամս»: Այն ընդգրկում է հազարավոր կրոնափիլիսոփայական բնույթի դազալներ և քառյակներ: Շատ դեպքերում առաջին Հայացքից չի ընկալվում դրանց մետաֆիզիկական հենքը, և վերջիններս ընդունվում են որպես սիրային բանաստեղծություններ: Գրել է նաև

«Ֆի մաֆի» (Կա-չկա) կոչվող արձակ սուֆիական մանրապատումները: Նրանից մեզ է հասել նաև Նամականին (Մոքաթեբե): Ռումին հաճախ իր ղազալների վերջին բեյթը ավարտել է «Լուլթյուն» կեղծանունով, իսկ կյանքի վերջին շրջանում՝ իր հոգևոր ուսուցչի՝ Շամս-է Թարբիզիի անունով: Հայտնի է, որ վերջինիս սպանել են Ռումիի աշակերտները՝ Ռումիի հետ հոգեպես առնչվելու մենաշնորհը Շամսից խլելու համար:

Ռումիի թաղման օրը նրա պատգարակի ետևից գնացել են և՛ սուֆիները, և՛ քրիստոնյա միստիկները, և այլ հավատքների կրողներ:

Օգտագործել ենք՝ *Jalal-ad-Din Rumi, Divan-e kamel-e Shams-e Tabrisi (mashhour be Molavi), Badu oz Zaman Fruzanfar, Tehran, 1311. Mathnawi-e -Manawi, Moylana Jalal-ad Din Mohammad Balkhi-e Rumi, based on Reinold A. Nicholson, Leiden, Ed. by Dr. Kazem Dezfulian, 1378. Gozide-ye Ghazaliyat-e Shams, Dr. Mohammad Reza Shafii Kadkani, Tehran, 1363.*

- 11 Շամս ադ Դին Մուհամադ Հաֆեզը 14-րդ դ. պարսից քնարերգու է: Նրա մասին տեղեկություններն առավելապես ժողովրդական են: Ծնվել է Շիրազում (ենթադրաբար՝ 1325թ.) այնտեղ ապրել ողջ կյանքը: Ստացել է լավ կրթություն, տիրապետել արաբերենին, անգիր իմացել Ղուրանը: Մոտ է եղել շահական պալատին, ներքող-ղասիղեններ նվիրել նրանց, ովքեր հովանավորել են իրեն: Դրանցից են թյուրքական ծագում ունեցող Շահ Շոջան, իրանցի Ինջուն և այլք: Ունի երկու մասնավի, ինչպես նաև բանաստեղծական փոքր ձևեր՝ դաթե և ոտբայթ: Սակայն Հաֆեզի քնարական Դիվանի հիմնական մասը նրա ղազալներն են, որոնք համարվում են ղազալի ժանրի զարգացման գագաթնակետ: Հաֆեզի պոեզիան մեծ արձագանք է գտել Եվրոպայում: Նրա ղազալների ազդեցությունը ձևավորել է Գյոթեի Արևմտա-արևելյան Դիվանի գաղափարը:

Օգտագործել ենք՝ *Divane Khadje Hafez-e Shirazi, be ehtemam-e Seid Aby al Ghasem Andjavi Shirazi, Chap-e dovom, Tehran, 1346. Divan-e Hafez-e Shirazi, Mohammad Kazvini, d-r Ghasem Ghani, 1374: Տեքստում հնարավոր է բեյթերի տեղափոխություն:*

¹² Նուր ադ Դին Արդ ար Ռահման Զամին 15-րդ դ. պարսից բանաստեղծ է: Նրա նախնիները Նորասանի Զամ գավառից էին: Այդ տեղանունից է գալիս նրանց կեղծանունը (նիսբա): Ծնվել է 1414 թ. և շուտով, ծնողների հետ տեղափոխվել Հերաթ (Աֆղանստան): Սովորել է Հերաթի և Սամարղանդի հոգևոր դպրոցներում: Նրա կյանքը համընկել է լուսավոր այրերից մեկի՝ Ուլուգբեկի իշխանության հետ:

Զամին եղել է հարգարժան շեյխ, «Նաղչերանդիե» սուֆիական եղբայրության անդամ: Հայտնի է նրա բարեկամությունը շահի վեզիր, մտավորական և բանաստեղծ Ալիշեր Նավոյիի հետ: Զամին դարի հանրագիտականներից էր: Ունի բազմաթիվ աստվածաբանական և սուֆիական բնույթի մեկնություններ, աշխատություններ միստիցիզմի, տրամաբանության, պոետիկայի, ճարտասանության, երաժշտության, քերականության վերաբերյալ: Տիրապետել է արաբերենին: Հայտնի է իր «Ցոթամատյան» կոչվող պոեմներով, ինչպես նաև Դիվանում պահպանված դասիդեներով, դազալներով, քառյակներով և քնարական այլ ձևերով: Գրել է նաև արձակի ժանրով:

Գյոթնի մեկնաբանմամբ Զամին էպիգոն է, որը տաղանդավոր կերպով ներառում, նորոգում և ծավալում էր նախորդների ձևաբերումները, ինչպես նաև ընդունում սխալանքը: Զամիի բանաստեղծության բազմաբարդ պատկերների համակարգը նախադրումն է քիչ անց պարսից պոեզիայում ձևավորվող վերուն հնդկական ոճի, որը եվրոպայում նմանեցնում են բարոկկոյի հետ:

Հայտնի է, որ առնչվել է քրիստոնյա միստիկների հետ: Մահացել է 1492 թ., Հերաթում:

¹³ Dr. S. Zia-ad-Din Sadjadi, Mokhadame-e bar mabani-e erfān va tasavof, Tehran, 1372, էջ 303:

¹⁴ Բեյթը բանաստեղծական երկտողն է:

¹⁵ Հետաքրքիր է, որ Հայոց մեջ թոնդրակյանների գաղափարներում առկա էին պանթեիստական հայացքներ: Սմբատ Զարեհավանցու աշակերտ Կյուրեղը պնդում էր, որ «Աստված ամեն ինչի մեջ է, նա առկա է ամենուր և ամեն մի բանում»: Տե՛ս Ս.Ս.

Արևշատյան, Հայ մշակույթը 9-11-րդ դդ. (փիլիսոփայություն),
Հայ ժողովրդի պատմություն, Ե., Հ.3, 1976, էջ 333:

- 16 Հմմտ. Դավիթ Անհաղթ, Երկեր, Փիլիսոփայության սահմանումները. Թարգմ., առաջ և ծանոթ. Ս.Ս.Արևշատյանի, Երևան, 1980, էջ 73:
- 17 Այդ երևույթը տարբեր ձևեր է ստանում. այն արտահայտվում է ուշաթափություն, ցնցումներով, տեսիլքով ևն (trance):
- 18 Առաջինը էքստազի պահին Հայտարարել է՝ Ես Աստված եմ (Ան ալ Հադ), իսկ երկրորդը՝ Փառք ինձ, փառք ինձ, Մեծ եմ Ես (Սորհանի, սորհանի, մա ազմ շանի):
- 19 Ռենդե եզրը տարբեր իմաստներ ունի. ստահակ, խորամանկ, նենգ:
Ռենդի ինստիտուտը միջնադարյան սուֆիզմի պատմության ուշագրավ երևույթներից մեկն է: Նրանք սուֆիզմի ոչ սովորական Հետևորդներից էին, ունեին իրենց ընկալումը այդ ամենի նկատմամբ՝ ընդգծված արհամարհանք կեղծ բարեպաշտության և ավելորդ ծիսականության հանդեպ: Ռենդը պարսից պոեզիայում խորհրդանշում է ազատ, անկախ, թափառական, անօրեն անհատ, գինետան ամենօրյա Հաճախորդ:
- 20 *موان رندم كه نام بی قلندر
نه خوان دایم نه مان دایم نه لنگر*
Տե՛ս Divan-e Baba Taher. նշվ. աշխ.:
Բնագրում՝ Ես այն ունեղն եմ, որին ղալանդար են անվանում...:
Ղալանդար եզրույթը մեծ տարածում է գտել արաբական «1001 գիշերներից» Հետո: Պատմականորեն «ղալանդարը» դարվիչների բազմաթիվ տեսակներ է ներառում, որոնք ազատ ու անկարգ էին իրենց վարքագծում և չէին ենթարկվում սուֆիական ծեսերին: Այդ անունով կոչվել են ոչ միայն անհատ միստիկներ, այլ նաև եղբայրություններ: Հմմտ և այդ մասին տե՛ս Дж. Тримингем, Суфийские ордены в Исламе, М., 1989; էջ 276-77:

- 21 Հմմտ. М.Т. Степанянц, Философские аспекты суфизма, М, 1987, էջ 35:

22 م. بدم پخته شدم سوختم

Տե՛ս Jalal-ad Din Rumi, Divane kamel, նշվ. աշխ.: Ի դեպ այս հանրահայտ աֆորիզմը Ա. Շիմելի հրաշալի աշխատությունն ուսներն տողացի թարգմանություն մեջ երանգափոխվել է, որից կորել է սուֆիի հոգևոր զարգացման ուղին նշող հիմնական երրորդությունը (խակ լինել, հասուն դառնալ և այրվելով՝ մոխրանալ): Տես՝ Аннемари Шиммель, Мир исламского мистицизма., М., 1999, էջ 252:

23 Տե՛ս Ղուրան, 24:35: Այստեղ և հետագ.՝ Коран, пер. и комм. И.Ю. Крачковского, изд. 2; М; 1986:

24 Ղազալը (գազել) քնարական բանաստեղծական ձև է, սովորաբար 5-12 բեյթի սահմաններում: Այն միահանգ է (աա, բա, գա, դա, եա նն): Կարծիքներ կան, որ Ղազալն անջատվել է դասիեների ընթացի առաջին՝ քնարական մասից, որ կոչվում է նասիբ կամ թաղազոլ: Սկզբնական շրջանում այն միայն սիրային և կնոջ գեղեցկություն նկարագրի է ներառել, իսկ հետագայում՝ հարստացել ներբողային, փիլիսոփայական, սուֆիական և սոցիալ-հասարակական բնույթի բազմաթիվ թեմաներով: Ղազալը 13-րդ դարում կանոնարկված էր, ուներ որոշակի օրենքներ, որոնցից էին՝ նրբաճաշակ և հետաքրքրաշարժ մուտքը (մաթլա), և ներքին միասնականությունն ապահովող ելքը (մաթթա): Վերջինում պարտադիր էր հեղինակի կեղծանունը:

25 П.П.Блонский, Философия Плотина, М., 1918, стр. 52.

26 Մենք մեր «Հայոց և պարսից միջնադարյան քնարերգություն համեմատական պոետիկան 10-16 դդ.» (Երևան, 1997), մենագրություն մեջ նարեկացու «Անհասանելի» Աստծո երևույթը վերագրել ենք ընդհանրապես քրիստոնեական միստիցիզմին, որ ճիշտ է: Իրականում քրիստոնեական միստիկը նույնպես ապրում է էքստազի պահ: Քրիստոնեական միստիցիզմի առանձնահատկությունների մասին տես՝ Эвелин Андерхилл, Мистицизм, София, 2002:

27 Այս պատկերը սուֆի բանաստեղծ Սանայիից է փոխառված: Տե՛ս Аннемари Шиммель, նշվ. աշխ., էջ 247:

- 28 Հմմտ. Аннемари Шиммель, նշվ. աշխ., էջ 94:
- 29 *Տե՛ս* Ал Джулаби ал Хаджвири, Кяшв ал Махджуб, перс. текст указ. и предисп. В. А. Жуковского, Раскрытие скрытого за завесой, Л., 1926, էջ 542 (Հեռագ.՝. Кяшв ал Махджуб): *Տե՛ս նաև* В. А. Дроздов, О проблеме изучения суфийской терминологии, в сб. Неизменность и новизна художественного мира, М., 1999, էջ 86,89: *Տե՛ս նաև* Ա. Կ.Կոզմոյան, Միջնադարյան արևելքի եղբայրությունների տիպաբանություն խնդրի շուրջ. Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, Հատոր XX, Երևան, 2001, էջ 290-300:
- 30 К. Юнг. К пониманию психологии архетипа младенца в сб. Самосознание европейской культуры XX века, М., 1991. (Հղումը՝ пер. и прим. С. С.Аверинцева, էջ 128).
- 31 Հմմտ. Уильям Читтик. В поисках скрытого смысла, Суфийский путь любви, М. 1995, էջ 225:
- 32 Նույնիսկ Պլատոնը դեմ էր ինքնասպանությանը. Դավիթ Անհաղթի մեկնությունը փիլիսոփան խորհում է մահվան մասին ոչ այնպես, որ անջատի հոգին երկրորդայնից, այսինքն՝ մարմնից, որովհետև մարմինը, որպես ապականելի, կոչվում է երկրորդային՝ հոգու Համեմատությունը: Պլատոնն ասում է. «Մենք կարծես թե մի պահարանում ենք գտնվում, և պետք չէ որ մարդը դուրս գա այնտեղից և փախչի»: Հմմտ՝ Դավիթ Անհաղթ, նշվ. աշխ. էջ 74:
- 33 Հմմտ. Андерхилл, նշվ. աշխ., էջ 130:
- 34 مرده بدم زنده شدم گریه بدم خنده شدم.
... دیوان کبیر... կամ՝ Gozide-e Ghazaliyat-e Shams, նշվ. աշխ., № 210.
- 35 Tobe, Vara, Zohd, Fagr, Sabr, Tavakol, Raza, որ Համապատասխանում է. Թողություն (կամ՝ դարձ դեպի Հավատք), բարեպաշտություն (կամ՝ աստվածապախություն), ասկետիզմ, աղ-

քատություն, համբերություն, ապավինում, նպատակահանգրում: *Sh'u Dr. Zia- ad -Din Sadjadi*, նշվ. աշխ., էջ 20:

- 36 Յոթ հանգրվան (Հաֆթ վադի). տես՝ Attar Farid-ad Din, *Manteg at Tair, be ehtemam Said Sadeg Goharin, chap-e chharom, Tehran, 1365:*
- 37 هفت شهر عشق را عطار گشت
ما هنوز آنتر خم یک کوچه ایم
Sh'u Dehkhoda Ali Akbar, Amsal va hekyam, 4, Tehran, 1339.
- 38 Հմմտ. Е.Э. Бертельс, *Суфизм и суфийская литература, М., 1965, էջ 30.*
- 39 Дж. Тримингем, նշվ. աշխ., ծանոթագրություններ՝ О. Ф Акимушкин, *Суфийские братства: сложный узел проблем, էջ 246:*
- 40 Հաղիս՝ արար՝. օրինակ. պատմություններ Մուհամադի գործունեության մասին. իր քարոզների տարբեր հատվածներին տրված մեկնարանությունները, որոնք ուղեցույց էին դառնում հասարակական կյանքում և կարգավորում էին հոգևոր պաշտամունքն ու պետական կրոնը:
- 41 И. П. Петрушевский, *Ислам в Иране, М., 1966, էջ 316:*
- 42 E.Heron Allen, *The lament of Baba Tahir, Being the rubaiyat of Baba Tahir Hamadani (Urian), London, 1902.*
- 43 *Sh'u* Լևոն Նաչիկեան, *Աշխատութիւններ, Երևան, Հ. Ա., 1995, էջ 212-26:*
- 44 Կոստանդին Երզնկացի, *Տաղեր, Աշխատասիրությունք Արմենուհի Սրապյանի, Երևան, 1960, էջ 27:*
- 45 Հմմտ. Дж. Арберри, *Суфизм, Мистики ислама, М. 2002, էջ 196:*
- 46 Мухаммад Икбал, "Таинства личности" и суфизм, в кн. М. Т.

Степанянц, Философские аспекты суфизма, М., 1987, էջ 180
(перевод Н. Пригариной).

47 D-r Zarrinkub Abd al Hosein, Az kuche-e rendan, Tehran, 1375, էջ 31:

48 D-r Zarrinkub Abd al Hosein, Nagsh bar ab, Se ghazal-e Hafez, Tehran, 1374, էջ 480-81:

49 Դիվանը բանաստեղծությունների ժողովածուն է:

50 Sб'у И.С. Брагинский, 12 миниатюр, М., 1976, էջ 254:

51 Այդ խնդրում նմանապես տարակարծություն կա: Արևմտյան որոշ տեսաբաններ համարում են, որ Հաֆեզյան ղազալը բացառիկ միասնական է: Sб'у` История персидской и таджикской литературы, под. ред. Яна Рипка, М., 1970, էջ 262-264: Հաֆեզի ղազալի վերլուծության փորձը տես` Н. И. Пригарина, Хафиз и влияние суфизма на формирование языка персидской поэзии, в сб. Суфизм в контексте мусульманской культуры. М., 1989, էջ 95:

52 «Պրովանսյան տրուբադուրը երգում է իր սիրեցյալին, սակայն չի գտնում և հավանաբար չի էլ փնտրում հատուկ և չտեսնված խոսքեր` իր զգացմունքներն արտահայտելու կամ նրա գեղեցկության նկարագրության համար: Հասկացությունների համակարգը և իր օգտագործած տերմինաբանությունը դա զուտ ավատատիրական, իրավական տերմինաբանություն է` «ծառայություն», «նվիրատվություն», «վասալական երդում», «սենյոր» ևն»: Sб'у` А. Я. Гуревич, Категория средневековой культуры, М., 1972, էջ 28:

53 Թաֆսիրը Ղուրանի մեկնություններն են, որոնք տասնյակ հատորներ են կազմում:

54 Sб'у Кяшв ал Махджуб, նշվ. աշխ., էջ 3:

55 Sб'у О. Ф. Акимускин, Институт "Ханагах" и бином "мурид-

муршид" в становлении организационных форм тасаввуфа, в сб. Ислам и проблемы межцивилизационных взаимоотношений, М., 1994, էջ 15-16:

⁵⁶ Հմմտ. М.И. Занд, Шесть веков славы, М., 1964, էջ 200:

⁵⁷ Առաջին դազալի վերլուծությունը տես՝ D-r Zarrinkub Abd al Hosein, Nagsh bar ab, էջ 9: Անջավի Շիրազին հիշատակում է դ-ր Ղազվինիի կարծիքը, որը չի ընդունում այդ դազալի առաջին տողի հետ կապված հայտնի տեսակետը: Sб's Divan-e Hafez, Andjavi, նշվ. աշխ., էջ 3:

Այդ մասին տես նաև Աչոտ Մինասյան, Հաֆեզ, Թեհրան, 1995, էջ 256: Աշխատության մեջ բարեխղճորեն օգտագործված են բազմաթիվ պարսից սկզբնաղբյուրներ: Sб's նաև ծանոթ.76:

⁵⁸ Ըստ այդ տեսությունների հիմնադիր Վիլյամ Զեյմսի: Sб's՝ В. Руднев, Словарь культуры XX в., (էլեկ. տարբերակ): Հաֆեզի պոեզիան դիտել որպես գիտակցության հոսք (Поток сознания) մեզ առաջարկեց պրոֆ. Մուհամադ-Նուրի Օ. Օսմանովը, որին հայտնում ենք մեր երախտագիտությունը:

⁵⁹ Ռադիֆը բառը կամ բառերի շարքն է, որ կրկնվում է հանգից հետո:

⁶⁰ Հայրեններ, աշխ. Ա. Մնացականյանի, Երևան, 1995, էջ 359:

⁶¹ Պատմություն Սեբեոսի, աշխատասիրությունը Գ.Վ. Արզարյանի, Երևան, 1979, էջ 135, թարգմ. ըստ՝ Ст. Малхасяни, История епископа Себеоса, Ереван, 1939, գլ. 40:

Այդ ամենն, իհարկե, դարձել է քրիստոնեա-իսլամական բանավեճի խնդիր, քանի որ Ղուրանի մի քանի սուրաներում Մուհամադը «ղրախտում» խոստանում է արբեցնող ըմպելիք (16:69, 76:21): Sб's՝ Коран նշվ. աշխ.:

⁶² Հմմտ. Низами Арузи Самарканди, Собрание редкостей или четыре беседы, М., 1963, էջ 59:

- 63 Համտ. Рашид ад Дин Ватват, Сады волшебства в тонкостях поэзии: пер. с перс. исслед. и комм. Н.Ю. Чалисовой, М., 1985, էջ 165, 199:
- 64 Հ. Չեսթերթոնի այս էսսեում չկա Արևելքի գյոթեյան զնահատանըը և լայնախոհ ըմբռնումը: Գ. Կ. Честертон, Омар Хайям и священное вино. сб. Самосознание европейской культуры, նշվ. աշխ., էջ 208-211: И.В. Гете, Западно-восточный диван, подгот. И.С. Брагинский, А. В. Михайлов., М., 1988.
- 65 Э. Фромм, Проблема. сб. Сумерки богов, М., 1990, էջ 145:
- 66 Рахим Мусульманкулов, Асрори сухан, Душанбе, 1980, էջ 7:
- 67 "Dar lugz -e sham va mad-e Hakim Unsuri". Divane Manuchehri Damghani, dr. Dabir Sayaghi, Tehran, 1347, էջ 70:
- 68 Քառյակի թարգմանիչն է Գ. Էմինը. տե՛ս «Մարգարտաշար», կազմեց, պարսկերենից տողացի թարգմանեց, առաջաբանը գրեց և ծանոթագրեց Ա. Կոզմոյանը, Երևան, 1990, էջ 54:
Այս քառյակը գետեղվել է Ռաշիդ ադ Դին Վաթվաթի կողմից գրված՝ պոետիկայի դասագրքում, որպես հոետորական հարցի նմուշ: Այս տարբերակով պոետիկայում այն կոչվում է «Թրաջոբ» (զարմանք): Վերագրվում է այլ պոետի:
Տես՝ Рашид ад Дин Ватват, նշվ. աշխ., էջ 167:
- 69 Համո Սահյանը բնագրի ոչ բոլոր բեյթերն է թարգմանել, որ բացարձակապես չի խաթարում այս թարգմանությունից դասական արժեքը: Օրինակը քաղել ենք՝ Ա. Մինասյան, Սաադիի «Գոլեսթանը» և նրա հայերեն թարգմանությունները, Երևան, 1972, էջ 200:
- 70 Dovlatshah Samarkandi, Taskherat ash shoara, Leide, 1901, էջ 258:
Տե՛ս А Крымский, История Персии, ея литературы и деришской теософии, М. 1914-1915, էջ 98:

71 Bar gozide-e Sherha-e Nima Iyshidj, Tadvin-e Sirus Tahbaz, Tehran, 1376, էջ 137:

72 Միջնադարյան պարսից աշխարհի երկու հակադիր ծայրամասերն են (էրադէ Աջամ- Նորասան):

73 Լոուիթյունը (յսամուշի) Ռումին հաճախ օգտագործել է դազալի վերջին բեյթում, որպես բանաստեղծական կեղծանուն: Սակայն այն կրոնափիլիսոփայական հասկացութիւն է: Երբ վրա է հասնում էքստադի պահը, աղեպտի հզոր կենտրոնացումը համակում է նրա ողջ էութիւնը, անցնում մտքի առավել խորքային շերտերը և նա իրեն դգում է բացարձակ տիեզերական լոուիթյան մեջ:

Լոուիթյանը ամենօրյա, պրակտիկ և սովորական մեկնաբանութիւն է տալիս Ալ-Քուշայրին իր միստիկական երկասիրութիւններից (Ռեսալե) մեկում: Այն լռելու և լեզուն իրեն ենթարկելու հորդոր է: Տե՛ս А. Дж. Арберри, նշվ. աշխ., էջ 120:

74 Նկատի ունի աստվածաշնչա-դուրանյան Հովսեփի Գեղեցկին: Ղուրանի 12-րդ սուրան նվիրված է նրան և կոչվում է «Յուսեֆ»: Ըստ ավանդութեան՝ եղբայրները, նախանձից դրդված, Հովսեփին նետում են ջրհորը: Հորը՝ Հակոբին (Յաղուբ) խարում են, թե Հովսեփին կերել են գազանները: Հոր աչքերը ողբից կուրանում են: Անտեղյակ ճամփորդները դույլը իջեցնում են ջրհոր, Հովսեփին փրկում և մի քանի ստակով վաճառում: Հովսեփին ընկնում է Եգիպտոս: Հետագայում նա դառնում է թագավոր, ներում իր եղբայրներին: Նրա շապիկի հպումից վերականգնվում է հոր կարոտ աչքերի տեսողութիւնը:

75 Պոեմը կոչվում է «Մասնավի», որ ցույց է տալիս ժանրի երկտող հանգավորման ձևը՝ աա, բբ, գգ, դդ ևն: Թարգմանել ենք հատվածաբար, ըստ Ա.Ստարիկովի կրճատման: Տե՛ս Литература Ирана 10-15 в., М.-Л., 1935, էջ 381:

76 Ամենաբարդ դազալներից մեկն է: Հայտնի է, որ առաջին մեսրան (կիսատողը) մեջբերում է Յազիդ էբն Մուավիհից: Պարսիկ հեղինակավոր գրականագետներից շատերը ընդդիմանում են այդ տեսակետին:

Երկրորդ կիսատողը բնագրում Հնչում է. «Սերը սկզբից ինձ Հեշտ թվաց, սակայն Հետո դժվարացավ»: Դա դիտվում է որպես սուֆիի դասական վիճակ, երբ աղետատու ընտրում է Աստուծո ճանապարհը, սակայն Հետո են պարզվում դրա բարդությունները:

Երկրորդ բեյթը մշկահոտ խոպուպի և այդ բույրից արյունոտ սրտերի նկարագիրն է: Պատկերը բազմաշերտ է և զուգորդական: Այդ մի բեյթի մեջ, բացի միստիկական խորհրդանիշ Հանդիսացող խոպուպ, բույր, գույն և այլ եզրույթների, առկա է նաև թաքնված զուգորդություն ցավի և տանջանքի: Այն գալիս է մշկայծյամի Հիշատակումից: Նրա պորտի մոտ մի փոքրիկ պարկ կա, որի պարունակությունից մուշկ են ստանում: Մինչև չխոցեն կենդանուն Հենց կրծքի մոտ, չթափեն նրա արյունը, մուշկը չեն ստանա:

Զուգորդությունների ընթացքը բնագրում՝

Մշկաբույրն է տարածվում, երբ զեփյուտը ցրում է քո խոպուպները (այնպես, ինչպես այծի պարկից մշկահոտն է տարածվում, երբ այն բաց են անում):

Քո մշկաբույր խոպուպի ամեն մի ոլորքից մարդկանց սրտերից արյուն է հոսում (այնպես, ինչպես մշկայծյամի կրծքից, երբ կտրում են պարկը):

Այս պատկերում կա նաև արտատեքստային զուգորդություն. մուշկը խորհրդանշում է սև, իսկ արյունը՝ կարմիր գույն: Կարելի է ասել, որ դազալի կառույցը Հիմնված է Հակաթեզերի վրա, որը սուֆիական բանաստեղծության առանձնահատկություններից մեկն է (մութ-լույս, կարմիր-սև, կյանք-մահ, անհոգ- ոչ անհոգ, գաղտնի-Հայտնի, մոտ- Հեռու են):

Սիրտ-խոպուպ Համադրությունը ավելի քան ավանդական է: Ռուղաքին գրում է.

(Սոպուպիդ) ամեն ոլորքում Հազար սիրտ կա բանտված,

(Սոպուպիդ) ամեն ծալքում՝ Հազար կյանք՝ Հանգուցված:
Տե՛ս Asar-e Aby Abdallah Rydaki, Estalinabad, 1957, էջ 125:

77 Քարավանի զանգը ժամանակի խորհրդանիշն է: Սաադին Գուլսթանի նախաբանում գրում է.

Ամոթ այն մարդուն, որ զնաց և մի գործ չթողեց (իր ետևից),

Այն աշխարհի դանգը Հնչեց, բայց նա իր բեռը դեռևս չի կապել...

Sh'u Kholiyat-e Saadi- Shirazi, ba moghadame-e Abas Egbal Ashtiani, Golestan, Sherkyat-e khetabfruoshi-e adab, Tehran, էջ 6:

Սուֆիզմի տեսարան Այ Ղազալիի երկասիրություն մեջ, որ նվիրված է միստիկի պրակտիկ և տեսական գործունեություն ուսուցմանը, մի հատուկ կետ կա, որ կոչվում է «Մաշվան մասին հիշելու անհրաժեշտությունը»: *Ըստ՝ А. Дж. Арберри, նշվ. աշխ., էջ 133:*

- 78 Յուրաքանչյուր աղեպտ միայն իր ուսուցչի (փիլր, մորչեդ, շեյխ) առաջնորդությամբ կարող է հասու դառնալ Հոգևոր ճանապարհի դժվարություններին և օրենքներին: Նրանց անձին պաշտամունքի հասնող տեղ էր տրվում: Այդ պարտականությունը իրենց վրա էին վերցնում տիտղոսավոր շեյխերը ու Հոգևոր-պրակտիկ գործունեությամբ հայտնի այրերը:

Իսլամի պատմությունը հայտնի է միայն լեգենդար Օվեյսը, որն իր ճանապարհն անցել է առանց Հոգևոր առաջնորդի: Բեյթի իմաստն է՝ հետևիր ուսուցչիդ և աստվածային սիրո զինով ողողիր քո աղոթագրոգը:

- 79 Ռոքնարազը գետ է, իսկ Մոսալլան՝ Շիրազի վարդաստաններից մեկը:

- 80 Ղուրանի 12:23-30-ից է: Հովսեփի տիրոջ կինը (պոեզիայում՝ Զոլեյխա), որ անպատասխան սիրով սիրահարված էր Հովսեփին, վրեժխնդրությունից դրդված՝ պատառոտում է նրա շապիկը և ամբաստանում:

- 81 Այստեղ «այաթը» կարելի է թարգմանել նաև խորհրդանիշ, երկնային պատգամ, հրաչք:

- 82 Հնարավոր է՝ Ղուրանի 76:21-ի արձագանքն է, ուր խոսվում է աստծու կողմից հավատավորներին շնորհվելիք դրախտային ըմպելիքի (արաբ.՝ շարաբ) մասին:

- 83 Մոհեմսները միջնադարյան հսկիչ ոստիկանների ինստիտուտի ներկայացուցիչ էր: Հաֆեզի ժամանակաշրջանում հատկապես Հետամուտ էին գինի խմողներին:
- 84 Պատկերը Հնարավոր է ձևավորվել է Ղուրանի 11:84 այաթից, ուր ասվում է քաղաքը գլխիվայր շրջելու և անհավատների գլխին քարեր տեղալու մասին:
- 85 Բնագրում՝ նրա մեջքը, որ Աստված ստեղծել է ոչնչից... Մեջքի բարակությունը գեղեցկության չափանիշներից մեկն էր:
- 86 Այս բնյութը վաղուց թևավոր խոսքի իրավունք է ստացել:
- 87 Բնագրում՝ «չահբագ-է սեղրենեչին»։ Բագե, որ ամենաբարձր ծառերի՝ մայրիների գագաթին է նստում և ամենատես է: Ղուրանյան պատկերացումներից է՝ 53:14-16. Մի գիշերային ճանապարհորդության ժամանակ Մուհամադը իբրև թե հասել է 8-րդ երկնքի վերջին սահմանին՝ լոտոս բույսին, որը մերձակից է դրախտին:
- 88 Արտահայտում է բարձրության ղուրանյան պատկերացումները: Ըստ Ղուրանի տիեզերաբանության՝ Աստված երկինքները ստեղծեց առանց հենման կետի, իսկ իր երկնային գահը տարածեց նրանց վրա 2:256, 13: 2 ևն:
- 89 Ե՛վ քրիստոնեական և՛ իսլամական միջնադարյան անտիֆեմինիզմի արտահայտություններից է, քամահրանք կանացի սկզբի նկատմամբ, որ ընդգծված է Ղուրանի բազմաթիվ այաթներում:
- 90 Բնագրում՝ «Մոջբ-է Նոթան»։ Նոթանը չինական Թուրքեստանն էր՝ հայտնի բարձրորակ մուշկի արտահանմամբ:
- 91 Բնագրում՝ «գորրէ Ադան», որ նշանակում է եմենի (Ադեն քաղաք) մարգարիտ: Ըստ մահմեդական պատկերացումների՝ մարգարիտը խեցիի մեջ գոյանում է զարնանային անձրևի առաջին կաթիլից:

- 92 Ժամանակի քաղաքական անցուղարձի այլարանությունն է:
- 93 Այս դադալը չի մտել դ-ր Ղազվինիի և Ղանիի կազմած ժողովածու: Անջավին գրում է. «Հնագույն ձեռագիրը դեռևս կատարյալ լինելու երաշխիք չէ»: Տե՛ս Անջավի, նշվ. աշխ. էջ 96:
- 94 Տե՛ս ծանոթագրություն 74:
- 95 Վերջին բեյթը մեկենասին նվիրված ներբող է, որի օրոք Հին բարբերը և կարգերը վերականգնվում են:
- 96 Իսլամական ավանդության մեջ Նեզրը (Շիրա) մի լուսաստիպուռ մարգարե է, որ կենաց ջուրն է փնտրում: Ղուրանում նրա անունը չի հիշատակվում: Ըստ ավանդազրույցներից մեկի՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացին Նեզրի հետ անմահական ջրի որոնումներում տարվել է աշխարհիկ հաճույքներով և ետ մնացել ճամփից: Մեկ այլ տարբերակում Ալեքսանդրը ցանկացել է խմել կենաց ջրի աղբյուրից, սակայն աղբյուրն անհետացել է: Նեզրը անապատում առաջնորդում է մոլորյալներին և տեղ է հասցնում քարավանից ետ մնացածներին: Նրա ոտնահետքից կանաչ լույս է տարածվում: Այդ մասին տես՝ Farhang-e Talmihat. D-r Cyrus Shamissa, Tehran, 1375, էջ 247-50:
- 97 Տերմինաբանությունը սուֆիական է: Վերջին բեյթը ներբողային է:
- 98 Հաֆեզը բազմիցս ընդգծում է թուրքերի մեզ հայտնի առանձնահատկությունը: Այստեղ ճակատագիր - ֆալաքը ունի ակնհայտ բացասական իմաստ: «Կերուխումը» ծովի ավարտին ժողովրդի համար զցված առատության սեղանն էր: Մոմից հետո գինու գավի ակնարկը հակադրություն և ընդվզում է տիրող կարգերի դեմ:
- 99 Տե՛ս ծանոթ. 96:
- 100 Բնագրում՝ Վեհանձնության և կարեկցանքի գնդակը մեջտեղ են գցել,

Ոչ ոք հրապարակ չի գալիս, հեծյալ (տղերքն) ինչ եղան:
Պարսից միջնադարյան մանրանկարչութիւնից մեզ են հասել մականախաղի (հոկեյ) մրցույթի պատկերներ, ուր հեծյալները մականով հարվածում են գնդակին: Այս դազալը բարի ժամանակների կարոտախտի վառ արտահայտութուն է:

101 Ղուրանի թեմաների բեկումն է՝ 2:96-97: Արուսյակը (Ջոհրա), ըստ մահմեդական ավանդութեան, հրապուրել է հրեշտակներ Հարութին և Մարութին, իմացել կախարդական խոսքը և բարձրացել երկինք: Նա ուղեկցում է մուրրակների մի խումբ և հայտնի է «Երկնային երաժիշտ» անունով:

102 Այստեղ ականհայտ նմանութիւն կա Փրիկի «Բողոքի» հետ:

103 Երաժշտական գործիք:

104 Հայտնի սուֆիական բանաձևերից մեկն է. «Ամեն տեղ Դու ես, կամ, ամեն ինչ Դու ես»: Այս ազդարարման հետ կապված՝ մի սրամիտ անեկդոտ է պահպանվել: Մի անգամ, երբ շեյխ Ջամին անցնում էր քաղաքի կենտրոնով և բոլորը խոնարհվում էին նրան ողջունելու համար, առաջ է վազում մի ջահել և սրամտում. «Երբ դու քեզ չըջապատող ամեն ինչին ասում ես՝ Դու ես, էլ տեսնելի՞ս էլ պիտի ասես «Դու ես»: Ջամին արժանապատվորեն պատասխանում է. «Ոչ, ես կասեմ դո՛ւ ես»:

105 Ղուրանում հիշատակված սուրբ գետի անունն է:

106 Տե՛ս ծանոթ. 104:

Նկատված վրիպումներ

Էջ	Տող	Տարված է	Պետք է լինի
60	7	Սիրահարողը	Սիրահարող
69	9	Ռուսահատներն	Ռուսահատներն
69	19-20		Հաֆնզ, լոկր ու համրերիդ, գիտցիր ոչ որ աշխարհում, Առանց լալու ու այրվելու սիրեցյալին չի հասնում:
70	11	այքերն	այքերին
72	7	եթև արցունք	եթև արյուն
81	10	այրվի յար	այրվի:
82	2	հեղին	հեղին բերեք
86	10	մանուակը	մանուշակը
106	1	ասում, սիրումես	ասում,
106	5	քո շուրթը	քո հուր շուրթը

**ՊԱՐՍԻՑ ՊՈՆՋԻԱՅԻ
ԸՆՏՐԱՆԻ**

**ՍԻԼՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿՅԱՆԻ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՄԲ**

**Պարսկերենից տողացի թարգմանեց,
առաջաբանը գրեց և ծանոթագրեց
ԱՐՄԱՆՈՒԾ ԿՈՋՄՈՑԱՆԸ**

**ՄՈՒՂՆԻ Քրատարակչություն
Ձևավորումը՝ Վարդան Ռալլաբյանի
Տպագրված է ԳԱՍՊՐԻՆՏ տպագրատանը
Երևան - 2004**

8(55)

17-5

12

